

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

Бондарчук Віталій Вікторович

УДК 343.537 (094.4) (477)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО (ст. 205 КК України)**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Дзюба Володимир Трохимович

Київ - 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	12
1.1. Історичний розвиток кримінально-правової заборони фіктивного підприємництва.....	12
1.2. Зарубіжний досвід регламентації та застосування кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво.....	48
1.3. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: врахування факторів криміналізації та відповідність її принципам.....	65
Висновки до Розділу 1.....	76
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ «ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО».....	80
2.1. Об'єкт злочину «фіктивне підприємництво».....	80
2.2. Об'єктивна сторона злочину «фіктивне підприємництво».....	98
2.3. Суб'єкт злочину «фіктивне підприємництво».....	130
2.4. Суб'єктивна сторона злочину «фіктивне підприємництво».....	141
Висновки до Розділу 2.....	152
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ.....	157
Висновки до Розділу 3.....	176
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ КАРАНОСТІ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	180
Висновки до Розділу 4.....	198
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	209
ДОДАТКИ.....	246

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВР – Відомості Верховної Ради України
ВВСУ – Вісник Верховного Суду України
ВКСУ – Вісник Конституційного Суду України
ВРУ – Верховна Рада України
ГКУ – Господарський кодекс України
ЗУ – Закони України
КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України
КВК – Кримінально – виконавчий кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
КК – Кримінальний кодекс України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС – Міністерство внутрішніх справ України
Мін'юст – Міністерство юстиції України
МК – Митний кодекс України
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
ОВУ – Офіційний вісник України
ПВС СРСР – Пленум Верховного Суду СРСР
ПВСУ – Пленум Верховного Суду України
СБУ – Служба безпеки України
СК – Сімейний кодекс України
КК РФ – Кримінальний кодекс Російської Федерації
ЦКУ – Цивільний кодекс України
ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Законна підприємницька діяльність у відповідності до Конституції України (ст. 42) та чинного галузевого законодавства є важливою складовою належного функціонування господарської діяльності в сфері економіки і потребує ефективної кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань, одним із яких є фіктивне підприємництво, відповідальність за яке передбачена ст. 205 Кримінального кодексу України (далі – КК).

Фіктивні підприємства створюються для отримання економічного результату протиправним або забороненим законом способом (шляхом отримання незаконних пільг, переваг, ухилення від сплати кредитів і податків, зборів, обов'язкових платежів тощо), чим завдається суттєва шкода інтересам громадян, суспільства, держави. Створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) використовується для прикриття незаконної діяльності або здійснення таких видів діяльності, щодо яких є заборона, а тому є передумовою вчинення більш тяжких злочинів у сфері господарювання, завдаючи значної шкоди економічній безпеці.

За даними офіційної статистики МВС України, його підрозділами зареєстровано таку кількість злочинів, передбачених статтею 205 КК України: 2005 р. – 233; 2006 р. – 255; 2007 р. – 376; 2008 р. – 453; 2009 р. – 460; 2010 р. – 521; 2011 р. – 565; станом на 20 листопада 2012 р. – 323. Що стосується осіб, засуджених за фіктивне підприємництво, то вона за шість років дії ст. 148-4 КК України (з 1994 р. по 1999 р.) не перевищила 17 осіб, а з 2001 р. по 2003 р. за вчинення фіктивного підприємництва було засуджено: у 2001 р. – 35, у 2002 р. – 9, у 2003 р. – 49 осіб. У 2010 році було засуджено 91 особу, у 2011 – 99 осіб, у 2012 році – 109 осіб.

На сучасному етапі характерною ознакою цих злочинів є високий рівень латентності. Це обумовлено в тому числі й недосконалою конструкцією норми, передбаченої ст. 205 КК, у частині визначення як об'єктивних так і суб'єктивних ознак юридичного складу цього злочину; особливо об'єктивної і суб'єктивної сторін, суб'єктів цього злочину.

В Україні активно здійснюються реформи податкового, господарського,

бюджетного законодавства, проведена гуманізація кримінального законодавства, прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс. В той же час, фіктивне підприємництво як ключова складова тіньової економіки спотворює економічний уклад суспільства, тим самим створюючи перешкоди для переходу від пострадянських форм господарювання до сучасної багатуукладної економіки, інтегрованої до світового господарства. Зокрема, зменшуються надходження до бюджетів усіх рівнів, занадто ризикованим залишається іноземне інвестування у вітчизняну економіку.

Проведене дослідження судової практики засвідчує, що слідчі органи не в повному обсязі встановлюють всі обставини справ, обмежуються лише встановленням підставних осіб, лишаячи за межами слідства та кримінальної відповідальності осіб, які фактично організують, створюють та використовують в подальшому фіктивні підприємства для вчинення інших, більш тяжких злочинів, діючи з метою незаконного збагачення. Це дало підстави дійти до висновку щодо низької превентивної значимості норми, що досліджена, та актуальності як теоретичного вивчення відповідного складу злочину, так і напрацювання практичних рекомендацій щодо застосування кримінально-правової заборони.

У вирішенні питань кримінально-правовій протидії злочинам в сфері господарської діяльності та фіктивному підприємництву вагомий внесок зроблено українськими вченими. На рівні докторських дисертацій це, зокрема, дослідження Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, П.С. Берзіна, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, М.І. Хавронюка та ін. На рівні кандидатських дисертацій увагу цьому злочину було приділено такими вченими, як П.П. Андрушко, Є.В. Бобонич, Л.П. Брич, П.Т. Гега, М.Є. Короткевич, В.Р. Мойсик, В.О. Останін, О.І. Перепелиця, А.М. Ришелюк, О.Г. Фролова та ін.

Зважаючи на наукову значимість доробку науковців, із урахуванням суттєвого реформування кримінально-правового законодавства, що передбачає відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності та покарання за ці злочини, залишилися невирішеними окремі вже відомі науці проблеми кримінальної відповідальності за це діяння та виникли нові. Це обумовлює необхідність з'ясування підстав кримінальної

відповідальності за фіктивне підприємництво, вдосконалення редакції норми, передбаченої ст. 205 КК України, у тому числі й щодо її санкції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною плану наукової роботи кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2011 – 2015 роки: „Проблема боротьби зі злочинністю: кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі аспекти”, що затверджена на засіданні кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 15 жовтня 2010 р.) та пов'язане з темою «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (№11БФ042-01), яка досліджується на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1 січня 2011 р. по 31 грудня 2015 р.

Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні Вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №3 від 04 грудня 2009 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення соціальної обумовленості криміналізації фіктивного підприємництва, об'єктивних і суб'єктивних ознак юридичного складу цього злочину та покарання за його вчинення, проаналізувати норми кримінального законодавства деяких зарубіжних країн, положення науки кримінального права, правозастосовчу практику.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі основні *задачі*: 1) провести історико-правовий аналіз прийняття та розвитку законодавства, що регламентувало кримінально-правову охорону господарської та підприємницької діяльності; 2) дослідити законодавство деяких зарубіжних держав та запозичити позитивний досвід щодо протидії проявам фіктивного підприємництва; 3) визначити системний характер законодавчої протидії фіктивному підприємництву; 4) проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки юридичного складу фіктивного підприємництва та виявити їх специфічні характеристики; 5) виявити особливості кваліфікації злочину, передбаченого ст. 205 КК України та призначення покарання за

його вчинення; б) сформулювати пропозиції щодо вдосконалення юридичних ознак ст. 205 КК України.

Об'єктом дослідження є соціальні цінності у сфері господарської діяльності, яким завдається шкода при вчиненні фіктивного підприємництва, та нормативні, правозастосовчі і наукові особливості кримінально-правової охорони підприємництва як конституційного права фізичних і юридичних осіб.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання об'єктивної дійсності. Теоретичним фундаментом дослідження став діалектичний метод наукового пізнання, який використовувався при розгляді всіх проблемних аспектів за темою дисертації (в тому числі при дослідженні поняття фіктивного підприємництва, змісту та значення окремих ознак складу злочину, передбаченого статтею 205 КК України – підрозділи 1.1; 2.1; 2.2 та інші).

Для дослідження обраної проблематики були використані й спеціальні методи пізнання: *історико-правовий* (підрозділ 1.1.) при дослідженні законодавчих та наукових джерел дореволюційного та радянського періодів розвитку кримінального законодавства на теренах України для визначення генезису норм кримінального законодавства, спрямованого на протидію фіктивному підприємництву; *порівняльно-правовий* (підрозділ 1.2) для аналізу норм міжнародно-правових документів, кримінального законодавства окремих зарубіжних держав (СНД, країн Балтії, Західної Європи та ін.) щодо відповідальності за злочини в сфері господарської діяльності, в тому числі й за фіктивне підприємництво з метою запозичення позитивного досвіду; *статистичний, формально-юридичний, логічний та системно-структурний* методи для дослідження змісту та юридичних ознак дослідженої кримінально-правової норми (ст. 205 КК) (Розділи 1 та 2), оцінки відповідності вимогам юридичної техніки (уніфікації та/або диференціації), для розробки пропозицій щодо вдосконалення деяких норм чинного кримінального законодавства.

Науково-теоретичною базою дисертації є наукові праці з кримінального права (у тому числі зарубіжних авторів), загальної теорії права, інших галузей права, пам'ятки кримінального права України та інших держав, довідково-енциклопедична література. Нормативну базу дослідження складають Конституція України; чинний КК України; закони та інші нормативно-правові акти України, а також чинне кримінальне законодавство окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані при дослідженні матеріалів 145 кримінальних справ, розглянутих судами України у період з 2008 року по 2012 рік, аналізі 78 матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, статистичні дані Державної судової адміністрації та ДІТ МВС України.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першим в Україні дослідженням наукових та практичних проблем кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ст. 205 КК України, що виникли після прийняття змін, внесених Законом №4025-VII від 15.11.2011 р. „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності”, прийняттям Кримінального процесуального кодексу України та набуттям ним чинності.

Одержані результати дослідження спрямовані на вдосконалення визначення юридичних ознак злочину, передбаченого ст. 205 КК України в контексті наукової новизни та полягають в наступному:

вперше:

- запропоновано визнавати фіктивним підприємництвом вчинення в процесі здійснення підприємницької діяльності чи діяльності, що містить ознаки підприємницької, правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином;
- обґрунтовується неможливість заподіяння матеріальної шкоди встановленому порядку здійснення господарської діяльності, передбаченим у чинній редакції ч. 1 ст. 205 КК України діянням у вигляді створення чи придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;

- на підставі характеристики умов криміналізації фіктивного підприємництва визначено як ваду чинної редакції ч. 1 ст. 205 КК України обмеження можливих об'єктів створення та придбання суб'єктів підприємницької діяльності лише юридичними особами; у цьому зв'язку запропоновано такими об'єктами визнавати також фізичних осіб-підприємців і неприбуткові організації, які здійснюють господарську діяльність (див. висновки);

- запропоновано вважати злочин закінченим із моменту внесення державним реєстратором відомостей про юридичну особу до Єдиного державного реєстру та обґрунтовано за певних обставин визнавати такого державного реєстратора пособником у вчиненні фіктивного підприємництва;

удосконалено:

- підходи щодо розуміння придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) з урахуванням набуття права власності на його майно такої юридичної особи у цілому, так і в тій частині, яка дозволяє фактично керувати діяльністю даного підприємства, впливати на прийняття рішень його керівними органами;

- підходи стосовно визнання складів злочинів, пов'язаних із діяльністю, щодо якої є заборона (ст.ст. 138, 203-1, 203-2, 204, 213, 216, 227, 229, 248, 249 КК), злочинів, пов'язаних із незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів, їх використанням не за цільовим призначенням (ст.ст. 190, 191, 222 КК), злочинів, пов'язаних із підrobкою документів та їх використанням у процесі фіктивного підприємництва (ст.ст. 358, 366 КК), а також злочинів, які являють собою способи прикриття незаконної підприємницької діяльності або здійснення її видів, щодо яких є заборона (ст.ст. 358, 366 КК), суміжними щодо складів фіктивного підприємництва, передбаченого чинною редакцією ст. 205 КК;

дістали подальшого розвитку:

- визначення родового, видового та безпосереднього об'єктів фіктивного підприємництва, а також виключення з переліку передбачених у ч. 2 ст. 205 КК України потерпілих банку та кредитних установ;

- підходи щодо доцільності та способів криміналізації фіктивного підприємництва;
- положення стосовно недоцільності визнавати метою фіктивного підприємництва здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки, пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення норм кримінального законодавства, спрямованих на протидію фіктивному підприємництву та покращення практики їх застосування, можуть бути використані: у практичній діяльності правоохоронних органів та судів при застосуванні кримінального законодавства, у тому числі ст. 205 КК в якості правозастосовчих орієнтирів при розгляді кримінальних справ; у законотворчості для подальшого вдосконалення кримінально-правової протидії злочинам у сфері господарської діяльності (дисертантом спрямовані відповідні пропозиції до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, які Комітетом взяті до уваги, що підтверджується листом Голови названого Комітету від 25 липня 2013 р. №04-20/12-1559); при практичному застосуванні ст. 205 КК України, та підготовці відповідних постанов Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, у слідчій та судовій практиці; у навчальному процесі при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право України», відповідних спецкурсів, при проведенні занять з підвищення кваліфікації та професійної майстерності правозастосувачів; при підготовці науково-практичних коментарів кримінального законодавства, підручників, монографій, навчальних і методичних посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та практичні рекомендації, які викладені у дисертації, доповідались та обговорювались на засіданні кафедри кримінального права і криминології Київського національного університету імені Тараса Шевченка і були рекомендовані для використання в навчально-виховному процесі та практичній діяльності органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів та судів. Окремі зі сформульованих в дисертації

пропозицій використовувались автором при досудовому розслідуванні кримінальних справ із цієї проблематики.

Результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на 3 наукових конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Іновації кримінально-процесуального законодавства» (м.Дніпропетровськ, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання впровадження положень Кримінального процесуального кодексу України у практичну діяльність» (м.Дніпропетровськ, 2012); Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспектива удосконалення» (м. Львів, 2012); у виступах перед працівниками правоохоронних органів (Державної податкової служби України), використані в службовій діяльності під час розслідування кримінальних справ, порушених за ст. 205 КК України.

Публікації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, відображені у восьми публікаціях, із яких чотири статті опубліковані у наукових фахових виданнях України, одна стаття у міжнародному виданні, а також у трьох тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації відображає її мету, задачі та предмет дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, перші два з яких об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 248 сторінок, із яких основний текст – 208 сторінок, список використаних джерел (335 найменувань) – 37 сторінок, додатки (2) – 3 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Історичний розвиток кримінально-правової заборони фіктивного підприємництва

Протягом усього розвитку людської цивілізації питання визначення приналежності та порядку використання власності (у формаційній теорії – засобів виробництва) було рушійною силою соціальних процесів, в тому числі трансформаційного характеру.

Разом з тим, однією із перших філософсько-правових парадигм, які б об'єктивно та у сучасному вигляді відображали роль власності у житті окремого індивіда та суспільства в цілому, варто визнати вчення Дж. Локка, який після релігійних воєн, буржуазних революцій та глибокої секуляризації суспільства задекларував та обґрунтував важливість права на свободу, життя та власність. Ця правова формула 17-го сторіччя, здійснивши свій нормуючий вплив на наступні концепції прав людини та правові акти конституційного характеру, напевно, ніколи не втратить свого значення для розвитку громадянського суспільства та правової держави [249].

Разом з тим, тріада «свобода-життя-власність» дуже точно передає сутність підприємницької діяльності як різновиду людської практичної діяльності. Адже узагальненим прикладом підприємця можна вважати людину, як вільно використовує свою власність для забезпечення матеріальних та духовних засад існування себе та оточуючих (близьких, найманих працівників тощо). Вчені підкреслюють, що як образ економічної дії та модель економічного мислення та поведінки підприємництво – це атрибут розвитку ринкових відносин, хоча його перші прояви визначилися та були зафіксовані дуже давно [24, с. 11].

Не зважаючи на це, впродовж різних етапів суспільного розвитку ставлення до людей, які займались підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку, було неоднозначним. Наприклад, в античні часи та в період феодального устрою

діяльність тогочасних підприємців – купців, крамарів, лихварів характеризувалась як «негідна і мерзенна». Це виходило із тих соціально-економічних, правових і моральних норм, якими жило суспільство. Наприкінці ХІХ ст. вчені-економісти змінили думку про підприємця, збагнувши значення творчого підприємництва для економічного зростання на користь верств населення і держави. І сьогодні для більшості населення розвинутих країн підприємницька діяльність вважається найкращим засобом досягнення матеріального благополуччя та реальною можливістю розкриття індивідуальних якостей та реалізації своїх життєвих планів. У кінцевому підсумку рухливий і динамічний підприємницький сектор сприяє, перш за все, вирішенню соціально-економічних проблем, пов'язаних із працевлаштуванням населення, якісним наданням послуг і виробництвом товарів, що задовольняють різносторонні потреби людей [83, с. 17-18].

Підприємництво в Україні також має глибокі історичні коріння, які беруть свій початок від Давньоруської держави. Оплотом розвитку підприємництва на Русі ставали міста, у яких зосереджувалися маси товарів, що розподіляються звідси як по країні, так і за рубіж. Навколо міст виникала безліч торгових і промислових поселень. Сюди сходилися для торгівлі купці, бобровники, бортники, звіролови, ликодери й інші тодішні «промисловці». У підприємницькій діяльності брали участь усі прошарки суспільства (у тому числі князі і бояри). У тогочасних нормах права був присутній дух підприємництва, були чітко визначені такі поняття, як короткострокова і довгострокова позики, торгова комісія і внесок у торговельно-промислове підприємство, торговий кредит; давався визначений порядок стягнення боргів з неспроможного боржника при ліквідації його справ [65, с. 108].

З іншого боку, протягом тривалого історичного часу в Російській імперії не були нормативно врегульовані товарно-грошові та інші майнові відносини, що негативно позначалося на утворенні багатого родовой знаті, яка б займалася виготовленням і обміном товарів, що сприяло б розвитку підприємницької діяльності. Крім того, тривалий час не вирішувалося питання власності землі. Будь-яка земля передавалася не в родову, а в тимчасову власність. Лише у другій половині ХІХ ст., після скасування кріпосного права, в результаті здійснення

економічних реформ відроджується економічне життя. У цей період поживаються підприємницька діяльність, розвивається промисловість, мануфактура, торгівля, залізничне та пароплавне будівництво, проводяться реформи в сільському господарстві. У процесі цих перетворень формується новий клас підприємців, який дістав назву «буржуазія». Перспективи щодо розвитку підприємницької діяльності відкривала Лютнева буржуазно-демократична революція в 1917 року з поваленням царського режиму. Але складна соціально-політична обстановка в державі, слабкість і нерішучість нового коаліційного уряду в проведенні соціально-економічних реформ, а також Перша світова війна, що перенеслася на тогочасні кордони Російської імперії, завадили цьому процесу [83, с. 20-21].

У процесі розвитку підприємництва у Росії вчені виділяють декілька етапів (які загалом можна вважати характерними й для України). Перший – з 1985 року по 1987 рік. Для нього характерною є діяльність центрів науково-технічної творчості, розповсюдження бригадних підрядів, невелика чисельність учасників підприємництва та експериментальний характер самого підприємництва. На другому етапі (1987 – 1988 роки) підприємництво розвивається, в основному, у формі кооперативів. Третій етап (1989 – 1990 роки) характеризується розвитком законодавчої бази, спрямованої на активізацію малих підприємств. На четвертому етапі (1991 – 1992 роки) формуються підприємства середнього і крупного бізнесу. Саме у цей час відбувається швидке зростання кількості малих підприємств різних організаційних форм. До п'ятого етапу можна віднести 1993 – 1994 роки, коли відбувається широкомасштабна приватизація та розвиток усіх видів підприємницької діяльності. Сформувалась велика кількість власників та інтенсивна участь малого підприємництва у сфері послуг, торгівлі, харчування, легкій промисловості. Обсяг фінансових ресурсів у сфері підприємництва став таким, що дозволяв здійснювати інвестування. Саме на цьому етапі були закладені основи ринкових відносин. Шостий етап починається з 1995 року. До цього часу практично вичерпані можливості над прибутковості торгівельно-посередницької діяльності. Дрібні підприємства поступово починають банкрутіти. У економіці мають місце тенденції концентрації та централізації капіталів [250, с. 15-16].

Варто зауважити, що поняття підприємництва або підприємницької діяльності достатньо довго були відсутні в законодавстві. В юридичній літературі терміни «купецька, торговельна діяльність», «підприємництво», «підприємець» вживалися як загальновідомі, які не потребують розкриття їхнього змісту та аналізу їхніх ознак. Серед значної кількості опублікованих наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. джерел з цивільного і торговельного права не було робіт, спеціально присвячених поняттю підприємництва (підприємницької діяльності) [32, с. 32], хоча право на таку діяльність регламентувалося, зокрема, такими актами, як Статут про банкрутство 1800 р., Указ про вільних хлібопашців 1803 р., Торгівельний статут 1887 р., Статут про промисловість 1893 р. [24, с. 11-12].

Характеризуючи перші споживчі товариства на українських теренах, Г.А. Волошкевич зазначає, що виникли вони на українських землях у 60-х рр. ХІХ ст. і в основному це були т.зв. міські кооперативи, до складу яких входили переважно представники середнього прошарку міської буржуазії. Головним документом, що визначав права та обов'язки товариства на цьому етапі, був статут, який розроблявся самими засновниками товариства. Аналіз їх змісту виявляє відсутність єдиного підходу серед кооператорів до вирішення найбільш важливих питань, пов'язаних з управлінням справами товариства та його господарською діяльністю. Обумовлено це, передусім, відсутністю єдиного зразкового документа, на який могли б орієнтуватися засновники товариств при укладанні статутів власних кооперативів¹.

Таким чином, наслідки соціально-економічних трансформацій, що відбулися у період здобуття Україною незалежності (закріплення рівності всіх форм власності, забезпечення права на підприємницьку діяльність), зокрема в частині бурхливого розвитку бізнес-активності стали логічним продовженням історичної спадщини

---

¹ Як свідчить автор, певним чином наявні прогалини у правовій базі діяльності споживчих кооперативів були ліквідовані в 1897 році у зв'язку з прийняттям Міністерством внутрішніх справ "Нормального статуту споживчих товариств". Попередньо його проект був розроблений кооператорами на з'їзді в Нижньому Новгороді. Проте, незважаючи на запозичення частини норм з цього проекту, міністерський статут не відповідав тим вимогам, які висували до нього кооператори. «Нормальний статут» 1897 р. значно обмежував свободу споживчих кооперативів, не даючи змоги його членам, без спеціального дозволу, змінювати норми, закріплені у статуті. Частина положень статуту не відповідала поточним потребам кооператорів та реаліям практичної діяльності їх товариств, що створювало значні перепони на шляху розвитку кооперативів. Крім того, положення статуту, замість захисту інтересів кооперативу перед органами влади, надавали представникам центральної та місцевої адміністрації право втручатися у внутрішнє життя товариств та постійно контролювати їх діяльність [52, с. 229-232].

українського народу в частині його прихильності до ініціативної діяльності із примноження власного капіталу.

При цьому, ми виходимо із того, що підприємницька діяльність – це самостійна, ініціативна, інноваційна, професійна, систематична діяльність, що не порушує права і законні інтереси інших осіб, яку суб'єкти підприємництва здійснюють на власний ризик з метою одержання прибутку, прагнуть досягти соціальних і економічних результатів і несуть відповідальність за її результати¹.

На думку Л.М. Дудника, сутність підприємницької діяльності полягає в самостійності та ініціативності вибору людиною виду діяльності, що пов'язана з ризиком функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, яка направлена на виробництво продукції, надання послуг з метою отримання прибутку [83, с. 16].

Інші автори визначають підприємницьку діяльність як «історично визначену систему відносин, які склались з приводу привласнення результатів праці, і перш за все засобів виробництва, бо той хто володіє засобами виробництва має можливість здійснювати підприємницьку діяльність у будь-якій формі і отримувати прибуток від такої діяльності» [213, с. 8].

У більшості країн світу підприємництво вважається одним з різновидів творчої, пошукової, ризикової діяльності, реалізація якого дозволяє якнайкраще виявити такі особистісні характеристики людини як здатність ризикувати, вміння оперативно реагувати на чисельні зміни у соціально-економічному становищі, проявляти ініціативу. Підприємництво є невід'ємною складовою ринкової економіки і, хоча поняття «підприємець» у економіці було уведене англійським економістом Р. Кантільоном у XVII сторіччі, тільки у XX сторіччі воно стало розглядатись як чинник впливу на виробництво. Характеризуючи цей феномен,

---

¹ Основними характеристиками підприємництва є: а) особливий вид господарської діяльності, що вимагає специфічного стилю і типу господарської поведінки; б) як самостійна діяльність передбачає свободу і самостійність суб'єктів цієї діяльності в різних напрямках, може бути обмеженою лише в передбачених законом випадках; в) як господарська діяльність передбачає організацію та управління господарським процесом незалежно від виду і сфери підприємництва; г) здійснюється громадянами та юридичними особами, зареєстрованими в порядку, встановленому законом; д) здійснюється на постійній основі, як сукупність професійно вчинених дій та вчинених систематично і зі знанням справи; є) спрямоване на досягнення комерційного успіху, одержання прибутку, або підприємницького доходу, а також найкраще використання капіталу (власності, іншого майна, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів) [32, с. 176-177].

більшість дослідників визначають наявність таких рис, як ініціативне прийняття рішень, ризиковий характер діяльності, інноваційність [250, с. 11-12].

Варто враховувати, що економічна система держави складається з окремих підсистем, які знаходяться у визначених відносинах і зв'язках. Кожна з цих підсистем забезпечує належне функціонування економічної системи України в цілому [304, с. 180-181] і система підприємницьких відносин, безумовно, є одним із ключових її елементів.

Що стосується правової природи підприємницької діяльності, регламентованої у сучасному вітчизняному законодавстві, то почати, очевидно, варто з Конституції України¹.

У Господарському кодексі України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва - підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Одним із загальних принципів господарювання та однією з загальних засад цивільного законодавства є свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом (ст. 6 ГКУ, стаття 3 ЦКУ). Обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюються Конституцією України та законом (стаття 12). Відповідно до статей 42-44 ГКУ, підприємництво – це самостійна, ініціативна,

---

¹ Стаття 42 Основного закону встановлює, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Крім того, стаття 92 Конституції встановлює, що виключно законами України визначаються правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання.

Варто врахувати також такий конституційний припис: власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (частини третя та четверта статті 13).

систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом. Перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

При цьому, до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин (ст. 51 ЦКУ).

Від підприємництва слід відрізнити некомерційне господарювання, яким є самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Разом з тим, непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи **можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність** (курсив наш – В.Б.), якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦКУ).

Ці законодавчі положення, а також наукові розробки [43, с. 7-8; 214, с. 5-7; 215, с. 21-24; 234, с. 5-12] дають можливість скласти загальне уявлення про сутність підприємницької діяльності, однією з найбільш суттєвих ознак якої залишається мета отримання прибутку.

Зауважимо, що мету отримання прибутку не варто ототожнювати з «жадобою наживи». Більш вдалим є підхід, що характеризується спробами визначити характеристики економічного інтересу, який зумовлює діяльність учасників суспільних відносин. Під економічним інтересом розуміють інтерес, детермінований

економічними потребами, який у процесі своєї реалізації дозволяє досягнути запланованого позитивного економічного результату, що сприяє розвитку економічних відносин та забезпечений правовою охороною, в тому числі кримінально-правовою [230, с. 21-22].

На жаль, аналіз останніх тенденцій розвитку української економіки дає підстави для висновків про те, що впродовж останніх десятиріч економічна політика в Україні формувалася без урахування об'єктивних потреб та інтересів її народу, належної оцінки регіональних умов і екологічних можливостей окремих регіонів. Внаслідок цього в республіці склалася негармонійна, деформована, позбавлена внутрішніх імпульсів для свого розвитку структура економіки, на яку вкрай негативно впливають глибинні структурні деформації, пов'язані з ціновими перекосами та більш високою трудомісткістю продукції, що вивозиться [65, с. 108].

За оцінками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, підґрунтям економічної дестабілізації в Україні у 2008-2009 роках стали довгострокові системні суперечності, такі, як надмірна частка споживання та недостатні обсяги нагромадження в умовах нерозвиненості внутрішнього ринку; суттєве посилення податкового тиску на економіку; інституційна нерозвиненість фінансової системи та вузькість механізмів рефінансування банківської системи; несприятливі умови для довгострокового інвестування; концентрація експортної спеціалізації України на невеликій кількості товарних груп; збереження високого рівня ресурсо- та енергоємності виробництва [305, с. 229-231]. У свою чергу, фахівці НАН України в цей же період часу дійшли висновку, що оскільки тінізація економіки України в умовах фінансово-економічної кризи набула тотального характеру і окремими експертами та дослідниками її обсяг оцінюється в межах до 60% ВВП, вона становить на сучасному етапі реальну загрозу національній безпеці держави [252, с. 188].

Зниження рівня тінізації економіки є передумовою досягнення цілей та ефективності заходів, передбачених Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки. Масштаби тінізації економічних відносин в Україні продовжують залишатися наближеними до їх критичного рівня, який за оцінками експертів дорівнює 40 %. За

таких умов важелі регулювання економіки втрачають дієвість, що загрожує результативності реалізації реформ [270].

В цій ситуації недосконалість податкової політики, обтяжливість податків також змушують підприємців переходити в «тіньовий» сектор економіки. Проблема набуває надзвичайної гостроти у зв'язку із постійним оновленням злочинності, її адаптацією до суспільних перетворень. В першу чергу, це стосується злочинності в сфері економіки, для якої на даному етапі властиві не лише зростання кількості злочинних проявів, але й зміни якісного характеру [246, с. 5, 20].

Незважаючи на спроби посилити відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності, поки що значних досягнень у кримінально-правовій протидії злочинності такого роду не спостерігається, хоча кількість наукових розробок в цій царині (протидії тіньовій економіці загалом та економічним злочинам зокрема) є доволі великою [1; 62; 169; 223; 235; 178; 193; 198; 155; 35; 151; 113; 68; 75; 144; 159; 45; 331; 74; 158; 77; 89; 225; 54; 57; 46; 264; 175; 333; 125; 139; 321; 229].

Очевидно, що кримінально-правова охорона добросовісної підприємницької діяльності має наслідком всебічний економічний розвиток, забезпечує загальну економічну свободу [166, с. 44], в той час, як практика свідчить про те, що сьогодні сфера підприємницької діяльності є однією з найбільш криміналізованих [63, с. 33].

Вчені відзначають, що «традиції» тіньової економіки мали свій негативний вплив на розвиток цього явища на пострадянському просторі. Підприємництво в справжньому розумінні визначально було приречене державою на існування в рамках «тіньової» економіки і знаходило вихід окрім іншого в посадових та господарських злочинах [246, с. 16].

Бурхливий етап первісного накопичення капіталу після розпаду СРСР відрізнявся й сплеском економічної злочинності. Характерними ознаками таких злочинів є наступні: а) вчиняються у сфері діяльності, пов'язаної з виробництвом, обміном, розподілом та споживанням матеріальних благ та послуг; б) спрямовані на отримання економічного результату та спричиняють злочинну шкоду охоронюваним законом економічним інтересам; в) вчиняються, як правило,

особами, що беруть безпосередню участь в економічних процесах; г) мають умисний та корисний характер, досягаючи мету незаконного збагачення [166, с. 66, 114-115].

При цьому такі форми злочинності не є унікальними лише для України. У 1975 році Міжнародний конгрес ООН по боротьбі зі злочинністю та поведженню з правопорушниками визнав «білокомірцеву» злочинність одним із найбільш небезпечних форм злочинності, що являє собою своєрідну форму бізнесу [204, с. 48], а IX Конгрес рекомендував класифікувати такі злочини за діяльністю їх виконавців [166, с. 119].

За словами Т. Чупрової, такої ж оцінки (щодо високого ступеню небезпечності економічних злочинів) притримуються й представники американської та англійської науки, які роблять при цьому акцент на такій ознаці економічної злочинності, як організованість [324, с. 50; 325].

Також, на думку, М.Л. Давиденка, інтегративною ознакою цих злочинів є те, що вони є корисними діями, які вчиняються особами, що виконують функції у сфері виробництва чи послуг, або особами, які здійснюють контроль за такою діяльністю [75, с. 32]. В.В. Савушкін у зв'язку з цим, а також виходячи з того, що, на його думку, відсутній єдиний погляд на економіко-правову природу феномену зростання економіки та злочинності, пропонує застосовувати поняття «організована злочинність у сфері економічної діяльності», складовими якої є: 1) діяльність щодо продукції, не обмеженої у законному обігу (алкоголь, тютюн, продукти нафтопереробки); 2) діяльність щодо продукції, обмеженої у законному обігу (наркотичні засоби, зброя тощо) [231, с. 12-16].

За часів СРСР проблемі економічної злочинності присвятили свої дослідження, В.Г. Танасевич, А.М. Ларьков, В.Б. Ястребов, В.В. Сташис, І.М. Даньшин, О.Ф. Зелінський, О.Я. Светлов та інші. Важливе значення для розуміння економічної злочинності в умовах ринкової економіки пострадянського типу мають роботи Є.Л. Стрельцова, Т.О. Матусовського, В.П. Ємельянова, О.І. Перепелиці та ін.

Не зважаючи на цей ґрунтовний науковий спадок, в Україні й до сьогодні відсутня чітка стратегія подолання проблеми з назвою «тіньова економіка» [156, с. 158]. Як зауважує, Р.Р. Кузьмін, сьогодні тіньова, криміналізована (з організованою злочинністю) економіка, стала домінантою в українському суспільстві [142, с. 140]. Одним із напрямів розв'язання зазначеної проблеми стали законодавчі ініціативи Президента щодо суттєвого реформування системи злочинів у сфері господарської діяльності. Так, у 2012 р. було здійснено законодавчі заходи щодо гуманізації кримінальної відповідальності, зокрема в межах реалізації державної політики щодо захисту підприємців від протиправного тиску правоохоронних органів і поживлення інвестиційного клімату в Україні [216, с. 220].

Домінуючою кримінологічною тенденцією в умовах трансформації економіки України, форм власності й інших соціальних перетворень стало зростання рівня злочинності у сфері господарської діяльності, криміналізація всієї системи суспільних відносин і галузей економіки, зрощення злочинності економіки і політики, але це не відображено у показниках правової статистики. Особливістю злочинності у сфері економіки в Україні є те, що вона зосереджена не у сфері кримінального бізнесу (наркобізнес, ігровий бізнес, проституція, торгівля людьми, зброєю), як у багатьох західних країнах, а переважно у сфері господарської діяльності [218, с. 177].

При цьому, вчені відмічають, що доволі часто економічні злочини, зокрема, шахрайської спрямованості, вчиняються з використанням фіктивних фірм. Більше того, підкреслюється, що фіктивні підприємства останнім часом використовуються організованою злочинністю для вчинення широкомасштабних протиправних акцій. Наприклад, станом на 2007 рік російська дослідниця І.М. Серєда оцінювала кількість таких фірм як універсальних засобів вчинення економічних злочинів на території РФ у 500-550 тисяч. Вони використовуються для проведення протиправних розрахункових операцій, незаконного отримання кредитного ресурсу, відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, для виводу капіталу за кордон

по фіктивних контрактах, ухилення від обов'язкових платежів, шахрайського заволодіння чужою власністю тощо [240, с. 86, 286].

Будучи одним із головних механізмів економічних злочинів, конвертація безготівкових коштів у готівку є одним із основних секторів тіньової економіки, у якому задіяні фіктивні фірми [246, с. 26-27; 169, с. 51-53]. Про те, що розповсюдженням і небезпечним є використання фіктивних підприємств для одержання кредиту пише, зокрема, В.Р. Мойсик [181, с. 164].

Таким чином, фіктивне підприємництво є проявом зростання криміналізації економіки, яке охопило практично всі сфери господарського життя – відносини власності, кредитно-фінансову систему, виробництво, торгівлю і послуги, зовнішньоекономічні відносини, і стає реальною загрозою економічній безпеці країни [78, с. 85, 95]. Фіктивне підприємництво посягає одночасно на суспільні відносини в різноманітних сферах господарювання і торкається багатьох галузей підприємницької діяльності будь-якої форми власності, що охороняються законом. Це дозволяє зробити висновок: фіктивне підприємництво не може зазіхати на суспільні відносини тільки в якійсь одній галузі підприємництва [198, с. 10].

Про розповсюдженість цього явища свідчать наступні дані.

Так, Л.М. Дудник наводить, що протягом 1997-2005 років податковими органами виявлялася наступна кількість фіктивних фірм: у 1997 р. виявлено 165 фіктивних фірм, у 1998 р. – 2 680, у 1999 р. – 4 169, у 2000 р. – 3 600, у 2001 р.- 4 500, у 2002 р. – 5 028, у 2003 р. – 5 980, у 2004 р. – 4 875, у 2005 р. – 3 568. За матеріалами результатів роботи підрозділів податкової міліції по боротьбі, в сфері оподаткування за 9 міс. 2006 р. виявлено 3 563 фіктивних фірм і 267 конвертаційних центрів. За цей період виявлено 1487 злочинів з використанням фіктивних фірм і конвертаційних центрів [83, с. 37].

За даними офіційної статистики МВС України, його підрозділами зареєстровано таку кількість злочинів, передбачених статтею 205 КК України: 2005 р. – 233; 2006 р. – 255; 2007 р. – 376; 2008 р. – 453; 2009 р. – 460; 2010 р. – 521; 2011 р. – 565; станом на 20 листопада 2012 р. – 323 [253].

Інтерес представляють також результати здійснення прокурорського нагляду у цій сфері. Зокрема, відповідно до статті 2 Закону України «Про прокуратуру», Генеральний прокурор України щорічно інформує Верховну Раду України про стан законності. Аналіз цих матеріалів (2007 – 2012 р.р.) [110] дозволяє зробити висновок, що протидія фіктивному підприємництву у широкому розумінні цього явища (не обов'язково з кваліфікацією дій за статтею 205 КК) була й залишається провідним напрямом прокурорської діяльності.

Що стосується осіб, засуджених за фіктивне підприємництво, то вона за шість років дії ст. 148-4 КК України (з 1994 р. по 1999 р.) не перевищила 17 осіб, а з 2001 р. по 2003 р. за вчинення фіктивного підприємництва було засуджено: у 2001 р. – 35, у 2002 р. – 9, у 2003 р. – 49 осіб [34, с. 14-15].

У 2010 році було засуджено 91 особу, у 2011 – 99 осіб, у 2012 році – 109 осіб.

Аналіз наведеної вище інформації дає підстави погодитися із О.О. Дудоровим у тому, що «суспільна небезпека фіктивного підприємництва полягає у заподіянні майнової шкоди юридичним і фізичним особам, державі, розширенні масштабів недобросовісної конкуренції, у сприянні незаконній конвертації безготівкових коштів у готівку та легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, приховуванні фактів заняття забороненими видами підприємництва, створення передумов для ухилення від оподаткування, для досягнення інших протиправних, у тому числі злочинних цілей» [86, с. 465].

Н.О. Гуторова, коментуючи ст. 205 КК, вважає, що в результаті вчинення цього злочину може бути заподіяна шкода податковим відносинам, відносинам у використанні коштів бюджетів і державних цільових фондів, а також відносинам, що забезпечують захист прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності [69, с. 60].

У свою чергу, праві й Л.Д. Гаухман і С.В. Максимов, які зазначають, що злочини, передбачені статтею 173 КК РФ («Лжепідприємництво») дискредитують підприємницьку і банківську діяльність, викликаючи зрозумілі побоювання у законослухняних громадян і організацій, а також у держави при вступі у правовідносини з будь-якими комерційними організаціями [57, с. 151]. Законне

здійснення не лише підприємницької, але й іншої економічної діяльності вважає об'єктом лжепідприємництва й В.Г. Яригін [334, с. 173].

З позицій цивільного та господарського права сутність фіктивного підприємництва полягає в порушенні обов'язку ведення господарської діяльності згідно із заявленими напрямками, яке вчинюється шляхом обману – неповідомлення обов'язкових для повідомлення відомостей органу державної реєстрації (в ситуації зміни напрямку діяльності після реєстрації) чи прямого обману в іншому випадку [248, с. 18].

Вчені роблять акцент на тому, що відсутність у чинному законодавстві дефініцій «фіктивне підприємство», «суб'єкт підприємництва з ознаками фіктивності» сприяє різній правовій оцінці дій, що іменуються фіктивним підприємництвом, створює певний хаос і породжує низку проблем у правозастосовчій діяльності, ускладнює визначення реальних обсягів поширення досліджуваного явища та перешкоджає застосуванню дієвих заходів протидії [34, с. 13].

З метою здійснення аналізу фіктивного підприємництва як соціально-правового явища, звернемось до регламентації поняття «фіктивність» в чинному законодавстві.

Так, відповідно до статті 234 ЦКУ, фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

У 2010 році Законом № 2756-VI від 02.12.2010 р. [95] Господарський кодекс України було доповнено статтею 55¹ «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання», згідно з якою ознаки фіктивності, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи або припинення діяльності фізичною особою - підприємцем, в тому числі визнання реєстраційних документів недійсними, включають таке: зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; не зареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; зареєстровано (перереєстровано) у органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим,

безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження; зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників.

У Порядку реалізації матеріалів документальних перевірок фіктивних фірм, затвердженому наказом ДПА України від 16 листопада 1998 р. № 540 зазначалось, що фіктивна фірма – це юридична особа, зареєстрована (або не зареєстрована) у державному органі, до статуту і фінансово-господарських документів якої внесені неправдиві відомості про засновників і керівників, яка використовує у своїй діяльності підроблені печатки або реквізити інших підприємств, а також яка використовує банківські рахунки на підставі недійсних документів. Практичні рекомендації щодо викриття фіктивних фірм надавала здебільшого Державна податкова служба України [217, с. 5].

Вивчення кримінальних справ за статтею 205 КК дало підстави В.В. Білоусу для висновку про те, що типове фіктивне підприємство можна охарактеризувати як юридичну особу: створену у співучасті (98,5%) шляхом утворення раніше не існуючого суб'єкта господарювання (59,5%), в організаційно-правовій формі приватного підприємства (50,5%), з корисливих мотивів (100%) особою у віці до 30 років (54,5%) з використанням документів підставної особи (84,8%) для ухилення від сплати податків (64,6%); формально очолювану підставним керівником (84,8%); яка не знаходиться за своєю юридичною адресою (52,7%); функціонує на території одного населеного пункту (50%); активно укладає безтоварні фіктивні угоди (46,97%); грошові кошти з банківського рахунку знімає переважно готівкою (51,5%); в штаті має тільки одного працівника – керівника (37,8%); не здійснює облік, не надає звітність, не сплачує податки (65,15%); функціонує не більше одного року (85,7%) і припиняє діяльність без дотримання встановленого порядку (93,2%) [34, с. 36-37].

Таким чином, коло злочинів, пов'язаних із незаконними діями у підприємстві, в тому числі фіктивне підприємство, обумовлено комплексом детермінант, серед яких варто назвати загальну тінізацію економіки, недобросовісну

конкуренцію, прорахунки законодавця, послаблення механізмів соціального контролю, стрімке розшарування суспільства [75, с. 157-158].

Отже, тепер, на нашу думку, варто дослідити історію кримінально-правової заборони фіктивного підприємництва.

При цьому, безумовно, мова не йтиме про фіктивне підприємництво виключно у сенсі складу злочину, передбаченого чинною статтею 205 КК України. Предметом аналізу мають бути різні форми господарської діяльності, в ході яких за допомогою перекручення чи приховування певних відомостей досягається незаконний економічний інтерес.

Думку про те, що порівняння у приватному праві можна здійснювати як у горизонтальному напрямі (порівняння різних правових систем), так і у вертикальному (співставлення еволюції норм національного приватного права в історичному аспекті), цілком, на нашу думку, можна поширити й на право публічне, в тому числі кримінальне [326, с. 62]. Як правильно зазначає В.К. Грищук, «об'єктивне дослідження кримінально-правових явищ неможливе без застосування історичного методу, який дає можливість розкрити генетичні зв'язки і відносини конкретного об'єкту, реальні умови його становлення і розвитку» [66, с. 116].

У сфері предмету нашого дослідження це означає, що створення цілісного, всебічного та повного уявлення про характер сучасного кримінально-правового регулювання підприємницької сфери неможливе без вивчення процесів зародження даного законодавства, шляхів його розвитку в умовах різних історичних етапів та політичних режимів [226, с. 13].

Ми погоджуємося з тією тезою, що методологічне збагачення історико-правової науки нині можливе лише за допомогою врахування власної історичної традиції в її застосуванні до аналізу актуальних науково-теоретичних проблем історичного пізнання права. Право – явище історичне, оскільки його повноцінне вивчення неодмінно припускає застосування історичного методу. І саме вивчення історії національного права дає можливість пояснити багато які риси права. Тим самим історичне вивчення права переслідує самостійну і більш широкую теоретичну задачу причинного пізнання розвитку права [60, с. 154-158].

Адже зміст кримінально-правових норм в частині визначення ознак злочинного діяння цілком залежав не тільки від ступеня негативного впливу на економічні відносини, алей багато в чому визначався тими соціальними умовами та особливостями суспільно-економічних формацій, в межах яких відбувалася відповідна економічна діяльність [308, с. 28].

При цьому, необхідним методологічним прийомом для осмислення історико-правового процесу є його періодизація – поділ цього процесу за шкалою часу у формі визначених, слідуючих один за одним, історичних періодів (ступенів, фаз, етапів) з урахуванням специфіки розвитку самого права і впливу окремих сфер суспільного життя на розвиток права.

На думку Савченка А.В. та Шуляк Ю.Л., при періодизації кримінального законодавства України слід враховувати передусім національний чинник, який би охоплював найбільш вагомі історичні етапи розвитку вітчизняного кримінального законодавства (від стародавніх часів і до сьогодення), без значного розриву відповідних граничних меж [232, с. 24], а на думку М.І. Хавронюка, Україна завжди, ще за часів її існування у форматі Київської Русі, як першої Української держави, була європейською державою. А тому основні тенденції розвитку українського права, в тому числі кримінального, збігаються з тенденціями розвитку права континентальної Європи [318, с. 59].

К.В. Казанцева зазначає, що на сьогоднішній день вчені виділяють від 5 до 19 періодів історії розвитку держави і права України. Під критерієм періодизації пропонується розуміти обсяг регулювання та контролю економічних процесів. Беручи за основу наведений вище критерій, на думку автора, можна виділити три історичні періоди розвитку кримінального законодавства, що забороняє незаконні дії в сфері обігу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння: домонопольний; мононопольний; післямонопольний [111, с. 13-14].

Стосовно розвитку правового регулювання підприємництва А.Г. Романов виокремлює такі періоди: 1) Земський період (IX-XII ст.); 2) становлення й розвиток Московської держави (XII-XVII ст.); 3) період імперії (XVII - початок XX ст.) 4)

період становлення та розвитку радянської держави (1917 -1991 р.р.); 5) сучасна Росія (1991 р. – т.ч.) [226, с. 13].

У свою чергу, Г.Н. Телесніцький виокремлює такі історичні періоди щодо практики застосування катувань і кримінальної відповідальності за це: 1) становлення практики застосування катувань і жорстоких покарань, а також започаткування норм про кримінальну відповідальність за їх застосування (із стародавніх часів до XIII ст.); 2) посилення та досягнення апогею практики застосування катувань і жорстоких покарань, що переважало над формуванням норм про кримінальну відповідальність за їх застосування (XIII ст. – XVII–XVIII ст.ст.); 3) обмеження практики застосування катувань і жорстоких покарань, а також посилення кримінальної відповідальності за їх застосування (XVII–XVIII ст.ст. – перша половина XX ст.); 4) ухвалення міжнародних норм, що прямо забороняють катування, а також їх імплементація у національне кримінальне законодавство різних держав (друга половина XX ст. й дотепер) [266, с. 5].

Досліджуючи пенітенціарне законодавство 9-17 ст., О.І. Сідоркін виокремив такі етапи його розвитку: 1) час становлення концепції кримінальних покарань (IX-XIV ст.); 2) етап посилення ролі держави у каральній доктрині (XIV- XVII ст.) [241, с. 416].

Як бачимо, методологічно корисним в контексті застосування історичного методу дослідження слід визнати підхід, відповідно до якого періодизація процесу розвитку того чи іншого сегменту законодавства відбувається не лише на підставі часових меж набрання чинності відповідними правовими джерелами, але й з урахуванням об'єктивних обставин соціального розвитку, які включають як економічні, так і інші (політичні, духовні тощо) фактори. Важливе значення має й сам предмет дослідження, адже періодизація розвитку правового регулювання, наприклад, біржової торгівлі з об'єктивних причин очевидно відрізнятиметься від етапів історичного розвитку норм, скажімо, про кримінальну відповідальність про згвалтування.

Таким чином, з огляду на розвиток підприємництва на теренах України та беручи до уваги складність проведення вітчизняної історії права внаслідок чередування періодів втрати та здобуття незалежності [187, с. 31], а також

особливості правового регулювання кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво (в широкому сенсі), пропонуємо наступну періодизацію історичного процесу розвитку відповідного законодавства: 1) дорадянський період (до 1917 р.); 2) період перебування України в межах радянського державно-правового утворення (1917 р. – 1991 р.); 3) період незалежності України (1991 р. – по т.ч.).

Характеризуючи дорадянський період розвитку законодавства про відповідальність за різні форми фіктивного підприємництва (тобто діянь, які би з урахуванням особливостей історичного періоду можна було би так назвати) на теренах сучасної України, почати варто, очевидно з положень Руської Правди [227], що поєднала в собі результати правотворчих зусиль Княгині Ольги, Володимира Великого та Ярослава Мудрого [112, с. 96-97], і яку називають першим правовим джерелом, спрямованим на захист суспільних відносин, що забезпечували правильне (відповідно тогочасних уявлень) здійснення підприємницької діяльності. Так, наприклад, в зазначений період холоп не мав права від свого імені вести торгівлю чи здійснювати підприємницьку діяльність [308, с. 28].

Крім того, дослідники виявили норми про злісне банкрутство та обман при продажі коней, який, тим не менш, вів лише до цивільної відповідальності [237, с. 13].

Хоча деякі дослідники вважають, що про виникнення поняття «фіктивне підприємництво» («незаконне підприємництво») можна говорити вже у IX ст. За часів військових походів перших князів (Аскольда, Олега, Ігоря, Святослава, Ярослава) у IX-X ст.ст. у Царгороді відбувалися побої або навіть вбивства купців через те, що ті нічого не платили у казну [44, с. 16].

Наступний важливий для розвитку вітчизняного права період (XV – XVI ст.) для більшості східноєвропейських держав, зокрема і для Великого князівства Литовського (до якого входила більшість українських територій), характеризувався загальною кодифікаційною тенденцією. Під час систематизації звичаєвого права вводилися нові правові положення, конструкції. Литовські статuti 1529, 1566, 1588 рр. – це кодифіковані акти, котрі були офіційно затверджені вищими органами влади

Великого князівства Литовського та Речі Посполитої на українських землях, мали широке застосування у судових органах як законодавчий акт під час розгляду і вирішення ними справ, зокрема цивільних. За Литовськими статутами, суб'єктами цивільних правовідносин були «вільні люди» та їхні об'єднання [168, с. 183-184].

Наступним важливим правовим джерелом є Соборне укладення 1649 р. [201] Цей акт (у якому були об'єднані судебники та так звані «Новоуказні статті» [226, с. 17]) у гл. XIX забороняв, наприклад, особам, що не відносилися до посадського чи торговому стану, здійснювати торгівлю та займатися ремеслами. Указ про корчми (гл. XXV Укладення) встановлював відповідальність за порушення порядку обігу алкоголю та тютюну.

Артикули воїнські Петра I 1716 року регламентували в основному загально кримінальні злочини, але глава 22 містила заборони фальшивомонетництва, порушення клятви, фальсифікацію печаток та листів, використання чужого ім'я [228].

Черговий період розвитку законодавства про порушення у підприємницькій діяльності характеризується такими правовими джерелами:

1845 р. – Укладення про покарання кримінальні та виправні (із змінами 1857, 1866, 1885 р.р.¹)

1864 р. – Статут про покарання, що накладаються мировими суддями

1903 р. – Кримінальне укладення.

При цьому, як зазначає Т.Д. Устінова, статті Укладення 1903 року щодо економічних злочинів, у дію введені не були аж до подій 1917 року [308, с. 30].

Укладення 1845 року, яке набрало чинності 1 травня 1846 року і вважається кроком вперед у розвитку вітчизняного законодавства [165, с. 82], окрім вже традиційних майнових злочинів передбачало також злочини та проступки по договірним зобов'язанням, обманне втягнення в не вигідну угоду, фальсифікацію документів тощо. Тобто, цей правовий акт захищав в тому числі інтереси господарюючих суб'єктів [166, с. 318]. Заснованим на укладенні 1845 року та інших

---

¹ Статті 391, 490, 587, 624, 625, 698, 699, 739, 779, 1093, 1094, 1153, 1283, 1593-1595, 1602 ч.2, 1639, 1735, 1780-1784, 1832 мали, на нашу думку, характер норм про відповідальність за різні форми незаконного підприємництва

нормативних актах був Статут 1864 року, виданий за часів Олександра II, який було доповнено процесуальними нормами [237, с. 17].

Варто відзначити, що відповідальність за торгівлю без свідоцтва у 1866 році була виключена з Укладення із встановленням адміністративної відповідальності [24, с. 18].

У XVIII ст. з'являється самостійний термін «підприємець». Його виникнення було обумовлене проведенням державною владою політики протекціонізму та меркантилізму відносно людей, які займалися підприємницькою діяльністю. Зокрема, 17 березня 1775 р. було прийнято Маніфест «Про свободу підприємництва», відповідно до якого будь-кому дозволялося «заводить стани всякого рода и на них производить всякого рода рукоделия без других на то дозволений или приказаний». У Маніфесті закріплювалася також й перша спроба державного регулювання монополістичної діяльності та покарання незаконного підприємництва. Наступним етапом розвитку підприємництва стала відміна 19 лютого 1861 р. маніфестом Олександра II кріпосного права. Ця подія надала селянам потенційну можливість займатися підприємництвом [44, с. 16-19].

1903 року набуває чинності Кримінальне укладення 1903 року, яке містило декілька складів економічних злочинів, таких як ухилення від оподаткування, обман клієнтів, відмова від повернення боргів [226, с. 24]. М.А. Савкіна, разом з тим, вважає, що по суті Укладення 1903 року забезпечувало економічні інтереси держави, казни та приватних осіб [230, с. 37].

У свою чергу, В.В. Савушкін свідчить, що Укладення містило норми про економічні злочини у 9 главах, включаючи порушення порядку створення підприємств, порушення порядку продажу певних товарів [231, с. 112].

Таким чином, дорядянський період розвитку законодавства про відповідальність за фіктивне підприємництво можна характеризувати як початковий, коли підхід законодавця до таких злочинних діянь ще формувався, що, разом з тим, є об'єктивно обумовленим соціально-економічними обставинами, за яких відбувався цей розвиток.

На початку XX ст. переважна більшість українських земель входила до складу

Російської імперії. В адміністративно-територіальному відношенні ці землі входили до дев'яти губерній: Волинської, Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Таврійської, Харківської, Херсонської, Чернігівської. У складі Австро-Угорської монархії перебували західноукраїнські землі (колишні краї): Галичина, Буковина та Закарпаття [104, с. 44].

Таким чином, розвиток законодавства, зокрема кримінального, на українських землях відбувався в межах тенденцій, характерних для цих монархічних утворень, та на фоні історичних подій, які згодом суттєво змінили геополітичну картину Європи. Протягом майже чотирьох років національно-визвольних змагань 1917–1920 років в Україні в умовах змін правлячих політичних режимів проголошувались соціально-економічні реформи прямо протилежного змісту – від помірковано соціалістичних (Українська Народна Республіка Центральної Ради та Директорії) до буржуазно-капіталістичних (Українська Держава часів гетьманату).

Період української революції 1917–1921 рр. привернув до себе велику предметну увагу науковців, які у своїх дослідженнях неоднозначно оцінили ті суспільно-політичні процеси, що відбувалися в країні. Історичний досвід свідчить, що всі соціальні революції обов'язково призводили до перерозподілу власності, і ті соціальні верстви, що виносилися хвилею революційних подій на вершину соціальної ієрархії, потребували правового закріплення своїх позицій та визнання, як усередині країни, так і за її межами. Це явище має закономірний характер, що простежується протягом тривалого часу [104, с. 23-24].

Отже, після повалення влади Тимчасового уряду Росії та ліквідації його органів влади на місцях в Україні ця третя влада припинила своє існування, а натомість виникло фактичне двовладдя: державне управління на підвладних їм територіях здійснювали з одного боку – Центральна Рада з її урядом – Генеральним Секретаріатом (з 9 січня 1918 року – Рада Народних Міністрів), з другого – Центральний Виконавчий Комітет Рад з його урядом – Народним Секретаріатом. Обидві сторони, перебуваючи у непримиренному протистоянні одна одній, вважали себе єдиними законними та повноправними носіями державної влади в Україні і проголошували нечинними усі нормативні акти, що об'являлися кожною з них.

Однаковою обидві влади допоки що залишали назву держави – Українська Народна Республіка [51, с. 19-41].

Очевидно те, що після 1917 року з об'єктивних причин (в першу чергу внаслідок зміни ставлення до права власності) захист власності та відносин у сфері господарювання у порівнянні з дореволюційним періодом здійснювався неоднозначно та суперечливо [166, с. 325]. Під контроль радянської влади була взята вся промисловість, як велика, так і дрібна. Була запроваджена державна монополія на хліб, текстиль, нафту тощо, заборонено приватну торгівлю продовольчими товарами, угоди з цінними паперами [24, с. 25-26].

Таким чином, розвитку підприємницької діяльності великої шкоди було завдано Жовтневою революцією (переворотом) у 1917 р. коли партія більшовиків, з перших днів свого існування декретом «Про землю» проголосила приватну власність «всенародною», яка, по суті, була експропрійована державою. У період громадянської війни посилювався державний контроль за економічними процесами. У цей період була запроваджена політика «воєнного комунізму», яка підривала підвалини приватнопідприємницької діяльності [83, с. 24].

Все це обумовило посилення боротьби зі спекуляцією. Так, Декретом РНК від 22 липня 1918 р. «Про спекуляцію» винні у збуті, скупці або зберіганні з метою збуту, у вигляді промислу продуктів харчування, монополізованих державою, підлягали покаранню на строк не менше 10 років позбавлення волі та конфіскації всього майна. З метою розгляду справ цієї категорії Декретом РНК від 21 жовтня 1919 р. був створений особливий революційний трибунал. Але перед цим, Центральною Радою Української Народної Республіки (УНР) 29 квітня 1918 року разом із обранням М. Грушевського на посаду Президента України була прийнята Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вільності УНР), яка надавала українським землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації (ст.5), зазначала, що громадяни рівні в своїх правах, незалежно від віри, національності, освіти, майна і оподаткування (ст.12). Остання норма дозволяє стверджувати, що на той час в Україні існувало підприємництво, яке забезпечувало державу податками і окремі

підприємці мали пільги по оподаткуванню, що в свою чергу, говорить про можливість здійснення і незаконного підприємництва, відповідальність за яке передбачалась Уложенням про покарання. Така політика суттєво відрізнялася від радянської [44, с. 19-25].

Після закінчення громадянської війни керівництво радянської Росії, усвідомлюючи економічну небезпеку для держави, з метою пожвавлення економіки, а також усунення повальної загрози голоду, що неминуче наближався, пішло на проведення експерименту, який отримав назву НЕП – нова економічна політика (1921-1925 рр.). Декретами РНК скасовувалась продрозкладка, встановлювався натуральний продовольчий податок, дозволялась вільна торгівля і обмін хлібними і зернофуражними продуктами. Проводилась фінансова і грошова реформа, у промисловості здійснювався перехід підприємств на госпрозрахунок. Громадянам надавалось право займатись приватною підприємницькою діяльністю, укладати угоди, створювати невеликі підприємства і кооперативи. Кооперативний рух і пов'язана з ним підприємницька діяльність проводились під особливим наглядом держави із застосуванням кримінального покарання за дії, що суперечили лінії пануючої керівної партії.

На заміну старій політиці, коли вся промисловість була націоналізована, а робота кустарних виробництв також підпорядкована управлінню з боку держави, виникла нова, яка сприяла розвитку приватних підприємства, націлених на ринок [195, с. 19], а з нею – і нові форми злочинної поведінки.

Втім, новий Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. протиправні економічні діяння розглядав або як злочини проти порядку управління, або як господарські чи майнові злочини, до яких відносились закупка та збут у вигляді промислу продуктів, матеріалів і виробів, щодо яких є спеціальна заборона або обмеження. Щодо кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво, яке в ті роки набуло широкого розповсюдження, то Кримінальні кодекси РРФСР 1922, а потім 1926 років її прямо не передбачали.

Характеризуючи КК РРФСР 1922 року, В.В. Білоус зазначає, що за КК 1922 р. відповідальність за господарські злочини була передбачена Главою IV статті 126-

141 КК 1922р., за яким діяння, подібного за своїми юридичними ознаками до ст. 205 КК не було передбачено [34, с. 11-12].

Особи, які займалися фіктивною діяльністю, притягувались до кримінальної відповідальності за шахрайство (ст. 136) [44, с. 20; 24, с. 29].

Так чи інакше, суттєвим оновленням (по суті – формуванням) законодавства стало введення в дію з 15 вересня 1922 року Кримінального кодексу УСРР згідно з прийнятою 23 серпня 1922 року Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом постановою «Про введення в дію Кримінального кодексу УСРР». Цією постановою з моменту набрання Кримінальним кодексом чинності скасовувалася дія всіх раніше виданих законів у частині встановлення ними підстав і розмірів кримінальних покарань, за винятком ряду зазначених у ній нормативних актів [51, с. 79].

Вперше на теренах СРСР більш-менш подібна до ст. 205 КК України норма про фіктивне підприємництво («псевдопідприємництво») була введена до КК РСФСР у 1926 році (стаття 129-а), відповідно до якої кримінальна відповідальність встановлювалась за наступні дії: «Заснування та керівництво діяльністю псевдокооперативів, тобто таких організацій, які приховуються кооперативними формами в цілях використання пільг та переваг, наданих кооперації, в дійсності є підприємствами приватнопідприємницькими та переслідують інтереси капіталістичних елементів, які мають переважний вплив в їх складі, - каралось позбавленням свободи на строк до п'яти років з конфіскацією всього або частини майна [295].

Частина друга ст. 129-а КК РСФСР передбачала, що участь в роботі псевдокооперативних організацій осіб, завідомо знаючих, що ця організація є псевдокооперативною, та отримували з цієї участі підприємницьких прибутків або завідомо сприяли прихованню дійсного характеру названої організації, - карається позбавленням свободи на строк до двох років або виконавчо-трудою роботи на строк до одного року.

Вперше на нормативному рівні поняття псевдо кооперативу було визначено постановою РНК СРСР від 28 грудня 1928р. «Про засоби боротьби з

псевдокооперативами» та постанови РНК СРСР від 27 березня 1929р.: «Псевдокооперативами визнаються як такі що входять, так і не входять у кооперативну систему товариства у наступних випадках: а) якщо серед їх засновників або членів виборного органу приймають участь особи, яким це заборонено законом, або б) якщо в них переважний вплив мають капіталістичні (куркульські) елементи, які використовують кооперативну форму у своїх класових цілях, або в) якщо їх діяльність схиляється в бік, який суперечить інтересам соціалістичного будівництва». Псевдокооператив мав місце при наявності будь-якої з трьох умов, зазначених в цій постанові РНК СРСР. Зазначалось, що якщо суд, при розгляді обставин конкретної справи вбачає підстави для визнання організації псевдокооперативною на підставі інших, крім зазначених у постанові РНК СРСР, ознак, він вправі винести відповідний вирок, що, на думку науковців, слідувало з тексту ст. 129-а [24, с. 29-30].

Суб'єктом злочину за ст. 129-а КК РСФСР 1926р. визнавались дві групи учасників псевдокооперації: з однієї сторони – засновники та керівники, з іншої – інші учасники. До засновників відносились особи, які організували псевдокооператив, хоча б у наступному в його діяльності участі і не приймали. До керівництва, навпаки, відносились особи, які безпосередньо очолювали «діяльність» псевдокооперативу. Друга група – «інші учасники» – не охоплювали всіх без винятку осіб, які приймали участь у роботі псевдокооперативу. В статті 129-а суб'єктами цього злочину визначались особи: а) «які мали від такої участі підприємницький прибуток» або б) «завідомо сприяли укриттю дійсного характеру організації». Звідси необхідно дійти до висновку, що працівник, формально оформлений в члени псевдокооперативу, але який фактично отримував заробітну плату і не приймав активної участі у всій діяльності організації, нести відповідальність за ст. 129-а не може [34, с. 12].

Частиною 1 ст. 129-а передбачалось коло осіб, які прикривалися кооперативною формою з метою використання переваг такої форми; відповідно, особа, повинна була достеменно знати, що бере участь в організації або у діяльності. За ч. 2 ст. 129-а закон з такою ж категоричністю говорить про осіб, які «завідомо

знали», що ця організація є псевдокооперативом. Відповідно, умисел визнавався необхідним елементом складу цієї норми. Якщо особа з необережності була втягнута у псевдокооперативну організацію і не усвідомлювала її злочинний характер, то вона до відповідальності за ст. 129-а не притягувалась [294, с. 179-180].

Необхідність введення такої норми, як ст. 129-а, обумовлювалась в юридичній літературі спробами капіталістичних елементів проникнути в ряді випадків в кооперативні організації та перетворювати їх у псевдокооперативи, призначенням яких було прикриття експлуататорську діяльність таких капіталістичних елементів [273, с. 136; 147, с. 240-247].

З цією метою до КК РСФСР разом із ст. 129-а була введена ст. 111-а, якою встановлювалась кримінальна відповідальність за сприяння псевдокооперації, тобто за сприяння посадовими особами державних органів або кооперації, до обов'язків яких відноситься реєстрація та наступний контроль за діяльністю кооперативів, організації псевдокооперативів або потурання їх подальшій діяльності, а також надання таким псевдокооперативам сприяння іншим посадовим особам в тій чи іншій формі (пільговий відпуск матеріалів і товарів, надання пільг з орендної плати і т.д.) – у тих випадках, коли це мало місце внаслідок зловживання владою, бездіяльності влади або недбалого відношення до своїх обов'язків за відсутності корисної або іншої особистої зацікавленості, та каралось позбавленням волі на строк не нижче шести місяців. Частиною 2 цієї ж статті передбачалось, що ті ж дії при наявності корисної або іншої особистої зацікавленості, караються позбавленням волі на строк не нижче двох років [294, с. 153].

На теренах більшої частини сучасної України в той період діяв Кримінальний кодекс, затверджений ЦВК Української РСР 8 червня 1927 року. Цей закон в цілому стояв на тих самих позиціях, що й КК 1922 року, оскільки соціально-політична обстановка в країні на момент прийняття кодексу не змінилася [36, с. 68].

Проте, певні трансформації у господарському житті відбулися і Законом УРСР від 17 жовтня 1928 р. КК УРСР було доповнено статтею 135-2, що передбачала кримінальну відповідальність: «за утворення приватного підприємства у формі кооперативного об'єднання (фіктивний кооператив), а так само за допомогу

легалізації таких підприємств з боку фундаторів і фіктивних членів – позбавлення волі на строк до одного року, або виправно-трудова робота, або штраф до п'яти тисяч карбованців».

Як бачимо, було криміналізовано лише утворення нового підприємства (а не його придбання) і лише такого, яке мало форму кооперативного об'єднання.

Особи, які створювали фіктивні кооперативи (приватні підприємства у формі кооперативного об'єднання) або надавали допомогу в організації таких підприємств як фундатори і фіктивні члени і які могли нести відповідальність за це на підставі ст. 135-2 КК УСРР 1927 р., зазвичай переслідували такі цілі, як отримання кредитів на пільгових умовах, приховування порушень законодавства про охорону праці, ухилення від сплати податків шляхом використання наданих кооперативам пільг. Створення фіктивних кооперативів розглядалось у період НЕПу як злочинна форма дезертирства від податкової повинності. Вчені, які досліджували питання кримінальної відповідальності за створення фіктивних кооперативів (псевдокооперативів) зазначали, що і пізніше кримінально каране використання псевдокооперативів пов'язувалось в юридичній літературі у тому числі з пільговим оподаткуванням [56, с. 66-67; 143, с. 119-126; 192, с. 136].

Історичний аналіз радянського кримінального законодавства, праць науковців-криміналістів засвідчує про те, що на різних етапах становлення радянської держави ставлення влади до різних проявів приватнопідприємницької діяльності було неоднаковим. Ще на першому етапі (1917 – 1929рр.), коли дозволялась приватнопідприємницька діяльність, деякі з її видів визнавались злочинними, зокрема заборонялись всі приватні контори, бюро по найму і подібні установи, які мали на меті отримати платню або іншу винагороду за посередництво по найму тощо. В результаті таких і подібних заходів була поставлена під контроль держави велика, середня, й навіть дрібна промисловість. В цей період видаються нормативні акти, спрямовані на обмеження і витіснення приватних підприємців з різних галузей народного господарства. Одним з таких нормативно-правових актів стала зазначена вище Постанова РНК РСР «Про заходи боротьби з псевдокооперативами» від 28 грудня 1928р. [146, с. 403-418].

Як зазначалось в юридичній літературі того часу, приватнопідприємницькою діяльністю є форма набуття нетрудових доходів з метою власного збагачення, та кваліфікується за ч. 1 ст. 150 КК в тих випадках, коли вона прикривається державними або громадськими формами. Зазвичай, це було пов'язано із створенням приватнопідприємницьких підприємств під вівіскою державного або громадського підприємства або із створенням при державних або громадських підприємствах окремих цехів, відділів, майстерень і т.п., які займаються приватнопідприємницькою діяльністю. В колгоспах та радгоспах приватнопідприємницька діяльність зазвичай виражається в формі створення підсобних підприємств, діяльність яких не пов'язана із сільськогосподарським виробництвом, організації бригад, які складаються з осіб, які не є членами колгоспу або працівником радгоспу [263].

Наведені норми кримінального законодавства СРСР та союзних республік, а також думки дослідників дають підстави стверджувати, що цілі та мета створення псевдокооперативів (фіктивних кооперативів) були схожі з метою вчинення фіктивного підприємництва за законодавством України (ст. 205 КК).

Із численними змінами і доповненнями КК 1927 року діяв понад тридцять років, аж до набрання чинності Кримінальним кодексом УРСР 1960 року [51, с. 164-165].

Постановою РНК СРСР від 23.11.1930 р. лжекооперативами визнавалися такі кооперативи, у яких брали участь куркулі та інші особи, які не мали права бути їх членами, і якщо вони не були виявлені організаторами кооперативу, після встановлення їх правоохоронними органами, а також коли діяльність кооперативу схилялась у бік, протилежний інтересам соціалістичного будівництва [44, с. 22].

В цей період боротьба з будь-якими проявами приватнопідприємницької діяльності велася досить активно. Однак форми та характер її постійно змінювалися – приватні особи використовували для підприємницької діяльності не лише кооперативні, але й державні організації. За відсутності спеціальної норми суди в таких випадках застосовували положення про шахрайство або про лжекооперацію, якщо діяла група осіб. У Постанові Пленуму ВС СРСР від 25 червня 1948 року «Про кваліфікацію злочинів, пов'язаних з проникненням приватника у кооперацію та

підприємства місцевої промисловості» було запропоновано притягати осіб, що займалися приватнопідприємницькою діяльністю під вивіскою кооперативних та державних організацій, до відповідальності за статтею 129-а РСФСР, тобто поступово кримінально-правова заборона поширювалася на будь-які прояви підприємництва [24, с. 32; 308, с. 40].

Новим етапом розвитку кримінального законодавства СРСР та УРСР стало прийняття в 1958 р. Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік. Вони стали підґрунтям для прийняття 28 грудня 1960 року КК УРСР, що проіснував 41 рік [29, с. 15; 165, с. 96]. Кримінальна відповідальність за зайняття приватнопідприємницькою діяльністю встановлювалась у ст. 150 КК УРСР. Відповідно до цієї статті, до кримінальної відповідальності притягувались приватні посадові особи, які використовували не тільки форми державного або кооперативного підприємства, установи чи організації, але й інші, дозволені в СРСР, громадські форми – профспілкові організації, спортивні товариства тощо. Необхідною ознакою приватнопідприємницької діяльності було прикриття соціалістичними формами, що означало використання винними різноманітних прав і пільг, які надавались соціалістичним організаціям для здобуття приватнопідприємницької наживи.

В юридичній літературі того часу зазначалося, що особи, які займаються приватнопідприємницькою діяльністю та комерційним посередництвом, отримують незаконний дохід, порушують принципи соціалістичної організації та оплати праці, наносять шкоду народногосподарському плануванню, намагаються додати до радянської економіки елементи приватнокапіталістичних відносин [75, с. 16].

Стаття була виключена Законом від 7.07.1992 р. [101]

Отже, з прийняттям кодексів 1960 року псевдопідприємництво кваліфікувалося як шахрайство [39, с. 90]. Це має певні об'єктивні передумови, адже, як зазначається у літературі, суміжними відносно фіктивних дій в підприємстві є такі склади, як шахрайство, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою за відсутності ознак шахрайства, шахрайство з

фінансовими ресурсами, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів [247, с. 117].

Норма, яка передбачала встановлення кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво в Україні у формі, подібній статті 205 чинного КК, з'явилась у КК УРСР 1960р. у вигляді статті 148-4 згідно з Законом №3888-12 від 28.01.94 [102]; із змінами, внесеними згідно з Законом №79/96-ВР від 06.03.96 р. [100].

Відповідно до цього, фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) без наміру здійснювати статутну діяльність, якщо це завдало матеріальної шкоди державі, банку, кредитній установі, іншим юридичним особам або громадянам, каралося штрафом від двохсот до чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Відповідно до частини 2 цієї статті ті ж дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди державі, банку, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам, каралися позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, з конфіскацією майна чи без такої.

Згідно з приміткою до статті, відповідно до статей 148-4, 148-5, 148-6, 148-7, 148-8, 156-2, 156-3 цього Кодексу матеріальна шкода вважалася великою, якщо вона у п'ятдесят і більше разів перевищує встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян на місяць.

Є.Л. Стрельцов, аналізуючи ст. 148-4 КК 1960 р., зазначав, що суть цього злочину полягає у тому, що «в офіційно зареєстрованому підприємницькому підприємстві (товаристві) може здійснюватись і друга, не заборонена законом діяльність, але вона не реєструється з метою зниження суми податків або взагалі ухилення від їх сплати» [137, с. 196].

О.О. Дудоров зазначав, що аналіз такої позиції спонукає нагадати, що проблематика боротьби з фіктивними утвореннями у радянській кримінально-

правовій доктрині розроблювалась передусім стосовно складу злочину, передбаченого ст. 150 КК УРСР 1960 р. («Заняття приватнопідприємницькою діяльністю»). Вважалось, що однією з форм використання державного, кооперативного або іншого громадського підприємства, установи або організації для прикриття незаконної діяльності, описаної у цій нормі, було створення псевдосоціалістичного підприємства, тобто підприємства, яке лише з зовнішнього боку, формально виглядає як соціалістичне (має банківський рахунок, печатку тощо), але за своїм змістом таким не є, оскільки слугує для вилучення особистої наживи. Однією з переваг, які надавались соціалістичним підприємствам та які прагнули отримати винні особи, були податкові пільги. Про це йшла мова, зокрема, у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 25 червня 1976 р. № 7 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за приватнопідприємницьку діяльність і комерційне посередництво». Подібну характеристику цьому злочину, зважаючи на роз'яснення, який дав Пленум ВС СРСР давали й російські науковці. М.Д. Лисов вважав, що характерною ознакою псевдосоціалістичного підприємства є те, що таке підприємство випускає необліковану продукцію, а його діяльність носить прихований характер [27, с. 73-77; 164, с. 50-51; 297, с. 527]. Тобто на відміну від складу злочину, описаного у ст. 148-4 КК 1960 р., склад злочину «заняття приватнопідприємницькою діяльністю» передбачав проведення, хоч і протиправної проте реальної господарської діяльності, спрямованої на одержання прибутку. Також відмічалось, що є певні подібності між регламентованим ст. 150 КК УРСР 1960 р. заняттям приватнопідприємницькою діяльністю і передбаченим ст. 205 КК України 2001 р. фіктивним підприємництвом. Ключовою характеристикою фіктивного підприємництва наразі слід визнавати підпорядкованість офіційно відображеної в установчих документах і, можливо, фактично здійснюваної підприємницької діяльності конкретним незаконним цілям. Особи, які скоюють фіктивне підприємництво, можуть: 1) повністю відмовлятися від здійснення тієї офіційної діяльності, котра фіксується в установчих документах юридичної особи; 2) вести її у мінімальному обсязі, що дозволяє вважати комерційну структуру такою, що насправді функціонує, тобто імітувати

підприємницьку діяльність, наприклад для того, щоб викликати до себе довіру з боку бізнесових партнерів; 3) вести більш-менш повноцінну підприємницьку діяльність з отриманням прибутку для того, щоб приховати паралельно здійснювану незаконну діяльність [87, с. 155-156].

Детальна характеристика діяння, передбаченому ст. 148-4 КК УРСР дана П.П. Андрушком, який акцентував увагу на становленні в Україні нових відносин, які в той же час, породжували негативні явища при створенні юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності в разі відсутності у них наміру фактичного здійснення підприємницької діяльності, передбаченої установчими документами. Аналізуючи законодавство, яке було прийнято після 1991р.: «Про підприємництво» від 7 лютого 1991р., «Про господарські товариства», «Про підприємства», «Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 1998р. № 740 та ін., науковець обґрунтовано визначав ту шкоду, яка могла бути заподіяна цим злочином державі, банку, кредитній установі, іншим юридичним особам або громадянам, до якої включав вперше і набуття права власності на такі підприємства. Автор відмічав, що об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього діяння, способи набуття права власності на майно суб'єктів підприємництва – юридичних осіб в залежності від їх організаційно-правових форм, відмінності фіктивного підприємництва та псевдопідприємництва, та неприпустимості їх ототожнення, що допускалося в роботі Є.Л. Стрельцова [2].

Варто зауважити, що у одному з проектів КК України, що перебував на розгляді Верховної Ради України [222], була пропозиція щодо статті 270 «Лжепідприємництво» у такій редакції:

«1. Лжепідприємництво, тобто реєстрація шляхом обману фіктивного підприємства бо створення підприємства чи іншої підприємницької структури без наміру здійснювати статутну діяльність з метою отримання банківських кредитів і позик для фінансування діяльності, не передбаченої статутом підприємства, звільнення від податків або іншого незаконного використання зазначених кредитів і позик –

карається позбавленням волі терміном до п'яти років, штрафом до трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, чи у розмірі заробітної плати або іншого доходу винного за період до п'яти місяців, конфіскацією майна, позбавленням права займатись підприємницькою діяльністю терміном до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене:

а) повторно;

б) публічною посадовою особою;

в) організованою злочинною групою, -

карається позбавленням волі терміном від трьох до семи років, конфіскацією майна, позбавленням права займатись підприємницькою діяльністю терміном до п'яти років.

3. Діяння, передбачені частинами 1 і 2 цієї статті, вчинені юридичною особою,

-

караються оголошенням юридичної особи злочинною організацією та її ліквідацією з конфіскацією майна».

Сумнівною є пропозиція криміналізувати таке діяння, як реєстрація шляхом обману фіктивного підприємства з огляду на штучне ускладнення об'єктивної сторони фактично тотожними ознаками: обман має бути способом реєстрації підприємства та сутнісною характеристикою його діяльності.

В той же час, злочином пропонувалося визнати створення не лише підприємства, але й іншої підприємницької структури без наміру здійснювати статутну діяльність.

Чинна на даний момент стаття 205 КК України, як підкреслюється в літературі, розширила практику застосування відповідальності за фіктивне підприємництво, оскільки юридична кваліфікація дій особи, яка створює чи придбає фіктивні комерційні структури, вже не потребує обов'язкового заподіяння від їхньої діяльності матеріальної шкоди державі, банку, кредитній установі, іншим юридичним особам або громадянам [106, с. 187-188].

Отже, дослідження історії виникнення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво дає підстави звернути увагу на наступні чинники.

Прийнятий у 2001 році КК на цей час зазнав змін та доповнень стосовно близько 20% його статей. Пропозицій з внесення змін та доповнень нараховується сотні. Це дає підстави науковцям констатувати, що чинний Кримінальний кодекс України не став стабільним [329, с. 36].

Як зазначає К. Піяк, актуальні державні, суспільні, а ще частіше відомчі, або групові чи особисті проблеми вирішуються шляхом криміналізації певних діянь. Типовим став абсолютно неприйнятний підхід: надається чинність Закону, яким вносяться зміни до КК від дня його опублікування. За таких умов презумпція знання закону перетворюється на фікцію, створюються передумови для об'єктивного інкримінування тощо [205, с. 40-41]. Підтримуючи цю думку, ми повинні зазначити про те, що відповідно до ст. 57 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Законом України від 15 квітня 2008 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» було внесено зміни і доповнення у понад 90 статей України [265, с. 31]. 17.01.2012р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011р., яким з 29 статей VII Розділу особливої частини Кримінального кодексу України 16 були визначені як адміністративні правопорушення і віднесені до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а до 26 статей були внесені зміни до санкцій цих кримінально-правових норм.

Разом з тим, стаття 205 залишена у КК України.

Не можна сказати, що відсутні пропозиції суб'єктів законодавчої ініціативи щодо її вдосконалення.

Так, проектом Закону України від 21.12.2009 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення відповідальності за фіктивне підприємництво)» [221] пропонувалося доповнити статтю 205 Кримінального кодексу України частиною 3 наступного змісту:

3) «Надання власних документів, доручень для державної реєстрації або перереєстрації суб'єктів підприємницької діяльності без наміру здійснювати таку діяльність», -

карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У негативному Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України зазначалося, що діяння, про яке йдеться у тексті законопроекту, за характером суб'єктивної сторони може бути умисним або необережним. В разі необережного надання документів особою, яка не знала, що вони будуть використані іншими особами для вчинення злочину, поведінка особи, яка надала документи, не становить суспільної небезпеки і не повинна визнаватись злочином. Якщо ж такі документи надані їх власником умисно, його дії є пособництвом у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 або ч. 2 ст. 205 КК, у формі надання засобів. В такому разі пособник підлягає кримінальній відповідальності на основі норм, які передбачають більш жорстке покарання, аніж передбачене у проекті. Тому в разі прийняття проекту відбудеться пом'якшення, а не посилення відповідальності осіб, які умисно надають свої документи для фіктивного підприємництва, з чим не можна погодитись. Таким чином, прийняття проекту приведе до результату, протилежного намірам ініціатора проекту, задекларованим у пояснювальній записці до проекту та в його назві.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що вітчизняна історія кримінально-правової заборони псевдопідприємництва попри складний розвиток нашої державності доводить, що прикриття незаконної діяльності легальними формами за будь-яких соціально-економічних умов було й залишається таким, що володіє достатньо високим рівнем суспільної небезпечності, аби бути включеним до кола злочинів.

Зауважимо також, що жоден із двох проектів щодо введення інституту кримінальних проступків, які перебували на розгляді Верховної Ради України шостого скликання [219; 220], не передбачав переведення статті 205 КК до числа кримінальних проступків, що свідчить про визнання суб'єктами права законодавчої ініціативи необхідності існування кримінально-правової заборони фіктивного підприємництва як злочину.

1.2. Зарубіжний досвід регламентації та застосування кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво

Використання порівняльно-правового методу під час досліджень проблем кримінального права дає змогу всебічно вивчити предмет дослідження, використати найкращі надбаня закордонних колег та запобігти повторенню їхніх помилок. Варто зауважити, що в Україні останнім часом цей напрям наукових досліджень у царині кримінального права суттєво пожвавився [183].

С.С. Яценко правий у тому, що правова картина світу досить різноманітна. Кожна країна має власну систему права. Іноді на території однієї країни діють різні правові системи. Так, шотландське право суттєво відрізняється від англійського, хоча обидві правові системи діють у межах однієї країни – Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Країни можуть належати до різних соціально-економічних формацій, у них можуть існувати різні форми державного устрою, різні політичні режими, що не може не відбиватися на нормах права, формуванні правових систем. На них справляють вплив традиції, рівень культури, сповідуванні населенням релігії тощо [335, с. 7].

Як зазначає, О.Л. Бигич, порівняльно-правовий аналіз - це ефективний засіб дослідження усіх правових проблем, аналізу окремих інститутів і правових норм, держави і права в цілому в трьох основних аспектах: в аспекті історико-порівняльного підходу, соціологічного напрямку порівняльних досліджень та порівняльного вивчення іноземного правового досвіду [31, с. 190].

А.І. Дмитрієв та А.О. Шепель визначають наступне коло питань, які складають предмет порівняльного правознавства: методологічні проблеми порівняння в праві; співставлене вивчення основних правових систем сучасності; традиційне «порівняльне законодавство», тобто порівняння нормативних джерел з конкретних правових проблем, головним чином на рівні й у рамках галузей права; так зване функціональне порівняння й деякі інші соціологічно зорієнтовані види порівняльно-правових досліджень; історико-порівняльне вивчення права [80, с. 19-20].

Загалом, зародження науки порівняльного права (або компаративістики) пов'язують з початком ХІХ століття, коли настав період своєрідного пошуку європейськими юристами із різних країн способів покращення національного законодавства, і вони майже одночасно звернулись до вивчення іноземного права. Знаменно, що компаративістика в царині кримінального права стала одним із пріоритетних напрямків у порівняльно-правових дослідженнях, починаючи з самого їх зародження [157, с. 12].

Відправними категоріями в апараті сучасного порівняльного правознавства є «правова сім'я» та «правова система», що переважно вживаються як синоніми. Правова сім'я – це певна сукупність правових систем, об'єднаних спільністю історичного формування, структури права, його джерел, провідних галузей та інститутів, правозастосування, правосвідомості, понятійно-категоріального апарату юридичної науки. Даний термін набув найбільшого поширення в сучасній компаративістиці, хоча він має більш соціальне значення, ніж юридичне [157, с. 14].

Напевно, найбільш відомою є класифікація правових сімей, запропонована Р. Давидом, яка полягає у виділенні трьох сімей: романо-германської чи континентального права, англосакської чи англо-американської і соціалістичної [73, с. 18].

К. Цвайгерт і Х. Кетц розрізняють вісім правових сімей: романську, германську, скандинавську, англо-американську, соціалістичну, далекосхідну, індуську, ісламську [319, с. 107]. Л.А. Луць, виділяє наступні правові системи: 1) романо-германську; 2) англо-американську; 3) релігійно-звичаєву (традиційну) з

підтипами: релігійно-общинну, філософсько-традиційну, звичаєво-общинну; 4) змішану з підтипами: латиноамериканську та скандинавську; 5) міждержавно-правову [160]. С.С. Алексєєв при класифікації пріоритет віддає критеріям юридичного порядку називаючи п'ять основних сімей: 1) англосакську; 2) романо-германську; 3) релігійно-правову; 4) соціалістичну; 5) систему звичайного права [267, с. 370]. Інші автори виокремлюють сім'ю загального права, романо-германську правову сім'ю, традиційні (Японія, ряд держав Африки та ін.) і релігійні правові сім'ї (мусульманське, індуське право), слов'янську правову сім'ю (Росія, Україна, Білорусь, Болгарія тощо) [242, с. 167]. М.М. Марченко виділяє найбільш впливові правові сім'ї – англосаксонську і романо-германську, а також правові системи соціалістичних і постсоціалістичних країн, релігійні правові системи, іудейське і мусульманське право [173, с. 452].

О.Ф. Скакун проводить класифікацію правових систем за такими типами: 1) романо-германський тип правової системи, всередині якого виокремлюють два підтипи, або дві правові групи: романську, в якій основною є національна правова система Франції, та германську, в якій основною є національна правова система Німеччини; 2) англо-американська система, в межах якої виокремлюють два підтипи (групи): англійське загальне право (Англія); американське право (США); крім того, поділ англо-американського типу правової системи можливий на дві групи: європейське загальне право (Англія, Ірландія) та позаєвропейське загальне право (США, Канада); 3) змішаний тип правової системи виник на межі двох типів правової системи: романо-германської і англо-американської; в рамках цього типу можна виокремити: скандинавські правові системи (Данія, Швеція, Норвегія, Ісландія, Фінляндія) та латиноамериканські правові системи (Аргентина, Парагвай, Уругвай, Чилі та інші); 4) релігійно-традиційний тип правової системи, який поділяється на: релігійно-общинний (мусульманська, індуська, іудейська, християнська групи); далекосхідний-традиційний (основні групи – китайська, японська); звичаєво-общинний (африканська група – країни Африки, Мадагаскар) [243, с. 566-567]. Щодо групи слов'янської правової сім'ї, то до цієї групи відносяться держави Східної Європи: Польща, Болгарія, Угорщина, Чехія,

Словаччина, Хорватія, Румунія [111, с. 38]. На думку А.В. Наумова, сьогодні можна виділити такі кримінально-правові системи як прояв правових систем у цілому: 1) романо-германську; 2) англосаксонську; 3) соціалістичну; 4) мусульманську [190, с. 451].

Г.О. Єсаков вважає, що усі наведені типології кримінально-правових систем або копіюють типології правових систем у цілому, або характеризуються «західноцентризмом». При цьому основним недоліком такого підходу є те, що західна цивілізація протиставляється всім іншим країнам, в той час як більша частина населення земної кулі не належить до західної цивілізації. Протиставлення сім'ї загального права і континентальної правової сім'ї, на його думку, значно зменшує пізнавальні можливості порівняльного правознавства [90, с. 22-23].

Очевидно, що треба враховувати наступне: важливим фактором, який сприяв динамічному розвитку континентального європейського приватного права, був його тісний зв'язок з римським правом, якому притаманна гнучкість та здатність до розвитку. У свою ж чергу англійське загальне право розвивалось у певній ізоляції від римського права, а тому воно і сьогодні зберегло свою оригінальність. Особливості історичного розвитку західноєвропейських держав позначилися на розвитку національного приватного права, зокрема в Німеччині, де роздрібненість держави перешкоджала становленню загальнонімецького приватного права та судової системи. Для Англії ж характерною ознакою є внутрішня замкненість загального права та права справедливості [326, с. 133].

На думку С.В. Красноголовця, немає принципової відмінності між романською та германською правовою сім'єю, адже основним спільним критерієм, який дає підстави до їх відокремлення від інших правових сімей, є їх історичне походження та джерельна база, бо як романська, так і германська правові сім'ї мають своєю основою рецепцію правових норм, що існували у Римській імперії. По-друге, немає доволі обґрунтованих підстав до виокремлення сім'ї соціалістичного права, адже, незважаючи на деякі відмінності за ідеологічним критерієм, така сім'я має переважну більшість рис, притаманних романо-германській правовій сім'ї.

Доказом цього є те, що правові системи постсоціалістичних країн після розпаду Радянського Союзу наблизилися до романо-германської правової сім'ї [129, с. 29].

В історії та в різних країнах існувало й існує різноманіття форм порівняння: вивчення та описання іноземного права, порівняльне законодавство, порівняльно-правові дослідження і їхні концептуалізації й т. д., але в кожній країні вони мали різне місце і значення, утворюючи своєрідну для неї конфігурацію, побудова якої залежала від розвиненості науки, особливостей національної правової системи, стану і напрямів міжнародної політики та інших факторів [269, с. 127-130].

Зокрема, порівняльно-правове дослідження щодо кримінальної відповідальності за різні прояви фіктивного підприємництва ми побудуємо на основі вивчення законодавства окремих зарубіжних держав, що належать до:

сім'ї континентального (романо-германського) типу, серед яких Австрія: Кримінальний кодекс 1974 р., Республіка Аргентина: Кримінальний кодекс 1922 р.; Нідерланди: Кримінальний кодекс 1881 р., Франція: Кримінальний кодекс 1992 р., Швейцарія: Кримінальний кодекс 1937 р., Республіка Болгарія: Кримінальний кодекс 1968 р., Республіка Сан-Марино: Кримінальний кодекс 1974 р., Іспанія: Кримінальний кодекс 1995р.; сім'ї загального права, серед яких Велика Британія: Кримінальний закон про правосуддя та суспільний порядок 1994р.; кримінальні кодекси окремих штатів США; Австралія: Кримінальний кодекс Австралії 1995 р.; скандинавської правової сім'ї – Швеція: Кримінальний кодекс 1962 р.; сім'ї постсоціалістичного типу, до якої належать Азербайджанська Республіка: Кримінальний кодекс 1999 р., Республіка Беларусь: Кримінальний кодекс 1999 р., Естонія: Пенітенціарний кодекс 2001 р., Республіка Молдова: Кримінальний кодекс 2002 р., Республіка Польща: Кримінальний кодекс 1997 р., Російська Федерація: Кримінальний кодекс 1996 р., Грузія: Кримінальний кодекс 1999 р., Республіка Казахстан: Кримінальний кодекс 1997 р., Республіка Таджикистан: Кримінальний кодекс 1998 р., Республіка Узбекистан: Кримінальний кодекс 1994 р., Республіка Вірменія: Кримінальний кодекс 2003 р., До цієї ж правової сім'ї належить й Україна: Кримінальний кодекс 2001 р. До правової сім'ї традиційного типу належать

Республіка Корея: Кримінальний кодекс 1953 р., Таїланд: Кримінальний кодекс 1956 р.

Зазначимо, що норми Особливих частин кримінального законодавства зарубіжних країн, за своїм змістом, є надзвичайно різними, як за системою, так і за їх структурою. Ці відмінності американські науковці пояснюють тим, що теорії злочину, придатні для однієї культури, не можуть бути чинні на ґрунті іншої, при тому, що причини злочину всюди є однаковими. Проте у боротьбі проти злочинів громадська політика посутньо вичерпала можливості правоохоронної системи, що переймається заходами типу перевиховання й ув'язнення реальних злочинців, а також залякування потенційних правопорушників, а тому майже всі злочини являють собою прості триваючі вчинки, спрямовані на задоволення миттєвих бажань (як, зрештою, і багато інших дій, що ними не цікавиться кримінальне право) [167, с. 3, 21].

Що стосується криміналізації діянь, пов'язаних з фіктивним підприємництвом, за кордоном, то найбільш поширеним у світі є створення фіктивних структур з метою ухилення від сплати податків, чим «переймається» не лише Україна. Так, у США досить поширені так звані «церковні» схеми ухилення від сплати податків. Одна з таких схем полягає в утворенні податковим шахраєм фіктивної церкви, яка відрізняється від справжніх релігійних організацій тим, що вона не переслідує виключно релігійні цілі і не залучає інших парафіян, крім винного та членів його сім'ї, а тому згідно із законодавством не набуває безподаткового статусу. Особа, яка намагається у такий спосіб ухилитися від сплати податків, заявляє, що всі отримані нею доходи він а видає як пожертвування церкві, а тому ці внески начебто не підлягають оподаткуванню. Обвинувачення у подібних кримінальних справах має довести, що, хоч податковий шахрай і прийняв обітницю бідності (тобто віддав свої активи церкві), проте насправді вона носить формальний характер, фактично не виконується: особа продовжує вести такий самий спосіб життя, як і раніше, здійснює таю ж ділові і фінансові операції, а релігійна організація є фіктивним утворенням - лише номінальним власником пожертвувань, які фактично контролюються обвинуваченим [87, с. 157]. Відповідно, до федеральних

податкових злочинів у США віднесено, наприклад, складання завідомо перекрученої податкової звітності та подання завідомо неправдивих декларацій, заяв та інших документів [114, с. 153].

Кримінальні кодекси України та більшості інших держав Європи водночас є схожими та відмінними, що носить закономірний характер. Схожість стосується структури Загальної й Особливої частин цих кодексів, змісту багатьох інститутів та конкретних положень кримінального права, що свідчить про розвиток кримінального законодавства у зазначених державах під впливом: однакових факторів політичного, економічного, соціального, культурного, правового тощо характеру; відповідних актів міжнародного та загальноєвропейського законодавства; взаємних запозичень. Існуюча відмінність у регулюванні тих або інших інститутів чи положень може розглядатися лише як наслідок впливу на його розвиток специфічних факторів різного характеру, як-от: національна самобутність у сфері правових звичаїв і традицій, що знайшли відображення в сучасному законодавстві; різні доктринальні і політичні підходи при визначенні окремих питань; різне значення судової практики при формуванні законодавства. При цьому підходи законодавців більшості держав Європи щодо криміналізації діянь та їх об'єднання у певні групи є аналогічними, що виявилось у схожості структури Особливої частини кримінальних кодексів цих держав [315, с. 363-365].

Спершу звернемося до країн СНД, які в силу очевидних об'єктивних причин мають достатньо схожі правові системи із Україною.

На даний час до складу СНД (щоправда, із різним статусом, наприклад, України є державою-засновницею, але не є державою-членом СНД) входять: Азербайджанська Республіка, Вірменія, Російська Федерація, Україна та Республіки Білорусь, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан і Узбекистан. Після розпаду Радянського Союзу та отримання незалежності у кожній із цих країн відбулося оновлення кримінального законодавства [111, с. 38].

12 березня 1993 року у Москві було ухвалено Програму спільних заходів щодо боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності. На підставі зазначеної програми 12 квітня 1996 року

країни СНД ухвалили Угоду про співробітництво в боротьбі зі злочинами у сфері економіки [231, с. 114].

17 лютого 1996 р. Ухвалою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД у цілях об'єднання цих країн у боротьбі із злочинністю в рамках Співдружності, був прийнятий Модельний Кримінальний Кодекс для держав-учасниць СНД. Даний Кодекс за своєю суттю є науково аргументованою пропозицією, що адресована законодавчим органам держав – учасників СНД. Не маючи обов'язкової сили, Модельний КК служив основою для формування кримінального законодавства країн СНД [111, с. 41; 63, с. 34-35].

Модельний КК у статті 257 пропонує криміналізувати псевдо підприємництво, під яким розуміє створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, що має на меті отримання кредитів, звільнення від податків, отримання іншої майнової користі або прикриття забороненої діяльності, що спричинило велику шкоду громадянам, іншим комерційним організаціям або державі.

Зауважимо, що дана норма має суттєві відмінності від статті 205 КК України. По-перше, злочином є тільки створення організації, в той час як вітчизняний КК криміналізує також придбання. По-друге, злочином є створення вже однієї організації, на відміну від українського підходу, де буквально тлумачення змушує говорити про необхідність наявності як мінімум двох організацій.

Статтею 193 КК Республіки Азербайджан передбачена кримінальна відповідальність за псевдо підприємництво, тобто створення підприємства або іншої юридичної особи без наміру здійснювати підприємницьку діяльність, що має на меті отримання кредитів, звільнення від мита, або отримання іншої майнової вигоди або прикриття забороненої діяльності, що заподіяло значну шкоду, а також вчинене з отриманням доходу в значному розмірі. Кваліфікуючі склади злочинів: діяння, що заподіяло шкоду у великому розмірі; вчинене з отриманням доходу у великому розмірі; вчинене організованою групою [279, с. 109].

Покаранням за псевдопідприємництво за ст. 193 КК Азербайджанської Республіки передбачено: за ст. 193.1. - штраф в розмірі від однієї до п'яти тисяч

розмірів умовної фінансової одиниці, обмеженням свободи до двох років, або позбавленням свободи на строк до шести місяців; за ст. 193.2.3. – обмеженням свободи на строк до трьох років або позбавленням свободи на строк до п'яти років.

Стаття 189 КК Республіки Вірменія, що криміналізує псевдо підприємництво, складається з чотирьох частин. Основний склад злочину, передбачений у частині першій, аналогічний нормі Модельного КК, за виключенням однієї альтернативної мети – виникнення свержплатежів.

У частині другій криміналізовано надання неправдивих документів без постачання товарів чи без надання послуг, складання та пред'явлення неправдивих документів щодо прибутків та видатків, що спричинило шкоду у великому розмірі. Частина третя містить кваліфікований склад злочину (діяння, що спричинило шкоду в особливо великому розмірі), частина четверта – це примітка, де даються роз'яснення розмірів шкоди.

Аналіз кримінального законодавства Білоруської РСР засвідчив, що найбільш подібним до передбаченого статтею 148-4 КК України 1960р. був злочин передбачений ст. 150 КК Білоруської РСР 1960р., яким встановлювалася відповідальність за приватнопідприємницьку діяльність і комерційне посередництво, в якій зазначалося: приватнопідприємницька діяльність з використанням державних, кооперативних та інших громадських форм. Це діяння каралося позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією майна. Комерційне посередництво, яке здійснюється приватними особами в якості промислу або набуття прибутку в великих розмірах, - карається позбавленням волі на строк до трьох років з конфіскацією майна або висланням на строк до трьох років з конфіскацією майна. С.Т. Шардик зазначав, що вказаний злочин вчиняється умисно. Винні усвідомлюють, що вони займаються приватнопідприємницькою діяльністю з корисливою метою шляхом використання державних, кооперативних або інших громадських форм [120, с. 285].

Кримінальна відповідальність за псевдопідприємництво за КК Республіки Беларусь передбачена сьогодні ст. 234, в якій зазначено: «створення юридичної особи без наміру здійснювати статутну діяльність в цілях отримання позик,

кредитів, або для прикриття забороненої діяльності, або для приховування, заниження прибутку, доходів або інших об'єктів оподаткування, або для отримання іншої майнової вигоди, що потягло заподіяння шкоди у великому розмірі (псевдопідприємство)» [285, с. 285-286].

За Кримінальним кодексом Республіки Грузії (статтею 193) передбачена кримінальна відповідальність за злочин, подібний за своїми ознаками до ст. 205 КК України: «псевдопідприємство, тобто створення підприємства без наміру здійснювати підприємницьку діяльність з метою отримання кредитів або іншої майнової вигоди або прикриття забороненої діяльності, що потягло суттєву шкоду», тобто склад злочину є матеріальним.

Покаранням за псевдопідприємство за ст. 193 КК Грузії передбачено: 1) штраф; 2) позбавлення свободи на строк до трьох років з позбавленням права займати посади або займатися діяльністю на строк до трьох років [281, с. 228].

За ст. 192 КК Республіки Казахстан («Псевдопідприємство») визначається як створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, що має на меті отримання кредитів, звільнення від податків, отримання іншої майнової вигоди, або прикриття забороненої діяльності, яка заподіяла збитки громадянину, організації або державі. Кваліфікованого виду цього злочину не передбачено. З тексту закону вбачається, що цей злочин може заподіювати шкоду не лише відносинам в сфері оподаткування, а й майновим відносинам, фінансово-кредитній системі тощо. Диспозиція ст. 192 сконструйована за ознаками матеріального складу злочину, на що вказує наявність законодавчо визначеної великої шкоди, що завдається потерпілій особі.

Санкцією статті 192 КК Республіки Казахстан передбачені покарання: 1. штраф у розмірі від двохсот до п'ятисот місячних розрахункових показників; 2. Інший дохід засудженого за період від двох до п'яти місяців; 3. Позбавлення свободи на строк до трьох років з штрафом у розмірі до п'ятдесяти місячних розрахункових показників; 4. У розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до одного місяця або без такого [121, с. 262-265].

За Кримінальним кодексом Республіки Молдова статтею 242 передбачена

кримінальна відповідальність за псевдопідприємництво, тобто створення підприємств без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність з метою прикриття забороненої підприємницької діяльності, якщо це потягло заподіяння шкоди у великому розмірі. Покаранням за псевдопідприємництво за ст. 242 КК Республіки Молдова передбачено наступне: 1) штраф в розмірі від 200 до 500 умовних одиниць; 2) позбавлення свободи на строк до трьох років [288, с. 296-297].

КК Республіки Узбекистан [292] містить такий склад псевдопідприємництва: «створення підприємств та інших підприємницьких організацій без наміру здійснювати статутну діяльність з метою отримання позик, кредитів, звільнення (заниження) доходу (прибутку) від податків або отримання іншої майнової вигоди». Такі дії караються штрафом від п'ятдесяти до ста мінімальних розмірів заробітної плати або позбавленням певного права на 5 років, або виправними роботами до трьох років або позбавленням волі до п'яти років з конфіскацією майна.

Кримінальне законодавство Республіки Таджикистан [291] визначає псевдопідприємництво як створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, з метою отримання кредитів, звільнення від податків, отримання іншої майнової вигоди або прикриття забороненої діяльності, що спричинило значну шкоду громадянам, іншим комерційним або некомерційним організаціям чи державі. КК Таджикистану визначає покарання за подібні дії у вигляді штрафу в розмірі від 500 до 1000 мінімальних розмірів заробітної плати або обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

Окремо варто зупинитися на ситуації, що склалася навколо кримінально-правової заборони фіктивного підприємництва на теренах Російської Федерації.

Як зазначає М.М. Маліков, стаття 173 КК РФ (створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, що має на меті отримання кредитів, звільнення від податків, одержання іншої майнової вигоди або прикриття забороненої діяльності, якщо це заподіяло велику шкоду громадянам, організаціям або державі) виявилася реакцією на широко

розповсюджені на практиці випадки створення комерційних структур, але не для того, аби здійснювати ту чи іншу підприємницьку діяльність, а виключно з метою отримання кредиту, надання посередницьких послуг з переведення коштів у готівку, легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом [172, с. 111-112; 308, с. 53].

Суб'єктом злочину визнавалась особа, яка досягла 16 років та зареєструвала комерційну псевдо організацію [212, с. 401-402].

Підкреслюючи, що легалізація незаконних придбань (юридичних осіб) може здійснюватися й в контексті псевдо підприємництва, О.Ю. Боєва зазначала, що застосування даної норми викликало проблеми в силу матеріального характеру складу злочину, адже на практиці доводилося наявність наслідків та причинового зв'язку між ними та діянням було складно [39, с. 90]. Про складність кваліфікації даного злочину казала і Т.В. Пінкевич [204, с. 166].

Інші фахівці пропонували зробити частину складу злочину (зайняття забороненими видами діяльності під прикриття псевдоорганізації) формальним та підкреслювали високу латентність даного злочину: якщо у 1997 році за статтею 173 КК РФ було засуджено 11 осіб, то у 2003 – лише 5, а найбільше – у 2001 р. – 17 осіб. Також автор висловлювала пропозицію криміналізувати використання не лише підприємницьких, але й некомерційних організацій [308, с. 53, 446-447]. Щодо доцільності формулювання складу злочину як формального казав й Ф.А. Мусаєв [184, с. 162], а М.А. Савкіна взагалі пропонувала це діяння декриміналізувати [230, с. 48]. Вказував на зниження рівня протидії таким діянням й С.Ф. Мазур [166, с. 202], а І.М. Середа пропонувала вчинення діяння шляхом псевдопідприємництва визнати кваліфікованим складом ухилення від сплати податків [240, с. 342-343].

Законодавець прислухався до критики і відповідно до Федерального закону від 7.04.2010 року статтю 173 із КК РФ було виключено. Але вже у наступному році Федеральним Законом від 7.12.2011 року КК РФ було доповнено двома статтями: 173¹ «Незаконне створення юридичної особи» та 173² «Незаконне використання документів для утворення (створення, реорганізації) юридичної особи» [293].

Перший злочин полягає в утворенні (створенні, реорганізації) юридичної особи через підставних осіб (осіб, що є засновниками (учасниками) юридичної

особи або органами управління юридичної особи, шляхом введення в оману яких було утворено (створено, реорганізовано) юридичну особу).

Як бачимо, законодавець не виокремлює лише підприємницькі установи, крім того, важливою є вказівка на такий спосіб вчинення цього злочину, як реорганізація юридичної особи. Кваліфікуючими ознаками складу злочину є вчинення його особою з використанням свого посадового становища та вчинення його групою осіб за попередньою змовою.

Стаття 173² КК РФ встановлює відповідальність за надання документу, що посвідчує особу, або видачу довіреності, якщо ці дії вчинені для утворення (створення, реорганізації) юридичної особи з метою вчинення одного або декількох злочинів, пов'язаних з фінансовими операціями або угодами з грошовими коштами чи іншим майном. Частина друга містить інший склад злочину – придбання документу, що посвідчує особу, або використання персональних даних отриманих незаконним шляхом, якщо ці діяння вчинення для утворення (створення, реорганізації) юридичної особи з метою вчинення одного або декількох злочинів, пов'язаних з фінансовими операціями або угодами з грошовими коштами чи іншим майном.

При цьому, під придбанням документу, що посвідчує особу, в цій статті розуміється його отримання на оплатній або безоплатній основі, присвоєння знайденого або викраденого документу, а також заволодіння ним шляхом обману чи зловживання довірою.

Аналіз цих новел КК РФ дає підстави стверджувати, що російський законодавець в цілому вдосконалив кримінально-правове регулювання протидії псевдо підприємництву і ці норми можуть бути використані для вдосконалення КК України.

При характеристиці кримінального законодавства інших країн, не варто забувати, що у великій частині цих держав поряд із кримінальним законодавством діють також спеціальні закони, спрямовані на протидію економічним злочинам. Зокрема у США вже багато років діє антитрастівське законодавство (закони Шермана, Клейтона тощо), у Німеччині – закони про господарське кримінальне

право 1975 та 1986 р.р., у Нідерландах – Закон про економічні правопорушення від 22.06.1950 р. із наступними змінами [230, с. 48].

Загалом, можна стверджувати, що до економічних злочинів у закордонних юрисдикціях (поза межами СНД) відносять, зокрема, й такі злочини, як створення фіктивних фірм [240, с. 97], хоча в багатьох випадках це визнається складовою шахрайських дій або ухилення від оподаткування [166, с. 117].

З фіктивним підприємництвом у Великій Британії та у Франції як правило ототожнюють будь-які недобросовісні діяння, спрямовані на отримання майнової вигоди. Як складова частина діяння, яке утворює шахрайство, фіктивне підприємництво також входить у низку кримінальних кодексів окремих штатів США. Кримінальний кодекс ФРН хоча й не містить чіткого визначення «фіктивне підприємництво», але ст. 73 КК ФРН регулює всі випадки отримання злочинцями неврахованих матеріальних вигод [44, с. 32].

Що стосується конкретних законодавчих положень, то КК Естонії [302] містить норми лише щодо незаконного підприємництва (ст.ст. 372-373), хоча, наприклад, у ст. 209 Кримінального закону Латвії [283] (назва статті - «Фіктивна підприємницька діяльність») встановлено відповідальність за заснування підприємства з використанням неправдивих відомостей для прикриття іншої діяльності, ніж це передбачено статутними документами.

Законодавство інших держав окремої норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво не містить, а, частіш за все, передбачає кваліфікацію злочину та встановлює відповідальність в залежності від злочинного наслідку та способу завдання шкоди [277; 278; 300; 280; 282; 298; 303; 94].

Аналіз Кримінального кодексу Народної Республіки Болгарії, засвідчує, що статтю 122 була передбачена відповідальність за організацію або керівництвом підприємством, яке переслідує приватнокапіталістичні інтереси, але прикривається кооперативною формою з метою використання переваг, які надаються кооперації. За такі дії передбачалось покарання у виді позбавлення свободи на строк до п'яти років. За частиною другою кваліфікувались дії особи, яка свідомо приймала участь у

такому псевдокооперативному підприємстві з метою отримання прибутку або хто свідомо сприяв укриттю такого підприємства. Покарання за такі дії передбачалось у виді позбавлення свободи на строк до двох років або виправними роботами. За частиною третьою передбачалась відповідальність тих осіб, які уклали монопольні угоди або брали участь у змові, що переслідували цілі встановлення монополії. За такі дії передбачалось покарання у виді позбавлення свободи на строк до п'яти років [275, с. 29].

При дослідженні зарубіжного законодавства привертає увагу сучасний підхід законодавця Республіки Болгарії щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочини в сфері господарської діяльності. Так, за КК Болгарії Главою Шостою «Злочини проти господарства» Розділами 2-4 передбачені такі їх види. Розділ 1 «Загальні господарські злочини» статті 219-227а; Розділ 1-а «Злочини проти кредиторів» статті 227б-227е; Розділ 2 «Злочини в окремих галузях господарства» статті 228 – 240; Розділ 3 «Злочини проти митного режиму» статті 242 – 242а; Розділ 4 «Злочини проти грошової та кредитної системи» статті 243-252; Главою Сьомою «Злочини проти фінансової системи» статтями 253-254 та «Злочини проти податкової системи» статті 255-260 [286, с. 160-192].

Подібною до ст. 205 КК України видається стаття 259 КК Болгарії, в якій закріплено, що той, хто створює юридичну особу з надуманою метою, або засновує грошовий фонд, який не здійснює, або фіктивно здійснює заявлену при її реєстрації діяльність, з метою отримання під її прикриттям кредитів, звільнення від сплати податків, отримання податкових пільг або інших майнових благ, а також здійснення забороненої діяльності. Вказані дії караються позбавленням свободи до трьох років, штрафом від трьох до п'яти тисяч левів і позбавленням прав згідно з пунктами 6 і 7 абзацу першого статті 37¹.

За законодавством країн колишнього «соцтабору» існували кримінально-правові норми, які були спрямовані на боротьбу з фіктивним підприємництвом та зайняття забороненими видами господарської діяльності. За Кримінальним

---

¹ Відповідно до пункту 6 статті 37 додатковим покаранням може бути позбавлення права займати певну державну або громадську посаду, а відповідно до пункту 7 – позбавлення права займатися певною професією або діяльністю.

кодексом Чехословацької РСР статтею 118 встановлювалась кримінальна відповідальність за зайняття недозволенним підприємництвом. Об'єктивна сторона вказаного злочину перебувала у незаконному вводі в експлуатацію приватної виробничої справи або в іншому прибутковому підприємстві у великому масштабі. Суб'єкт цього злочину або не мав права виконувати визначену діяльність, або займався нею, виходячи за рамки дозволеного. Недозволене підприємництво мало характер злочину у випадку, коли воно здійснювалось систематично (повторно, тривалий період), типовим ремісницьким способом, характерним для особистого промислу. При використанні для вчинення цього злочину найманою працею передбачалось встановлення більш суворого покарання. Малозначні випадки недозволеного підприємництва кваліфікувались як кримінальні проступки [322, с. 73-74].

Стаття 303 КК Польщі встановлює відповідальність за спричинення майнової шкоди шляхом ухилення від оформлення господарської діяльності або неправдивим оформленням її (в тому числі за допомогою знищення, укриття чи фальсифікації документів) [289].

Статтею 503 КК Туреччини передбачена відповідальність в разі, коли особа, хитрощами та шахрайством вводить кого-небудь в оману та примушує його до вчинення дій на шкоду йому або іншій особі, забезпечуючи таким чином неправомірну вигоду для себе або третьої особи. Такі дії караються ув'язненням на строк від одного року до трьох років і великим грошовим штрафом в розмірі забезпеченої вигоди. До такого ж покарання засуджується особа, яка обманом або шахрайством використала помилку потерпілого. Статтею 504 передбачено, що винувата особа карається тяжким ув'язненням на строк від двох до п'яти років і великим грошовим штрафом у розмірі двократної вартості неправомірно забезпеченої вигоди, якщо шахрайство, вказане у ст. 503 було вчинене: 1) для забезпечення видачі кредиту банком, або кредитною установою, який не повинен бути виданий; 2) для отримання страхового покриття; 3) з використанням в якості знаряддя злочину засобів зв'язку поштових, телеграфних, телефонних, банківських або кредитних установ, або будь-яких громадських установ і утворень тощо [296,

с. 317-318].

КК Швейцарії криміналізує такі діяння: неправдиві відомості щодо торгівельної діяльності (ст. 152), надання органам, що ведуть торговий реєстр, неправдивих відомостей (ст. 153) [299].

Норма про порушення порядку ведення бухгалтерського обліку боржником (ст. 214) передбачено у КК Сан-Марино [290].

Стаття 135 КК Австралії [276] встановлює відповідальність у випадку, коли особа вчиняє дії з метою обманного отримання прибутку від іншої юридичної особи.

Законом від 29.12.1995 року КК Республіки Корея [287] було доповнено статтями 313 (порушення кредиту) та 314 (перешкоди в бізнесі), якими встановлюється відповідальність за такі порушення, вчиненні з використанням неправдивих фактів чи іншими обманними способами.

КК представниці скандинавської правової сім'ї – Швеції – містить норму (стаття 5 Глави 11), яка визначає злочином діяння щодо перекручення бухгалтерського обліку, вчинені будь-яким способом [301].

Насамкінець дамо коротку характеристику стану справ у сфері протидії фіктивному підприємництву у країнах – «засновниках» англосаксонської сім'ї.

Шахрайство (fraud) у федеральному кримінальному законодавстві США – це не один злочин проти власності, а розгалужена система найвитонченіших і складних за своєю формою діянь у вигляді схем, прийомів, методів, способів, угод і вчинків, що мають обманний (вигаданий, уявний, фіктивний, незобов'язальний) характер, посягаючи на різні об'єкти (власність, фінансово-кредитну, банківську й податкову сферу, відносини в сфері підприємницької діяльності та охорони здоров'я тощо). За вчинення шахрайських дій (шахрайство в підприємницькій діяльності (останнє включає організацію фіктивних фірм й акціонерних товариств, шахрайське банкрутство, зловживання довірою, обман кредиторів, валютні злочини, підробку грошових знаків і документів, різні прояви монополізму й недобросовісної конкуренції тощо) закон передбачає відповідальність передусім у гл. 47 «Шахрайство й удавані заяви» розд. 18 33 США [233, с. 339-341, 349].

У Великобританії основними джерелами правових норм про відповідальність за вчинення злочинів у сфері економіки є спеціальні акти, що передбачають відповідальність за окремі злочинні прояви. Крім того, є загальнокримінальні закони, що містять окремі норми щодо економічних правопорушень – Акт про крадіжки та Закон про торгівлю наркотиками. Разом з тим, поступово триває процес криміналізації комерційних операцій, що раніше були цілком легальними. Мова йде передусім про Акт про фінансові послуги 1986 року, Акт про банківську діяльність 1987 року, Акт про компанії 1985 року. Так, актом про фінансові послуги передбачена відповідальність за дії та твердження, що вводять в оману, Акт про банківську діяльність – за шахрайське підбурювання зробити внесок. При цьому, загальною тенденцією є вкрай деталізований опис законодавцем ознак злочину, що робить ці тексти схожими на конкретні судові рішення [324, с. 29-39].

1.3. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: врахування факторів криміналізації та відповідність її принципам

Фіктивне підприємництво є проявом зростання криміналізації економіки, яке охопило практично всі сфери господарського життя – відносини власності, кредитно-фінансову систему, виробництво, торгівлю і послуги, зовнішньоекономічні відносини, і стає реальною загрозою економічній безпеці країни [78, с. 85, 95].

При цьому кримінально-правова політика покликана вчасно відображати зміни в динаміці й структурі злочинності, суворо диференціювати відповідальність (тут, як видається, більш правильно казати про диференціацію заходів кримінально-правового впливу, а не лише відповідальності як одного з його проявів [116, с. 85]), оперативно виробляти найбільш доцільні кримінально-правові заходи впливу, у тому числі й покарання за вчинені злочини [22, с. 31-32].

В той же час, цей процес має відбуватися вкрай зважено, адже, як зазначає О.П. Горелов, більшість статей, що передбачають відповідальність у сфері

підприємництва у РФ, не затребувані правозастосовною практикою. Причиною цього називають недбалість законодавця, виявлена ним як при порушенні правил криміналізації низки діянь, так і у супутніх вадах юридико-технічного характеру [63, с. 41].

Загалом, серед вад вітчизняного законодавства називають внутрішню суперечливість у регулюванні суспільних відносин, декларативність та безадресність законодавчих актів, відсутність механізму реалізації, неузгодженість та дублювання правових норм, недостатню наукову обґрунтованість та безсистемність законодавства в цілому [37, с. 93]. З наведеного випливає, що ця проблематика має бути врахована при визначенні способу криміналізації фіктивного підприємництва у двох аспектах: з огляду на проблеми у галузевому законодавстві, яке має суттєве значення для застосування цієї бланкетної норми, а також у розрізі важливості формування такого механізму кримінально-правового регулювання відносин фіктивного підприємництва, який би дозволяв робити висновки щодо наявності системності у діяльності законодавця.

М.І. Мельник вважає за необхідне перед криміналізацією глибоко й ретельно вивчати проблеми, які держава намагається вирішити через кримінальне право, та шукати відповідей на такі питання: 1) чи взагалі існує у цьому випадку проблема, яка може бути розв'язана за допомогою криміналізації; 2) чи є характер та ступінь шкідливості (небезпечності) діяння достатнім для визнання його злочином; 3) чи є необхідність у створенні нової кримінально-правової норми, яка передбачила б відповідальність за таке діяння (чи вичерпані інші можливі засоби для розв'язання цієї проблеми, чи придатні для її розв'язання кримінально-правові засоби і наскільки вони можуть бути ефективними; 4) як правильно зафіксувати у кримінальному законі сутність криміналізованого діяння (які істотні ознаки передбачити як обов'язкові) [176].

Загалом, криміналізацією у науці [130] вважають процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних. Кримінально-правова заборона породжується об'єктивними

потребами суспільства в кримінально-правовій охороні суспільних відносин. Форма його вираження в законі повинна відповідати змісту діяння, що забороняється. Небезпека невідповідності підстерігає на будь-якій стадії процесу криміналізації або як наслідок недостатньо повного врахування тих або інших факторів або помилкового прогнозу, або як результат недосконалості законодавчої техніки. Недоліки кримінально-правової законотворчості, витрати криміналізації можуть привести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків: наявності прогалин у кримінальній караності або, навпаки, до її надмірності [22, с. 55-56].

У процесі аналізу обґрунтованості криміналізації того чи іншого діяння важливе значення мають певні обставини (фактори), які призвели, обумовили чи іншим чином зчинили вплив на цей процес.

На думку П.Л. Фріса, необхідно розглянути дві групи чинників, що впливають на криміналізацію: а) підстави кримінально-правової заборони, які є об'єктивними передумовами її встановлення; б) принципи криміналізації, що належать до законодавчої техніки [314, с. 297].

Д.О. Балобанова підтримує цю тезу та відносить до підстав кримінально-правової заборони: 1) суспільну небезпеку – не можливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатню для криміналізації ступінь суспільної небезпеки; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому необхідно враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації [22, с. 177-178].

А.В. Наумов загальною підставою криміналізації називає переоцінку ступеню суспільної небезпеки діяння [189, с. 282]. М.І. Хавронюк, розуміючи під

криміналізацією законодавче визнання тих чи інших діянь злочинними, встановлення за них кримінальної відповідальності, вважає, що слід виділяти підстави, приводи та умови криміналізації. На його думку, єдиною підставою криміналізації є відповідний ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки, який характеризується їхньою здатністю заподіювати об'єктам кримінально-правової охорони (а не будь-яким іншим об'єктам) істотну (а не будь-яку іншу) шкоду. Умови криміналізації є такими: 1) соціально-психологічного характеру; 2) кримінологічного характеру; 3) загально-правового характеру; 4) кримінально-правового характеру; 5) кримінально-процесуального характеру. Також, за М. Хавронюком, існують такі приводи криміналізації (які за своїм характером не є ані підставами криміналізації, ані її умовами): 1) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [317, с. 193-195]; 2) необхідність створення правових механізмів утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави; 3) необхідність забезпечення реалізації певних положень Конституції та інших законів України; 4) результати кримінологічних досліджень щодо динаміки та поширеності певного діяння, які обґрунтовують необхідність його кримінально-правової заборони; 5) громадська думка [134, с. 44]. В науці також доведено необхідність доповнити ці переліки таким приводом, як «відомчий лобізм» [59, с. 160-169] та необхідність дотримання вимог та стандартів, утворених/визнаних на міжнародному рівні, які не є юридично обов'язковими для України [59, с. 109-114].

Підстава – це те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь, або те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. [194, с. 665; 245, с. 506; 47, с. 782] Згідно з філософськими підходами, підставою є вихідна умова, передумова існування певного явища або системи явищ [311, с. 170]; судження або ідея, з дійсності якого необхідно випливає дійсність іншого судження або ідеї [312].

З урахуванням цього, на нашу думку, концепція визнання єдиною підставою криміналізації соціальної сутності діяння є виправданою. У свою чергу, підхід Д.О. Балобанової видається таким, що може спричинити «розмивання» змісту підстави криміналізації як певного узагальненого критерію віднесення діяння до

кола злочинів. Зрештою, запропоновані автором такі підстави, як необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому необхідно враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони, на нашу думку слід віднести до умов криміналізації, а решта є складовими єдиного поняття «соціальна сутність вчиненого діяння».

Також, нам не видається безсумнівною точка зору, згідно з якою суспільна небезпека віднесена до принципів криміналізації авторами, що підтримують концепцію В.М. Кудрявцева та А.М. Яковлева [115, с. 73].

Отже, при подальшій характеристиці відповідності чинної статті 205 КК України теоретичним підходам щодо криміналізації, ми виходитимемо з наступного:

1) єдиною підставою криміналізації є соціальна сутність діяння, яка виражається у його здатності завдавати шкоду охоронюваним законом цінностям або створювати небезпеку завдання такої шкоди;

2) до факторів криміналізації (обставин, які опосередковано впливають на цей процес) варто відносити умови криміналізації (соціально-психологічного, кримінологічного, загально-правового, кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру) та приводи (перелік яких може різнитися залежно від характеру майбутньої кримінально-правової заборони);

3) у процесі здійснення криміналізації необхідно враховувати її принципи (при цьому орієнтуватимемося на їх перелік, запропонований Д.О. Балобановою: 1) відсутність прогалин у законі й ненадмірність заборони; 2) визначеність і єдність термінології; 3) доцільність – можливість створення, зміни й послідуєчого застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства й держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загально-правових принципів у строго встановлених законодавчих межах, що проявляється в побудові норм кримінального закону, визначенні їхньої структури, місця розташування в самому

кримінальному законі й встановленні співвідношення з іншими положеннями КК [22, с. 179]).

Що стосується статті 205 КК, то вчені зазначають, що вона, на жаль, не повністю відповідає новітнім тенденціям і вимогам сучасного етапу боротьби з економічною злочинністю, оскільки зберегла низку недоліків своєї попередниці і не в повній мірі врахувала пропозиції провідних учених щодо удосконалення законодавства, спрямованого на боротьбу з фіктивним підприємництвом, зокрема:

- не охоплює фіктивне підприємництво, яке може прикриватись організаційно-правовою формою індивідуального підприємництва, коли суб'єктом підприємницької діяльності виступає фізична особа, яка діє без створення юридичної особи;

- не охоплює випадки створення непідприємницьких товариств, громадських організацій, благодійних фондів, споживчих кооперативів та інших неприбуткових організацій для прикриття незаконної, у тому числі злочинної, діяльності;

- законодавець не сприйняв ідею про виділення в якості самостійної форми фіктивного підприємництва, альтернативної створенню і придбанню юридичних осіб – підприємницьких структур, укладання службовими особами або власниками діючих суб'єктів підприємництва господарських чи фінансових угод без наміру їх виконання [34, с. 18-19, 21].

Окремі автори ставлять питання, в чому полягає соціальна обумовленість запровадження кримінальної відповідальності за готування до діянь, які злочином не визнаються (мається на увазі «незаконна діяльність» як складова диспозиції статті 205 КК – В.Б.) [320, с. 131].

Разом з тим, не підлягає сумніву теза про те, що соціальна сутність фіктивного підприємництва повністю відповідає розумінню соціальної сутності злочину і, як наслідок, є підставою криміналізації такого діяння.

Зазначаючи, що криміналізація фіктивних дій в підприємстві відповідає підставам криміналізації суспільно небезпечних діянь, Е.П. Соловйов підкреслює, що при здійсненні криміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері господарської діяльності не повною мірою використовуються можливості об'єднання в єдиний

склад злочину діянь, які посягають на єдиний безпосередній об'єкт, мають значні подібності в об'єктивній стороні та не відрізняються за суб'єктивними й кваліфікуючими ознаками [248, с. 5, 10].

М.Л. Давиденко вказує на те, що криміналізація діяння, передбаченого статтею 205, та суміжних злочинів була викликана тим, що ринкова економіка у цивілізованих її формах може існувати лише там, де існує вільне підприємництво, засноване на ініціативній, самостійній діяльності громадян. Держава, заінтересована у розвитку економіки, повинно забезпечити не лише підтримку вільного підприємництва, але й правопорядок у відповідній сфері, одним із засобів чого є встановлення кримінальної відповідальності [75, с. 35].

Що стосується умов криміналізації фіктивного підприємництва, то тут слід зазначити наступне.

Варто констатувати наявність умов криміналізації фіктивного підприємництва соціально-психологічного характеру. Вони полягають у тому, що фіктивне підприємництво суперечить основам економічного укладу сучасної України, який базується на принципах вільного підприємництва. Громадська думка, а також законодавець не можуть толерантно ставитися до дій, внаслідок яких завдається шкода економічним інтересам учасників ринкових відносин.

Характеризуючи умови кримінологічного характеру, слід зауважити, що історія існування кримінально-правової заборони фіктивного підприємництва, а також сучасний світовий та національний досвід застосування таких норм свідчать про те, що ефективною є протидія таким проявам саме засобами кримінально-правового характеру. При цьому прогнозовані негативні наслідки криміналізації (втягнення підприємців у злочинну субкультуру, порушення виробничих та інших економічних ланцюгів внаслідок припинення діяльності підприємств, які були фіктивними частково тощо) не переживають позитивні наслідки криміналізації. Останніми є забезпечення режиму законності у підприємницькій діяльності, створення атмосфери толерантного ставлення до норм права та до контрагентів в ході господарської діяльності. Разом з тим, будь-яка редакція кримінально-правової норми не є сталою назавжди. Так, вчені, які досліджували статтю 173 КК РФ у

період її чинності якраз виходячи із кримінологічних аргументів пропонували додати як кваліфікуючу ознаку вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою [166, с. 506].

Серед умов загально-правового характеру виділяються відповідність кримінально-правової заборони Конституції України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, іншим законам України, техніко-юридичним вимогам.

Конституція України закріплює, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (стаття 15). При цьому, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23). З цього випливає, що використання фіктивних підприємств порушує конституційні засади економічного життя в Україні, а тому криміналізація таких дій відповідатиме інтересам суспільства.

Так само, міжнародні договори, учасницею яких є Україна, декларують цінності поваги до прав людини та ринкової економіки. Серед них Загальна декларація прав людини (стаття 22), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Статут Ради Європи, Статут ООН, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та Протокол №1 до неї та інші. В той же час, зауважимо, що, на відміну від діянь терористичного характеру; пов'язаних з організованою злочинною діяльністю, корупцією, легалізацією злочинних доходів; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; діянь, що посягають на довкілля чи моральність, «економічні» злочини і фіктивне підприємництво зокрема не отримали детальної регламентації на рівні законодавства Ради Європи, ЄС та ООН [317], хіба що посилена увага міжнародної спільноти приділяється протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [127, с. 152-158].

Відповідає кримінально-правова заборона фіктивного підприємництва й іншим законам, основні положення яких щодо порядку здійснення підприємницької

діяльності були розглянуті у підрозділі 1.1. (Цивільний, Податковий, Господарський кодекси тощо).

При цьому варто врахувати, що окремими вченими обґрунтовано ставиться під сумнів така характеристика чинного КК в цілому, як системність [141, с. 265-270], що значно ускладнює коректне внесення до нього наступних змін.

Зауважимо, що віднесення суперечності кримінально-правових на інших норм до підстав криміналізації [332, с. 350] ми не підтримуємо, і вважаємо цю обставину однією з її умов.

В цілому статті 205 КК відповідає техніко-юридичним вимогам, в тому числі щодо її розташування, конструкції та термінології, яка використовується. Разом з тим, серед вад техніко-юридичного характеру можна назвати множинність потерпілих у частині першій, а також неодноманітний підхід до визначення потерпілого у частині другій, де передбачено завдання шкоди одному банку, але декільком кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам.

До умов кримінально-правового характеру варто віднести наступні обставини:

– фіктивне підприємництво посягає на права і свободи людини і громадянина, а також на відносини власності в частині здійснення підприємницької діяльності, які згідно з частиною першою статті 1 КК України є об'єктом кримінально-правової охорони;

– конструкція основного та кваліфікованого складу злочину, передбачених статтею 205 в цілому відповідає усталеним традиціям викладення ознак складу злочину, визначаючи характер суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони, особливості суб'єктивної сторони основного складу злочину та суспільно небезпечні наслідки як ознаку складу кваліфікованого складу злочину;

– КК України не містить складу злочину, який перебуває у відносинах конкуренції із злочином, передбаченим статтею 205.

Умовами кримінально-процесуального характеру є можливість доведення вини особи у вчиненні фіктивного підприємництва. З цього приводу зазначимо, що КПК України 2012 року містить усі необхідні правові механізми для доведення

обставин, які підлягають доказуванню у провадженні щодо фіктивного підприємництва.

Таким чином, є всі підстави констатувати наявність необхідних умов для криміналізації фіктивного підприємництва.

Серед приводів для криміналізації цього діяння зазначимо наступні: необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами, а також в межах співпраці із міждержавними об'єднаннями; необхідність реалізації конституційних положень щодо економічної багатоманітності та вільної конкуренції як одних із засад конституційного ладу; необхідність забезпечення реалізації цивільного та господарського законодавства, яке регламентує порядок реалізації громадянами права на розпорядження власністю та підприємницьку діяльність тощо.

В контексті відповідності чинної статті принципам криміналізації, перелік яких нами підтримано раніше, зазначимо, що прогалиною закону (чинної редакції статті 205) можна вважати обмеження можливих об'єктів створення/придбання лише юридичними особами, в той час, коли фізичні особи – підприємці ведуть достатньо активну економічну діяльність і потенційно можуть використовуватися для тих самих злочинних цілей, що й юридичні особи. У свою чергу, конструкцію попередньої редакції статті 173 КК РФ обґрунтовано критикували у літературі, зазначаючи, що сама по собі реєстрація підприємства не може стати причиною завдання шкоди (такою причиною є незаконна діяльність) [63, с. 127].

Що стосується принципу визначеності та єдності термінології, зазначимо, що відповідно до статті 80 ЦКУ, юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, тобто створити організацію ще не означає створити юридичну особу. Це підтверджується статтею 87 ЦКУ: юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації (частина четверта). У свою чергу, цивільне та господарське законодавство не визначають чітко поняття «придбання юридичної особи». Цивільне законодавство регламентує припинення та набуття права власності на об'єкт права власності, тому доцільним є розгляд питання про узгодження термінології статті 205 із положеннями цивільного законодавства.

Таким чином, в контексті очевидної необхідності вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво, підкреслимо, що під час цього процесу не варто забувати основні правила законодавчої техніки, до яких відносяться логічна послідовність викладу, взаємозв'язок нормативних приписів; відсутність протиріч всередині проекту, в системі законодавства; максимальна компактність викладу норм права за умови збереження глибини і всебічності відображення їх змісту; ясність і чіткість, простота і доступність мови законопроекту; точність і визначеність формулювань і термінів; скорочення до мінімуму кількості актів з того самого питання [38, с. 5].

Наприклад, у разі формулювання висновку щодо конструюванні основного складу злочину фіктивного підприємництва в сенсі *de lege ferenda* як матеріального, не варто повторювати вже виявлені вади законодавчої техніки у чинних редакціях, коли кваліфікований склад злочину визначається за допомогою конструкції «те саме діяння», що ставить під питання законність включення до цього складу злочину й наслідків як ознаки основного складу [103, с. 115].

І, насамкінець, підкреслимо, що існування статті 205 КК видається таким, що повністю відповідає принципу доцільності криміналізації – це відповідає сучасним потребам захисту економічного інтересу учасника підприємницької діяльності, інтересам суспільства та держави в частині забезпечення нормального функціонування економічної системи. При цьому не варто допускати необґрунтованого зниження рівня кримінально-правової репресії через лібералізацію санкцій, коли розмір покарання видається меншим за завдану шкоду [230, с. 21].

Таким чином, ми підтримуємо точку зору про те, що лише розвиток та вдосконалення соціальних умов разом із раціональним підходом до реформування кримінального закону дозволить запровадити ефективну кримінально-правову політику [191, с. 155], яка би повністю відповідала таким її принципам, як соціально-економічна обумовленість, законність, справедливість, демократизм, рівність громадян перед законом, невідворотність відповідальності, гуманізм, економія заходів кримінальної репресії, пріоритет попередження та профілактики

злочинів, відповідність національного законодавства міжнародним актам, науковості [274, с. 47-56].

Висновки до розділу 1

Проведений у розділі 1 аналіз історичних умов виникнення, формування та розвитку на теренах України підприємництва та відповідальності за правопорушення у цій царині, досвіду іноземних країн та відповідності чинної кримінально-правової заборони теоретичним надбанням теорії криміналізації суспільно небезпечних діянь дозволив зробити наступні висновки.

1. Підприємництво як один з ключових аспектів сучасного ліберально-демократичного суспільства володіє всіма характеристиками соціальної цінності і в цій ролі має отримати статус об'єкта кримінально-правової охорони.

2. Фіктивне підприємництво, як форма господарської діяльності, що характеризується невідповідністю задекларованого її змісту відносинам, які реально відбуваються, завдає шкоди принципам основам підприємництва, закріпленим Конституцією України, нормами цивільного та господарського законодавства.

3. Враховуючи особливості розвитку підприємництва як форми соціальної діяльності, законодавства, що регулювало ці відносини, в тому числі відповідальність за правопорушення у цій сфері, а також з огляду на загальні тенденції визначення та закріплення права власності на теренах України (як ключову детермінанту ставлення законодавця до відносин підприємництва), пропонуємо наступну періодизацію історичного процесу розвитку відповідного законодавства: 1) дорадянський період (до 1917 р.); 2) період перебування України в межах радянського державно-правового утворення (1917 р. – 1991 р.); 3) період незалежності України (1991 р. – по т.ч.).

4. Дорадянський період розвитку законодавства про відповідальність за фіктивне підприємництво можна характеризувати як початковий, коли підхід законодавця до таких злочинних діянь ще формувався, що, разом з тим, є об'єктивно

обумовленим соціально-економічними обставинами, за яких відбувався цей розвиток. В цей час дії, які об'єктивно можна сьогодні кваліфікувати як аналог псевдо підприємництва, отримували кримінально-правову оцінку переважно в контексті шахрайства та різного роду порушень порядку здійснення господарської діяльності.

З 1927 по 1960 рік криміналізованим в Україні було лише створення псевдо кооперативу, тобто тільки одна з багатьох можливих форм псевдопідприємництва. З прийняттям КК 1960 року псевдопідприємництво кваліфікувалося як шахрайство, оскільки панівна політико-правова парадигма ставила поза законом більшість форм приватної господарської діяльності. 28.01.94 р. до КК України була внесена стаття 148-4, яка започаткувала сучасний етап криміналізації фіктивного підприємництва і заклала передумови закріплення у чинному КК статті 205.

5. Застосування методу порівняльного правознавства дозволяє дійти висновку, що криміналізація фіктивного підприємництва за своїми характеристиками суттєво відрізняється залежно від типу правової сім'ї, до якої належить відповідна правова система.

6. Кримінальне законодавство країни СНД у цьому аспекті має багато спільних рис, зокрема, помітно, що при конструюванні національних кримінальних законів використано Модельний КК СНД. При цьому стаття 257 останнього має суттєві відмінності від статті 205 КК України. По-перше, злочином є тільки створення організації, в той час як вітчизняний КК криміналізує також придбання. По-друге, злочином є створення вже однієї організації, на відміну від українського підходу, де буквально тлумачення змушує говорити про необхідність наявності як мінімум двох організацій. По-третє, основний склад злочину за КК СНД є матеріальним, що було піддано обґрунтованій критиці з огляду на складність доведення причинового зв'язку між створенням (придбанням організації) та завданою шкодою учасникам суспільних відносин.

При цьому, варто уважно вивчати досвід РФ, де з різницею у рік і вісім місяців фіктивне підприємництво як окремих злочин було виключено з тексту КК, а згодом на його місці з'явилися дві норми: ст. 173¹ «Незаконне створення юридичної

особи» та ст. 173² «Незаконне використання документів для утворення (створення, реорганізації) юридичної особи». Загалом, російський законодавець в цілому вдосконалив кримінально-правове регулювання протидії псевдо підприємництву і ці норми можуть бути використані для вдосконалення КК України.

7. Кримінальне законодавство інших країн доволі рідко містить норми, які можна вважати аналогічними статті 205 КК України (КК Латвії, КК Болгарії)

Здебільшого, криміналізованими є різні форми обману, ухилення від оподаткування або порушення порядку ведення обліку, способами чого можуть виступати різні варіанти використання фіктивних підприємницьких структур (кримінальне законодавство Польщі, Туреччини, Швейцарії, Сан-Марино, Австралії, Республіки Корея).

8. В контексті аналізу обґрунтованості криміналізації фіктивного підприємництва ми підтримуємо концепцію М.І. Хавронюка, згідно з якою єдиною підставою криміналізації є відповідний ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки, який характеризується їхньою здатністю заподіювати об'єктам кримінально-правової охорони (а не будь-яким іншим об'єктам) істотну (а не будь-яку іншу) шкоду.

9. До факторів криміналізації (обставин, які опосередковано впливають на цей процес) варто відносити умови криміналізації (соціально-психологічного, кримінологічного, загально-правового, кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру) та приводи (перелік яких може різнитися залежно від характеру майбутньої кримінально-правової заборони).

10. Соціальна сутність фіктивного підприємництва повністю відповідає розумінню соціальної сутності злочину і, як наслідок, є підставою криміналізації такого діяння.

У результаті аналізу відповідності криміналізації фіктивного підприємництва вченню про умови криміналізації встановлене, що на даний час існують всі умови такого роду і з цієї точки зору криміналізація фіктивного підприємництва є доцільною. Разом з тим, серед вад техніко-юридичного характеру можна назвати множинність потерпілих у частині першій, а також неодноманітний підхід до

визначення потерпілого у частині другій, де передбачено завдання шкоди одному банку, але декільком кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам.

До умов кримінально-правового характеру варто віднести наступні обставини:

– фіктивне підприємництво посягає на права і свободи людини і громадянина, а також на відносини власності в частині здійснення підприємницької діяльності, які згідно з частиною першою статті 1 КК України є об'єктом кримінально-правової охорони;

– конструкція основного та кваліфікованого складу злочину, передбачених статтею 205 в цілому відповідає усталеним традиціям викладення ознак складу злочину, визначаючи характер суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони, особливості суб'єктивної сторони основного складу злочину та суспільно небезпечні наслідки як ознаку складу кваліфікованого складу злочину;

– КК України не містить складу злочину, який перебуває у відносинах конкуренції із злочином, передбаченим статтею 205.

Прогалиною закону (чинної редакції статті 205) можна вважати обмеження можливих об'єктів створення/придбання лише юридичними особами, в той час, коли фізичні особи – підприємці ведуть достатньо активну економічну діяльність і потенційно можуть використовуватися для тих самих злочинних цілей, що й юридичні особи.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ

«ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО»

2.1. Об'єкт злочину «фіктивне підприємництво»

Питання про те, що саме слід визнавати об'єктом злочину чи не найбільшої актуалізації у вітчизняній науковій царині зазнало зі здобуттям Україною незалежності. Поряд із подальшим розвитком положень панівної за радянських часів теорії про об'єкт злочину як суспільні відносини, вчені починають реанімувати знані з дореволюційних часів концепції та поглиблювати їхній теоретичний базис. Не зменшуючи значення для розвитку теорії сучасного кримінального права всіх відомих підходів, вважаємо за необхідне виділити серед них той, у рамках якого об'єктом злочину визнаються соціальні цінності. Його концептуальних положень ми й будемо додержуватися в цій роботі.

На наше переконання, необхідно погодитися з С.С. Яценко, Є.В. Фесенко та іншими дослідниками, котрі однією з основних причин правильності й логічності визнання об'єктом злочину соціальних цінностей називають приписи ст. 3 Конституції України. Як пам'ятаємо, відповідно до цієї норми людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою **соціальною цінністю** (курсив наш – В.Б.). Ураховуючи прямий характер дії конституційних норм, обґрунтованою вважаємо пропозицію Є.В. Фесенка про необхідність закладення наведеного конституційного принципу до галузевого, у тому числі кримінального, законодавства [310, с. 67]. Нажаль, тематика й обсяги дисертаційного дослідження не дозволяють нам на його сторінках узяти участь у дискусії з цього приводу.

Менш дискусійним, але не менш значущим є питання типології об'єктів злочину, яка є розвиненою та докладною їхньою класифікацією за вертикаллю й горизонталлю.

Найбільш поширеною класифікацією об'єктів злочинів за вертикаллю є розроблена за радянських часів триступенева конструкція: 1) загальний (генеральний); 2) родовий (груповий, спеціальний); 3) безпосередній (конкретний, індивідуальний) [196, с. 18]. У роботах деяких учених, наприклад М.Й. Коржанського, А.В. Наумова, міститься пропозиція розширити таку класифікацію до чотирьох ступенів, додавши між родовим і безпосереднім об'єктом видовий [126, с. 74], що виглядає доволі логічно з огляду на структуру Особливої частини КК Російської Федерації, яка поділяється на розділи, а ті, у свою чергу, – на глави. А, наприклад, Ю.О. Кучер і М.В. Мазур пропонують шестиступеневу класифікацію об'єктів злочину за вертикаллю залежно від обсягу поняття «об'єкт злочину»:

- 1) загальний об'єкт;
- 2) типовий об'єкт;
- 3) родовий об'єкт;
- 4) видовий об'єкт;
- 5) безпосередній юридичний об'єкт;
- 6) фактичний об'єкт [136, с. 292].

Заради об'єктивності слід сказати, що крім пропозицій розширити кількість ступенів у класифікації об'єкту за вертикаллю, висловлювалися думки й про їх скорочення до двох. Наприклад, М.В. Рудик писав, що дана класифікація має бути двочленною та включати родовий і безпосередній об'єкти з огляду на те, що загальний об'єкт злочину, як вся сукупність суспільних відносин, що охороняється кримінальним законом, не може бути об'єктом як елемент складу злочину [133, с. 61]. Нажаль учений не вказує, чому, із урахуванням тих самих посилок, у його класифікації знайдено місце для родового об'єкту.

Як бачимо з наведеного, є підстави говорити про певну умовність класифікацій об'єктів злочину за вертикаллю. Утім, незважаючи на це, вона використовується й у правотворчій діяльності – при оптимізації структури кримінального кодексу, й під час кваліфікації злочинів – полегшуючи визначення місця певної статті у відповідному розділі Особливої частини.

На наш погляд, триступенева класифікація об'єктів не повною мірою відповідає завданням раціонального правозастосування й особливого прояву цей факт набуває саме під час аналізу злочинів у сфері господарської діяльності, про що буде сказано далі. Таким чином, ураховуючи окремі специфічні моменти конструювання законодавцем деяких розділів Особливої частини КК України (у тому числі розділу VII), маємо опиратися у своєму аналізі на чотирьохступеневу класифікацію об'єктів злочину за вертикаллю: 1) загальний; 2) родовий; 3) видовий (підгруповий); 4) безпосередній.

Класифікація об'єктів злочину за горизонталлю відбувається на рівні безпосереднього об'єкту, охопленого однією кримінально-правовою нормою. Необхідність створення такої системи пояснюється властивістю окремих правопорушень спричиняти шкоду або створювати загрозу її спричинення кільком групам соціальних цінностей. Через це безпосередній об'єкт прийнято поділяти на основний і додатковий. Останній, у свою чергу, може бути поділений на обов'язковий і факультативний.

Не вдаючись у теоретичні роздуми щодо вищенаведеного, далі пропонуємо проаналізувати об'єкт злочину «фіктивне підприємництво» через призму взятих нами за основу класифікацій за вертикаллю й горизонталлю.

Про загальний об'єкт цього суспільно небезпечного протиправного діяння слід сказати, що він, беззаперечно, однаковий із усіма іншими злочинам – стан правопорядку в суспільстві. Визначити ж родовий об'єкт нам із одного боку допомагає законодавець. Як пам'ятаємо, статті в тексті КК України об'єднані в розділи за ознакою саме родового об'єкта злочину. Проте, зважаючи на різні причини, є й певні виключення з цього правила. Наприклад, заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК України), є спеціальним видом заздалегідь не обіцяного приховування злочину як виду причетності до злочину. Таким чином даному діянню обов'язково передуює предикатний злочин. У даному випадку – це злочин проти власності, у результаті якого порушено право власності, тобто спричинено шкоду родовому об'єктові злочинів проти власності. Заздалегідь же не обіцяне придбання,

отримання, зберігання чи збут майна, одержаного в результаті вчинення предикатного злочину, ускладнює його розкриття або розслідування, тим самим завдаючи шкоди не праву власності, яке вже було порушене, а правосуддю.

Законодавець розмістив ст. 205 КК України в розділі VII Особливої частини «Злочини у сфері господарської діяльності», що дає нам підстави говорити про установлений законом порядок господарської діяльності як про родовий об'єкт цього злочинного діяння. На користь цього припущення можна навести доводи інших учених. Так, наприклад, Т.В. Досюкова називає родовим об'єктом лжепідприємництва (декриміналізований федеральним законом від 07 квітня 2010 року російський аналог фіктивного підприємництва у вітчизняному кримінальному кодексі), як і всіх злочинів, розміщених у розділі VIII КК РФ (Злочини у сфері економіки), систему суспільних відносин, які забезпечують нормальне функціонування економіки країни як цілісного організму, єдиного народногосподарського комплексу [81, с. 16]. Ураховуючи розташування ст. 173 КК РФ у структурі кримінального кодексу, до групи злочинів, які посягають на відносини у сфері економічної діяльності відносить його також М.Ю. Ковяров [117, с. 11]. Про те, що чинний КК України по-іншому вирішує питання про родовий об'єкт низки кримінально-караних діянь, об'єднаних у розділ VII Особливої частини, говорять О.О. Дудоров і С.Р. Тагієв. На даний момент до вказаного розділу кримінального кодексу віднесені деякі посягання, які раніше на законодавчому рівні розглядалися як злочини проти держави, проти довілля, проти соціалістичної системи господарювання [131, с. 445]. Зважаючи на це, навіть беручи до уваги правила побудови Особливої частини КК України, вважаємо не цілком правильним визначати родовий об'єкт фіктивного підприємництва як установлений законом порядок здійснення господарської діяльності. Рамки діяльності, яка об'єктивно поставлена під охорону норм, об'єднаних у розділі VII Особливої частини КК, визначаються значною кількістю нормативно-правових актів різних регулятивних галузей законодавства, а не лише законодавством господарським, як це може здаватися з назви. Здійснена нижче конкретизація на рівні видового (підгрупового) об'єкта злочину дає можливість конкретизувати коло соціальних цінностей, шкода

яким може заподіюватися окремими групами злочинів, передбачених статтями розділу VII Особливої частини КК України. Серед них, до речі, є саме злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю. І складають вони лише частину суспільно небезпечних діянь, розміщених у розділі. Це ілюструє ситуацію, коли законодавець, формулюючи назву розділу Особливої частини кримінального кодексу, фактично створив підстави для теоретичного звуження родового об'єкту цих злочинів до видового об'єкту окремої групи з їх загальної кількості. Ураховуючи це, можемо стверджувати, що незважаючи на назву – «Злочини у сфері господарської діяльності» – родовий об'єкт фіктивного підприємництва є ширшим ніж порядок її здійснення. На наш погляд, логічніше було б вести мову про порядок здійснення економічної діяльності.

Зважаючи на підкреслену різними дослідниками штучність і еkleктизм утворення вказаного розділу кримінального кодексу, вкрай ускладнюється й класифікація передбачених у ньому злочинів. Розробка власної класифікації не є та не може бути завданням нашого дослідження, тому ми орієнтуватимемось на систему, запропоновану визнаним спеціалістом у вивченні злочинів у сфері господарської діяльності О.О. Дудоровим. Отже, залежно від видового об'єкта злочини у сфері господарської діяльності, розміщені законодавцем у розділі VII Особливої частини КК України, можна впорядкувати таким чином:

- 1) злочини проти системи грошового обігу та фондового ринку (статті 199, 200, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 232-1, 232-2);
- 2) злочини проти системи оподаткування і системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (статті 204, 212, 212-1, 216);
- 3) злочини проти бюджетної системи (статті 210, 211);
- 4) злочини проти порядку переміщення предметів через державний кордон України (ст. 201);
- 5) злочини проти порядку зайняття господарською діяльністю (статті 203-1, 203-2, 205, 206, 209, 209-1, 213, 227);
- 6) злочини проти прав кредиторів (статті 219, 222);
- 7) злочини проти засад добросовісної конкуренції (статті 229, 231, 232);

8) злочини проти порядку приватизації (ст. 233) [131, с. 449].

Як бачимо з наведеного, видовим об'єктом злочину «фіктивне підприємництво» можна визнати «порядок зайняття господарською діяльністю». Погоджуючись взагалі з наведеним формулюванням, вважаємо, що воно все ж таки потребує невеличкого уточнення. На наш погляд, говорячи про об'єкт злочину, треба вести мову не просто про порядок зайняття господарською діяльністю, а про цей порядок із додержанням приписів чинного законодавства, тобто – врегульований законом. Про конкретний нормативно-правовий акт тут говорити не можна, бо, як ми вже вказували вище, дана діяльність є вельми складною з точки зору регулятивного законодавства й врегульована багатьма нормативно-правовими документами: як законами, так і підзаконними актами. Іноді в науковій літературі можна зустріти формулювання «*нормальна* господарська (підприємницька) діяльність» [79, с. 6], «*нормальне* функціонування економіки» [81, с. 16] (курсив наш – В.Б.) тощо. На наш погляд, подібне формулювання не лише ілюструє прагнення окремих дослідників до узагальнень, які несуть незначне смислове навантаження, а й у сучасних умовах є деструктивним для правильного орієнтування правозастосовчої практики. Для обґрунтування даного твердження маємо власні доводи.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає чотири основних поняття терміну «норма», головним серед яких є «звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т.ін.» [47, с. 792]. Нажаль наведена дефініція не витримує критичного аналізу з боку юриста. Ми прекрасно розуміємо, що «звичайний» і «загальноприйнятий» не те саме, що «узаконений» і «обов'язковий». Взагалі поняття «норма» має більше двох десятків значень і охоплює цариною свого застосування юриспруденцію, економіку, медицину, соціологію, політологію, психологію, філологію, біологію, екологію тощо. Ураховуючи концепцію соціальних цінностей як об'єкту злочину, важливим для побудови своїх подальших доводів вважаємо визначення соціальної норми як загальноприйнятих правил, зразків поведінки, стандартів діяльності, що забезпечують впорядкованість, стійкість і стабільність соціальної взаємодії індивідів

і груп [145, с. 97-98]. На тому, що соціальні норми можуть бути не тільки офіційно встановленими, але й такими, які склалися під впливом соціальної практики, наголошує О.С. Воронін. Також він указує, що вони є правилами громадської (суспільної) поведінки та прояву людини в конкретно-історичних умовах життя суспільства. Вони визначають сформовані або встановлені стандарти поведінки особи в групі, додержання яких є для індивіда необхідною умовою взаємодії [53, с. 62]. Таким чином, «нормальний», тобто такий, що відповідає нормі, – не завжди законний. Кожна соціальна група має власні звичаї, правила поведінки, традиції, які часто утворюють свою субкультуру. Для представників певних субкультур нормальною є поведінка, яка більшістю членів суспільства сприймається як девіантна, тобто така, що відхиляється від їхнього нормального сприйняття. Не секрет, що для окремого кола осіб чеснотами є вчинення правопорушень, у тому числі злочинів, утім більшістю суспільства така поведінка є девіантною, що підтверджується передбаченням за неї відповідальності, санкціонованої з боку держави.

Останнім часом для деяких представників суспільства нормальною стала така «господарська» діяльність, у рамках якої відбувається недодержання або пряме порушення встановлених регулятивним законодавством норм. Із урахуванням того, що дана діяльність має лише деякі ознаки законної або не має їх зовсім, ми взяли цей термін у лапки. Для різних регіонів характерна своя специфіка. У Донбасі та Кривбасі вона полягає у незаконному видобутку корисних копалин, у Карпатах і Поліссі – у незаконній вирубці лісів, для прикордонних регіонів характерні діяння, пов'язані з незаконним переміщенням предметів через державний і митний кордон, тощо.

Ураховуючи вищенаведені доводи, вважаємо, що застосовувати термін «нормальний» для характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 205 КК України, небажано. На наш погляд, коректніше буде говорити законну господарську діяльність, тобто таку, що відповідає приписам чинного законодавства.

Щодо безпосереднього об'єкту злочину «фіктивне підприємництво» маємо зазначити, що це більш конкретизована група соціальних цінностей, якій у

результаті вчинення цього злочину завдається шкода або створюється загроза її заподіяння.

Специфічною юридичною природою фіктивного підприємництва частково пояснюються точки зору на його безпосередній об'єкт.

Так, провідний спеціаліст у царині вивчення злочинів у сфері господарської діяльності О.О. Дудоров називає основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 205 КК України, встановлений законодавством порядок здійснення підприємницької діяльності. Додатковими об'єктами є закріплений порядок оподаткування або кредитування, засади добросовісної конкуренції, право власності [86, с. 569-570].

Також Н.О. Гуторова, називаючи об'єктом фіктивного підприємництва суспільні відносини, які складаються в процесі здійснення підприємницької діяльності, вважає, що внаслідок вчинення цього злочину шкода може бути заподіяна і податковим відносинам [70, с. 60]. Бачимо, що на відміну від однозначної констатації наявності окремих додаткових об'єктів О.О. Дудоровим, Н.О. Гуторова відзначає не постійну їхню присутність, а лише *можливість* (курсив наш – В.Б.) існування в окремих випадках.

На наш погляд, підхід О.О. Дудорова є більш прийнятним, зважаючи на податкову складову суспільної небезпечності фіктивного підприємництва, обґрунтовану ним у своїх працях [85, с. 147-185].

Не оминули своєю увагою питання, які аналізуються, і наші закордонні колеги. Наприклад, російський науковець М.Ю. Ковяров називав безпосереднім об'єктом лжепідприємництва, до його декриміналізації, суспільні відносини, які виникають із приводу встановленого порядку здійснення підприємницької діяльності [117, с. 11].

Інший російський учений Т.В. Досюкова вказує, що безпосередній об'єкт лжепідприємництва – це суспільні відносини, які формуються лише в царині законної підприємницької діяльності, а саме: відносини, які виникають між самими підприємцями (за горизонталлю); відносини підприємців (як індивідуальних, так і колективних) із органами державного управління (за вертикаллю); а також

відносини, які існують між підприємцями та споживачами. Не виключає пані Досюкова також існування додаткових об'єктів злочину залежно від мети створення лжеорганізації [81, с. 16].

Як бачимо з вищенаведеного, безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 205 КК України, у визначенні вчених має дещо звужений вигляд порівняно з виділеним нами вище видовим об'єктом даного злочину. Як пам'ятаємо, видовим об'єктом ми виділили «порядок зайняття господарською діяльністю відповідно до приписів чинного законодавства», а основним безпосереднім – «встановлений законодавством порядок здійснення підприємницької діяльності».

Для правильного розуміння виявленої відмінності треба звернутися до спеціального – галузевого нормативно-правового акту, який урегулює ці види діяльності. Таким документом є Господарський кодекс України.

Так, у ч. 1 ст. 3 ГК України вказано, що господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. У ч. 2 ст. 3 законодавець указав, що господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська ж діяльність, яка здійснюється без мети одержання прибутку, є некомерційною господарською діяльністю.

Також поняття підприємництва як виду господарської діяльності уточнюється в тексті ст. 42 ГК України. Ним називається самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Хоча, деякі судді у своїй роботі ігнорують вищевказані приписи господарського кодексу, посилаючись у своїх рішеннях на положення ст. 1 Закону України «Про підприємництво», який утратив чинність (крім ст. 4) ще з 01 січня 2004 року. Так, наприклад, суддя Вишгородського районного суду Київської області

В.В. Підкурғанний у вирокy від 17 травня 2013 року зазначає, що дві особи, посягаючи на встановлений законодавством України порядок здійснення підприємницької діяльності, порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності і права власності, діючи в порушення *ст. 1 Закону України «Про підприємництво»* (курсив наш – В.Б.), згідно якого «Підприємництво - це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними і юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законом», *ст. 10 вищезгаданого Закону* (курсив наш – В.Б.), якою передбачено, що «підприємець зобов'язаний не заподіювати збитку природному середовищу, не порушувати права і інтереси громадян, підприємств, установ, організацій і держави, які охороняються законом», і порушуючи інші норми законодавства України, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх протиправних дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді спричинення матеріального збитку охоронюваним законом інтересам держави і свідомо допускаючи їх настання, маючи намір на отримання незаконного доходу, діючи умисно, з корисливих мотивів, *в третьому кварталі 2006 року* (курсив наш – В.Б.), точної дати не встановлено, знаходячись в невідомому місці у місті Києві, вирішили систематично займатися фіктивним підприємництвом, тобто створенням і придбанням суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) без мети здійснення комерційної діяльності, а виключно з метою прикриття незаконної діяльності, яка виражалася б у сприянні за матеріальну винагороду різним суб'єктам підприємницької діяльності України, що реально діють, в проведенні безтоварних операцій, незаконному переказі безготівкових грошових коштів в готівку, в мінімізації зобов'язань з податку на додану вартість та штучному завищенні валових витрат, тобто в умисному ухиленні від сплати податків в особливо великих розмірах, з використанням реєстраційних документів, печаток і розрахункових рахунків суб'єктів господарювання, які здійснюють фіктивну діяльність [7].

Із наведеного прикладу бачимо, що вказаний суддя жодним чином не враховує факт втрати чинності законодавчим актом, на якій він посилається у постановленому вирокі. Не може в наведеній ситуації слугувати виправданням для правозастосовника й правило застосування закону, який діяв на момент вчинення правопорушення, бо «в третьому кварталі 2006 року» і ст. 1, і ст. 10 Закону України «Про підприємництво» мінімум два з половиною роки як утратили чинність. На превеликий жаль подібні випадки низького рівня компетентності правозастосовників навіть такого високого рівня як судді непоодинокі, що буде проілюстровано в роботі також нижче.

Як видно з наведеного, поняття «господарська діяльність» є ширшим за поняття «підприємництво» й вони співвідносяться як родові та видові відповідно. Зважаючи на це, абсолютно правильним є прийняття за основу більш широкого – родового – поняття у визначенні видового об'єкта злочину, а звуженого – видового – поняття у визначенні безпосереднього об'єкта злочину.

Нажаль, наведене у ст. 3 ГК України законодавче визначення не можемо назвати позитивно інформативним із огляду на вимоги процесу кримінально-правової кваліфікації. Так, якщо про «економічні» результати якимось можна сформулювати свою уяву, то з результатами «соціальними» не все зрозуміло. Можемо припустити, що під соціальними результатами треба розуміти такі наслідки господарської діяльності, які мають значення для суспільства. Проте, це не вихід. Така відповідь одразу ж викликає нові запитання: чи для всього суспільства ці наслідки повинні мати значення або ж для якоїсь його частини; якщо для всього суспільства, то це автоматично робить їхнє існування нереальним; якщо для частини, то для якої саме, що знову таки вкрай ускладнює фактичне встановлення даної ознаки під час кваліфікації злочинів.

Іншу групу питань пов'язуємо з якісною характеристикою як економічних, так і соціальних результатів. Законодавець не вказує, чи повинні вони бути виключно позитивними, або ж допускається негативні наслідки та, якщо допускаються, у яких саме випадках. І економічні, і соціальні результати можуть бути й позитивними, і негативними; історія становлення та розвитку економічних систем різних держав (у

тому числі й вітчизняної) рясніє прикладами чергування підйомів і кризових періодів, які об'єктивно впливають на господарську діяльність окремих суб'єктів і її результати.

Не додає, на наш погляд, конкретики також сформульована законодавцем мета підприємницької діяльності – одержання прибутку. Як ми розуміємо, особливо в умовах сучасних реалій, одержання прибутку може бути не лише не пов'язане з досягненням соціальних результатів, а й відверто ігнорувати них.

Беручи до уваги вищевикладені роздуми, вважаємо за необхідне виділити параметри, які мають значення для правильної кваліфікації фіктивного підприємництва. По-перше, підприємницькою слід вважати лише таку діяльність, що здійснюється в рамках приписів чинного законодавства. Із цього приводу вельми важливими є згадувані вище теоретичні висновки Т.В. Досюкової про те, що безпосереднім об'єктом лжепідприємництва за КК РФ необхідно було визнавати суспільні відносини, які виникають виключно в царині *законної підприємницької діяльності* [81, с. 16] (курсив наш – В.Б.). Схоже формулювання бачимо й у роботах Н.А. Деуленко, котра, описуючи безпосередній об'єкт злочину російського лжепідприємництва, веде мову про суспільні відносини, які формуються в сфері забезпечення реалізації конституційного права на організацію та здійснення *законної (нормальної) підприємницької діяльності* [79, с. 6] (курсив наш – В.Б.). По-друге, під соціальними результатами пропонуємо вважати лише позитивні наслідки, які не тягнуть за собою порушення гарантованих законом прав інших осіб.

Порівнюючи проаналізовані вище ознаки з фіктивним підприємництвом, тобто зі створенням або придбанням суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійсненням видів діяльності, щодо яких є заборона, бачимо, що воно однозначно не є підприємницькою діяльністю у світлі приписів чинного законодавства. Причиною цього є мета злочину, передбаченого ст. 205 КК України, про що детальніше буде сказано у відповідному підрозділі роботи. Разом із тим, фіктивне підприємництво має окремі ознаки підприємництва у розумінні положень ст. 3 ГК України. Серед них особливо виділяється мета одержання прибутку.

Крім того, зміст поняття «фіктивне підприємництво», розміщеного в диспозиції ст. 205 КК України, не співвідноситься з поняттям підприємництва (не фіктивного, законного), наведеного в ст. 3 ГК України, про що буде сказано детальніше у підрозділі, присвяченому аналізу об'єктивної сторони злочину.

Утім, навіть наведені дефініції дають змогу однозначно констатувати, що безпосередній об'єкт злочину «фіктивне підприємництво» може містити кілька споріднених груп соціальних цінностей. Наприклад, створення суб'єкта підприємницької діяльності пов'язане з порядком її здійснення; придбання таких суб'єктів – і з порядком здійснення підприємницької діяльності, і з реалізацією й/або набуттям права власності; прикриття незаконної діяльності або діяльність, яка заборонена законом, може спричиняти шкоду або створювати загрозу її спричинення системі оподаткування або ж знов таки праву власності тощо.

Усі вказані групи безпосередніх об'єктів за певних обставин можна визнати основним безпосереднім об'єктом фіктивного підприємництва. Утім, наприклад, С.О. Жовнір указує, що наявність декількох безпосередніх об'єктів злочину суперечить загальній теорії об'єкта у кримінальному праві, а тому правильним є визнання їх додатковими безпосередніми об'єктами злочину [92, с. 10]. Погоджуючись із точкою зору про можливість (саме можливість, а не однозначне прийняття як даність) визнання споріднених груп соціальних цінностей додатковими об'єктами фіктивного підприємництва, не можемо підтримати першу частину твердження автора. Існування кількох основних безпосередніх об'єктів одного злочину не виключається сучасною кримінально-правовою наукою. Так, наприклад, Ю.О. Кучер і М.В. Мазур наголошують на існуванні альтернативного об'єкту злочину, тобто на феномені існування в одному складі двох і більше саме основних безпосередніх об'єктів [136, с. 294]. Утім для характеристики фіктивного підприємництва, на наш погляд, цю теорію застосовувати не варто з огляду на обставини, які викладемо нижче.

Як пам'ятаємо, додатковий обов'язковий (необхідний) об'єкт злочину характеризується тим, що необхідною умовою наявності складу злочину є те, що поряд із основним об'єктом обов'язково відбувається посягання на додатковий

об'єкт. Додатковий же факультативний (необов'язковий) об'єкт злочину – це такий додатковий об'єкт, завдання шкоди якому не є обов'язковою умовою вчинення відповідного злочину [136, с. 294]. Законодавець сформулював склад злочину, передбачений ст. 205 КК України, як формальний, тобто для визнання його закінченим настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковим. Через це постає питання, чи обов'язково в результаті таких діянь спричиняється шкода додатковим об'єктам. Очевидно, що у випадку вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК України – ні. Наприклад, створюється суб'єкт підприємницької діяльності (юридична особа) з метою прикриття діяльності з незаконного відшкодування податку на додану вартість, тобто з метою прикриття незаконної діяльності; утім, здійснити цю діяльність правопорушник не встигає через певні причини, які на кваліфікацію не впливають. Фактично, у разі незаконного відшкодування ПДВ відбувається заволодіння коштами держбюджету шляхом обману. Тобто такий злочин має своїм основним безпосереднім об'єктом не бюджетну систему, як це може здаватися на перший погляд, а право власності. У нашому прикладі шкоди праву власності ще не завдано, проте створено загрозу її спричинення в майбутньому, що може свідчити про наявність об'єкта злочину. Крім цього даний приклад розкриває важливу теоретичну проблему: у наведеному випадку створення суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) з метою прикриття діяльності з незаконного відшкодування ПДВ по суті є готуванням до шахрайства, що знову таки підтверджує загрозу спричинення шкоди праву власності. Схожа ситуація (із певними поправками на конкретні склади злочинів) має місце й у інших випадках фіктивного підприємництва.

У разі ж учинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 205 КК України, у частині завдання великої матеріальної шкоди, то тут, із урахуванням вчення про злочини з похідними наслідками, додатковий об'єкт злочину є обов'язковим [330, с. 78].

Наведене дозволяє констатувати, що в разі вчинення фіктивного підприємництва обов'язково посягання відбувається також не лише на порядок здійснення підприємницької діяльності. Разом із тим ці фактично додаткові об'єкти злочину не підлягають конкретизації та реально не конкретизуються законодавцем у

тексті кримінально-правової норми, бо, із урахуванням усіх можливих випадків, такий гіпотетичний перелік матиме нереально громіздкий вигляд, що є неприйнятним для тексту кримінального кодексу. Також, через відсутність нормативної конкретизації в тексті закону, не можемо визнати такі об'єкти основними безпосередніми. Дійсно, у деяких випадках злочинне діяння поряд із основним об'єктом злочину, передбаченим КК України, може завдавати шкоди також якомусь іншому об'єкту, який не визначений у відповідній кримінально-правовій нормі як обов'язкова ознака цього складу злочину, а тому не є його безпосереднім об'єктом [136, с. 294], що бачимо у випадку з фіктивним підприємництвом.

Ураховуючи вищенаведене, вважаємо, що групи соціальних цінностей, яким фіктивне підприємництво завдає шкоди або створює загрозу її спричинення разом із порядком здійснення підприємницької діяльності, необхідно визнати фактичними об'єктами злочину, передбаченого ст. 205 КК України. Тобто це конкретні реально існуючі соціальні цінності, які піддаються злочинному впливу під час знов таки конкретного протиправного посягання (на відміну від абстрактного узагальненого об'єкта, який впливає зі змісту норми Особливої частини кримінального кодексу, та адаптується до будь-якої можливої ситуації в процесі правозастосування). Як слушно відзначається в науковій літературі, фактичний об'єкт у цьому випадку є одиницею виміру змісту юридичного безпосереднього об'єкту злочину, має індивідуалізовано-визначені показники характеру та ступеня суспільної небезпечності окремо обраного злочинного посягання. Будучи якісно тотожним юридичному безпосередньому об'єктові злочину, фактичний об'єкт кількісно відрізняється від нього, перебуваючи у стані підпорядкування як одиничне до цілого. Тому він якісно відповідає безпосередньому об'єкту злочину, передбаченому окремою статтею Особливої частини кримінального кодексу, але кількісно ніколи не вичерпує змісту цього об'єкту [136, с. 293].

Встановлений вище фактичний об'єкт злочину має беззаперечне значення для правильної вичерпної кваліфікації фіктивного підприємництва саме за ознаками

об'єкта, що дає змогу відмежувати це суспільно небезпечне діяння від суміжних складів злочинів і кваліфікувати злочини у випадку їх сукупності.

Крім додаткового об'єкту або, навіть, їхніх груп, безпосередній об'єкт злочину може також конкретизуватися іншими додатковими ознаками. Серед яких:

- юридично-визначений предмет злочину, якому в конкретному посяганні відповідає фактичний предмет злочину;
- юридично-визначений потерпілий – фактична потерпіла особа.

Як пам'ятаємо, предмет злочину характерний не для всіх складів, а лише для окремих, які в науковій літературі прийнято називати «предметними». Стверджувати, що фіктивне підприємництво є таким складом злочину не має.

Щодо поняття «потерпілий», то воно активно використовується в тексті нормативно-правових актів і, напевно, найбільше застосовується через призму приписів кримінального процесуального та кримінального кодексів. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Як бачимо з наведеного, визначення в чинному КПК України значною мірою враховує доктринальний доробок, у рамках якого ведеться мова про так званій «соціальний суб'єкт», який і слід вважати потерпілим від злочину та рекомендувалося обов'язково відрізняти від понять «потерпілий як суб'єкт кримінального процесу» та «жертва злочину» [239, с. 56-59].

Дійсно, за часів чинності КПК України 1960 р., у ст. 49 якого розшифровувалося поняття потерпілого, сприйняття потерпілого в процесуальному й у матеріальному праві дещо відрізнялося. У кримінально-процесуальному кодексі йшлося здебільшого про характеристики, притаманні фізичній особі, що йшло в розріз із положеннями кримінального кодексу, коли в окремих випадках потерпілими можуть буди фізичні або юридичні особи, суспільство або держава. Для подолання цих прогалин під час правозастосування користувалися приписами КПК за аналогією.

Що стосується жертви злочину, то дана понятійна категорія, на наш погляд, більш притаманна соціології злочинності та кримінології. Хоча, з метою уніфікації термінології в різних галузях юридичної науки та задля уникнення неоднозначного розуміння однакових правових категорій, вважаємо, що й у кримінологічних дослідженнях коректніше було б застосовувати наявне нормативно-правове визначення «потерпілий» замість певною мірою абстрактного, хоча й доволі усталеного «жертва злочину».

Як бачимо з вищенаведеної дефініції потерпілого в тексті ст. 55 чинного КПК України, прогрес порівняно з КПК 1960 р. наявний, утім, законодавець знов необґрунтовано не включив до кола можливих потерпілих суспільство та державу.

Крім цього, у законі фактично йдеться про результат завершеного діяння: *завдано* моральної, фізичної або майнової шкоди фізичній особі; і знов таки *завдано* майнової шкоди юридичній особі. Бачимо, що законодавець використовує в тексті ст. 55 КПК України дієслово доконаного виду з додатковим елементом значення завершеності дії. Така конструкція не охоплює своїм змістом можливості завдання шкоди в майбутньому, фактично виключаючи зі сфери чинності даного процесуального припису стадії готування до злочину та замаху на злочину, а в окремих випадках і певні формальні й усічені склади злочинів. Звісна річ, що на практиці правозастосовці виходять із цієї ситуації традиційним для себе способом – застосування кримінального закону за аналогією. Разом із тим є підстави для використання даної прогалини стороною захисту.

Беручи до уваги вищевикладене, із одного боку маємо врахування положень цивільного права про неможливість спричинення моральної шкоди юридичним особам, а з іншого – ігнорування інституту попередньої злочинної діяльності Загальної частини кримінального права та окремих положень учення про склад злочину. Для подолання виявленої законодавчої прогалини вважаємо за коректне тлумачити поняття «потерпілий» дещо розширено – у розумінні соціального суб'єкта, як фізичну чи юридичну особу, державу, інше соціальне утворення або ж суспільство в цілому, благу, праву чи інтересу якого заподіюється шкода або створюється загроза її спричинення [238, с. 41].

Майже повної мірою співвідносяться з наведеною позицією М.В. Сенаторова приписи ч. 2 ст. 205 КК України, у тексті якої міститься пряма вказівка на можливих потерпілих від фіктивного підприємництва:

- держава;
- банк;
- кредитні установи;
- інші юридичні особи;
- громадяни.

Наведені приписи з одного боку мають ваду надмірної інформативності, а з іншого – створюють підстави для фактичного звуження сфери застосування кримінально-правової норми.

Надмірна інформативність проявляється, як на нашу думку, у необґрунтованому розміщенні прикладів юридичних осіб, яким у результаті вчинення фіктивного підприємництва може бути спричинена велика матеріальна шкода. Згадування в тексті закону банківських і кредитних установ позбавлене смислового навантаження. Цей перелік, по-перше, не є вичерпним, а по-друге, повністю нівелюється підсумковим «інші юридичні особи».

Звуження ж сфери застосування ст. 205 КК України вбачаємо в терміні «громадяни». Виникає питання, чи слід, наприклад, у разі вчинення цього злочину щодо апатриду констатувати відсутність складу злочину. Очевидно, що позитивна відповідь на нього суперечить завданням кримінального кодексу, а негативна – викликає конфлікт із правилами тлумачення кримінально-правових норм. На наш погляд, правильніше в цьому випадку вести мову не про громадян, а про фізичних осіб.

Крім того, із метою запобігання можливим дискусіям і подолання наявного звуження кола можливих потерпілих, вважаємо, що коректніше буде вести мову про потерпілого в однині, а не в множині, як це є в чинній редакції норми, яка аналізується.

Ураховуючи вищенаведене, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 205 КК України, виключивши з переліку можливих потерпілих від фіктивного

підприємництва банк та кредитні установи, бо вони повністю охоплюються поняттям юридичної особи, а термін «громадяни» замінити терміном «фізична особа». Беручи до уваги викладене, викласти диспозицію ч. 2 ст. 205 КК України в такій редакції:

«Фіктивне підприємство, вчинене повторно або якщо воно заподіяло велику матеріальну шкоду державі, юридичній або фізичній особі, – карається...»

2.2. Об'єктивна сторона злочину «фіктивне підприємство»

Конституція України в положеннях ст. 34 кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Разом із тим законодавець указав, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Приписи Кримінального кодексу України певною мірою наслідують наведені конституційні правила. Так, наприклад, у разі змови на вчинення злочину, тобто при фактичній реалізації права на свободу слова у вузькому значенні, можливе настання кримінальної відповідальності за готування до злочину через призму положень ст. 14 КК України. Хоча, наприклад, за свої думки або, навіть, висловлені наміри вчинити злочин за загальним правилом кримінальна відповідальність не наступає. У теорії кримінального права такі ситуації доволі детально опрацьовані вченими в межах робіт, присвячених так званій стадії виявлення умислу або ж голого умислу.

Разом із тим слід зауважити, що будь-який злочин не починає відбуватися знічев'я. Діяння, які є основою для об'єктивної сторони злочину, є відображенням саме злочинних намірів і цілей суб'єкта.

Значення об'єктивної сторони будь-якого злочину беззаперечно, бо саме в ній, головним чином, і відображається специфіка кожного складу злочину. Під час кваліфікації злочинів розмежування переважної їх більшості відбувається саме завдяки, ознакам цього елементу складу. Зважаючи на це, законодавець, під час формулювання диспозицій кримінально-правових норм, серйозну увагу приділяє ознакам об'єктивної сторони. Утім, сказане ніяк не зменшує ролі інших елементів складу злочину, кожен із яких має свій вплив на правильне застосування норм на практиці, що дозволяє уникнути необґрунтованого притягнення до відповідальності та такого ж безпідставного звільнення від неї. До того ж, наведені вище роздуми про те, що діяння є відображенням намірів і цілей суб'єкта, наочно ілюструють нерозривний зв'язок об'єктивних і суб'єктивних ознак.

Аналіз об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення повинен базуватися на дослідженні всіх її ознак: як обов'язкових, так і факультативних.

Обов'язковою ознакою, як пам'ятаємо, є діяння (дія або бездіяльність), факультативними – злочинний наслідок, причиновий зв'язок між діянням і цим наслідком, місце, час, засоби, знаряддя, спосіб і обстановка вчинення злочину. Основна властивість обов'язкових ознак віддзеркалюється в самій їх назві, бо без них не може існувати жоден злочин. Факультативні ознаки не мають такої особливості. Проте, якщо злочинний наслідок, причиновий зв'язок, місце, час, засоби, знаряддя, спосіб або обстановка вчинення злочину прямо вказані в диспозиції кримінально-правової норми та впливають на кваліфікацію злочину, то вони набувають значення обов'язкових ознак, не перестаючи, при цьому, бути факультативними. Разом із тим, у кримінальному кодексі наявні правові норми, коли факультативні ознаки хоча й наявні в тексті їхньої диспозиції, але не несуть якоїсь особливої інформації, не допомагають відмежуванню суміжних складів (а іноді, навіть ускладнюють для правозастосовника розуміння змісту статті й дійсних намірів законодавця) та на кваліфікацію злочину не впливають. У таких ситуаціях вони значення обов'язкових ознак не набувають.

У ч. 1 ст. 205 КК України передбачається кримінальна відповідальність за «фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона». У частині другій цієї норми встановлено відповідальність за вчинення тих самих дій, якщо вони вчинені повторно або заподіяли велику матеріальну шкоду державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам.

Уже побіжний погляд на текст даної статті дозволяє констатувати різні конструкції складів злочинів, описаних у різних її частинах.

Так, у тексті ч. 1 ст. 205 КК України не називаються суспільно небезпечні наслідки названих у ній діянь. Проте, це зовсім не означає, що наслідки аналізованого злочину відсутні зовсім або малозначні, чи мають абстрактний неконкретизований характер.

Про відсутність наслідків закінченого злочину з будь-яким видом складу можна однозначно висловитися негативно. Усілякий злочин має наслідки, тільки наставати вони можуть у різний час: у момент його вчинення, відразу після цього або через певний часовий проміжок. Законодавець, формулюючи склади злочинів, виходить не з наявності або відсутності наслідків, а з того, чи є потреба чекати їхнього настання для констатації закінченого правопорушення. Специфіка конструкції формальних і усічених складів покликана не дозволити ігнорування наслідків, а навпаки – підкреслює підвищений, на думку законодавця, ступінь суспільної небезпечності таких діянь, які правозастосовник повинен вважати закінченим злочином не чекаючи їхнього настання.

Створюючи або набуваючи суб'єктів підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, особа, за задумом нормотворця, вже створює загрозу порядку здійснення законної підприємницької діяльності. Це пояснює, чому основний склад цього злочину сформульовано як формальний. Його слід вважати закінченим із моменту створення або придбання зазначеної у ч. 1 ст. 205 КК України юридичної особи. До речі, на користь того, що законодавець визнає підвищений ступінь суспільної

небезпечності фіктивного підприємництва можна навести той факт, що в ст. 148-4 КК України 1960 р. основний склад цього злочину було сформульовано як матеріальний. Він вважався закінченим лише з моменту завдання матеріальної шкоди державі, банку, кредитній установі, іншим юридичним особам або громадянам.

Кваліфікований склад цього суспільно небезпечного протиправного діяння є матеріальним. У ч. 2 ст. 205 КК України законодавець передбачив наслідки у вигляді великої матеріальної шкоди, уточнивши її фактичний розмір у тексті примітки, про що буде сказано нижче.

Із тексту диспозиції ч. 1 ст. 205 КК України бачимо, що нормотворець намагається дефініювати поняття «фіктивне підприємництво», принаймні закріплює своє бачення його обсягу. Вище ми наводили текст диспозиції цієї норми, тому, не повторюючись, маємо змогу виділити діяння, які утворюють об'єктивну сторону даного злочину:

- 1) створення суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи);
- 2) придбання такої юридичної особи.

Не вдаючись у філософські роздуми, відразу вважаємо за необхідне зауважити, що існування наведених у тексті ст. 205 КК України діянь можливе лише у вигляді активних дій. Створення рівно як і придбання хоча б одного суб'єкта підприємницької діяльності вимагає від виконавця принаймні виконаного власноруч підпису в установчому документі або ж під текстом угоди про набуття права на таку юридичну особу. Такі вчинки беззаперечно є хоч і незначними, проте активними фізичними діями. Бодай, якщо виконавець злочину сам не має можливості здійснити вказані дії й замість нього та від його імені це робить за довіреністю інша особа, не обізнана в реальних цілях і мотивах створення або придбання юридичної особи, для того, щоб таку довіреність надати, суб'єктові все одно необхідно вчинити активні фізичні дії. Знов таки: або підписати дану довіреність; або ж, що найвірогідніше, підтвердити нотаріусу чи іншій уповноваженій відповідно до вимог чинного законодавства особі свою волю. Навіть, якщо така згода буде висловлена усно або продемонстрована за допомогою жестикуляції (наприклад, у випадку, коли особа є

глухою чи німою), це однозначно потребуватиме м'язової активності суб'єкта, що однозначно засвідчує наявність саме активних дій із боку винного.

Дана позиція знаходить опору й у науковому доробку інших учених, і в результатах правозастосовчої діяльності.

Відповідно до приписів ст. 56 ГК України суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого (діючих) суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства. Суб'єкти господарювання можуть утворюватися також шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України.

Законодавство передбачає, що установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а в окремих передбачених законом випадках – статут або положення суб'єкта господарювання (ст. 57 ГК України).

У ч. 1 ст. 58 ГК України говориться, що суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа-підприємець у порядку, визначеному законом.

Зважаючи на викладені положення господарського кодексу, а також на те, що у ст. 205 КК України йдеться про створення або придбання юридичної особи, маємо звернутися й до відповідних приписів Цивільного кодексу України. Питання, які цікавлять нас, викладені здебільшого в ст. 87 ЦК України й кореспондуються з положеннями ст. 56 ГК України в частині установчих документів взагалі й модельного статуту зокрема. Також у цивільному кодексі вельми чітко називається момент створення юридичної особи – день її державної реєстрації. Наведене положення є вкрай важливим для правозастосовчої практики, а саме – для встановлення моменту закінчення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК України,

саме у вигляді створення суб'єкта підприємницької діяльності. Ураховуючи це, справедливим є запитання: що ж саме вважати безпосередньо фактом реєстрації?

Дійсно, фактові реєстрації передують певні організаційно-правові процедури, визначені законодавством. Так, наприклад, ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» містить перелік документів, необхідних для проведення державної реєстрації юридичної особи, а також порядок їх подання державному реєстраторові.

Серед цих документів: заповнена реєстраційна картка на проведення державної реєстрації юридичної особи; примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом; два примірники установчих документів (у разі подання електронних документів – один примірник); документ, який засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації; інформацію з документами, які підтверджують структуру власності засновників – юридичних осіб, яка дає змогу встановити фізичних осіб – власників істотної участі цих юридичних осіб.

Документи для проведення державної реєстрації юридичної особи можна подавати державному реєстраторові особисто або ж надіслати поштовим відправленням з описом вкладення. Законодавство також передбачає можливість подання вказаних документів і в електронній формі, додавши опис, який містить відомості про надіслані електронні документи, також у електронній формі. У таких випадках особа, котра надсилає ці документи, засвідчує їх за допомогою електронного підпису. На наш погляд, доволі передовий спосіб, який дозволяє заощадити час.

Після цього держаний реєстратор, використовуючи відомості з Єдиного державного реєстру, перевіряє підстави для відмови, передбачені в ч. 1 ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», і в разі їхньої відсутності вносить до реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи ідентифікаційний код відповідно

до вимог ЄДРПОУ та внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації юридичної особи на підставі відомостей цієї картки.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», саме дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи і є датою державної реєстрації юридичної особи.

Таким чином, момент безпосереднього внесення державним реєстратором вищевказаних відомостей і є фактичним моментом закінчення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, у вигляді створення суб'єкта підприємницької діяльності.

На підставі проведеного аналізу маємо констатувати не зовсім звичну ситуацію, коли момент закінчення злочину залежить не від прямих діянь виконавця або інших співучасників, а від третьої особи – державного реєстратора. Звісно, що виключення складають ситуації, коли реєстратор обізнаний у дійсних намірах інших суб'єктів і сам є співучасником фіктивного підприємництва. У такому випадку виникає логічне запитання про вид співучасті для реєстратора, вважати його виконавцем створення суб'єкта підприємницької діяльності, або ж пособником?

Для розв'язання вказаної проблеми необхідно з'ясувати які саме дії є вирішальними для створення вказаного суб'єкта. Із цією метою вважаємо за необхідне виділити такі основні групи діянь, здійснюваних під час реалізації злочинного умислу.

Перша група – фіксація (відображення) прийнятого рішення про створення юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності. Попереднє обдумування, формування бажання та фактичне прийняття такого рішення у групу діянь виділяти не можна. По-перше, це суто інтелектуальна діяльність, яка відноситься до царини суб'єктивної сторони злочину. По-друге, як ми вже згадували вище, так звана стадія «голового умислу» не є караною за чинним Кримінальним кодексом України. Рішення про створення такого суб'єкта, на наш погляд, констатується та підтверджується наявністю в його письмовому варіанті підписів усіх засновників.

Друга група діянь – безпосередньо державна реєстрація юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, яка є вирішальною в підтвердженні факту її створення.

Обидві з указаних груп діянь є взаємопов'язаними та взаємообумовленими у разі реалізації умислу на фіктивне підприємництво. Відсутність хоча б одного з указаних діянь є підставою невизнання злочину, передбаченого ст. 205 КК України, закінченим.

Очевидно, що відсутність бажання власника або співвласників майна створювати юридичну особу виключає будь-які подальші доводи про можливість вчинення фіктивного підприємництва. Відмова ж державного реєстратора як службової особи публічного права від проведення реєстрації повинна бути вмотивована з урахуванням приписів ч. 1 ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»:

- невідповідність відомостей, які вказані в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації юридичної особи, відомостям, які зазначені в документах, що подані для проведення державної реєстрації юридичної особи;

- невідповідність установчих документів вимогам ч. 3 ст. 8 цього Закону;

- порушення порядку створення юридичної особи, який встановлено законом, зокрема:

- наявність обмежень на зайняття відповідних посад, встановлених законом щодо осіб, які зазначені як посадові особи органу управління юридичної особи;

- невідповідність відомостей про засновників (учасників) юридичної особи відомостям щодо них, які містяться в Єдиному державному реєстрі;

- наявність обмежень щодо вчинення засновниками (учасниками) юридичної особи або уповноваженою ними особою юридичних дій, які встановлені абзацом 4 ч. 2 ст. 35 цього Закону;

- наявність в Єдиному державному реєстрі найменування, яке тотожне найменуванню юридичної особи, яка має намір зареєструватися;

- використання у найменуванні юридичної особи приватного права повного чи скороченого найменування державного органу або органу місцевого

самоврядування, або похідних від цих найменувань, або історичного державного найменування, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України;

- невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону щодо найменування окремих видів юридичних осіб (наприклад, банк, кредитна спілка, недержавний пенсійний фонд тощо);

- встановлена іншими законами заборона використання у найменуванні юридичної особи певних термінів, аббревіатур, похідних термінів.

Слід відзначити, що даний законодавчий перелік є вичерпним і відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи з інших підстав не допускається. Тобто, за таку відмову будуть наявні підстави кваліфікувати дані діяння реєстратора як зловживання владою або службовим становищем за ст. 364 КК України. Таким чином, якщо засновником юридичної особи додержано формальні вимоги під час складення та направлення документів для державної реєстрації, сам державний реєстратор у такому випадку вимушений просто констатувати відповідність поданих документів вимогам чинного законодавства та здійснити реєстрацію. Ураховуючи це, у співучасників фіктивного підприємництва фактично відпадає необхідність у допомозі пособника-державного реєстратора.

Утім, навіть, якщо такий пособник є, його роль у реалізації спільного умислу співучасників на створення юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності не буде вирішальною. Припустимо, що він отримує від своїх поплічників документи для реєстрації юридичної особи, але, злякавшись відповідальності, не бажає її здійснювати, проте й не повідомляє відповідні органи державної влади про злочин, який готується. У разі відповідності поданих документів вимогам чинного законодавства він, відповідно до вищенаведених приписів ст. 27 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», не може відмовити в здійсненні таких дій, бо за це підлягатиме відповідальності, залежно від конкретних обставин, за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) або за службову недбалість (ст. 367 КК України). Припустимо, що державний реєстратор все ж таки ухилився від проведення реєстрації (наприклад, пішов на лікарняний, узяв відпустку, виїхав у відрядження

тощо). Задля справедливості слід відзначити, що в такому випадку його діяння матимуть ознаки добровільної відмови у світлі приписів ч. 2 ст. 31 КК України, відповідно до якої добровільною відмовою пособника є також ненадання ним засобів чи знарядь вчинення злочину або неусунення перешкод вчиненню злочину. Фактично його ухилення від проведення реєстрації юридичної особи буде неусуненням перешкод вчиненню злочину.

Разом із тим, проілюстрована відмова такого державного реєстратора не є непереборною перешкодою для інших співучасників на шляху реалізації свого злочинного умислу. Рано чи пізно пакет документів потрапить до іншої службової особи, котра, перевіривши та встановивши їхню відповідність вимогам законодавства, все ж таки здійснить державну реєстрацію юридичної особи.

Із вищенаведеного аналізу бачимо, що процедура, здійснювана державним реєстратором не є вирішальною, хоча вона й вельми важлива в процесі вчинення фіктивного підприємництва у виді створення суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи). Головним у цій ланці є рішення власника (співвласників) майна про заснування юридичної особи, оформлене відповідно до чинних вимог. Саме без цього рішення всі подальші діяння не лише втрачають сенс, вони просто унеможлиблюються.

Ураховуючи сказане, можемо зробити висновок, що діяння державного реєстратора, у випадку наявності в нього єдиного умислу з іншими співучасниками, необхідно визнавати пособництвом у вчиненні фіктивного підприємництва.

Крім того, взагалі й фіктивного підприємництва зокрема.

Також вищенаведене підтверджує абсолютну слухність застережень О.О. Дудорова та С.Р. Тагієва, що такі дії як отримання свідоцтва про державну реєстрацію, постановка на облік у податкових та інших державних органах, відкриття банківських рахунків, отримання ліцензії на певний вид господарської діяльності, хоч і необхідні для повноцінного функціонування комерційної юридичної особи, утім перебувають за межами кримінально-правового поняття «створення юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності» [131, с. 571].

Проте, у науці висловлювалася й інша думка. Так, наприклад, Е.П. Соловйов, аналізуючи положення чинного Господарського кодексу України, зазначає, що створення юридичної особи без необхідного ліцензування не може вважатися закінченим злочином за ст. 205 КК України. За його переконанням такі дії утворюють лише замах на фіктивне підприємництво [248, с. 83]. Із такою позицією вченого погодитися не можемо. У своїх роздумах пан Соловйов, на наш погляд, виходить за рамки саме кримінально-правового розуміння створення юридичної особи, проти чого застерігають вищезгадані О.О. Дудоров і С.Р. Тагієв, ведучи мову про господарсько-правові нюанси процесу безпосередньої реалізації прав, гарантованих цивільним і господарським законодавством України.

Продовжуючи аналіз, не можемо залишити без уваги питання співвідношення понять «суб'єкт господарювання» та «суб'єкт підприємницької діяльності». Ця доречність викликана застосуванням у тексті ГК України та КК України, відповідно, вказаних термінів.

Згідно з приписами ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Також у цій нормі називаються суб'єкти господарювання:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України (ці процедури ми проаналізували вище), а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Із наведеного переліку нас, зважаючи на формулювання диспозиції ч. 1 ст. 205 КК України, із яким ми не погоджуємося та про що скажемо нижче, цікавлять юридичні особи. Утім, наведені приписи, а також положення про класифікацію

суб'єктів господарювання залежно від кількості працюючих і доходів від будь-якої діяльності за рік, не дають відповіді про ступінь співвідношення понять «суб'єкт господарювання» і «суб'єкт підприємницької діяльності».

Під час аналізу об'єкта злочину «фіктивне підприємництво» ми дещо говорили про співвідношення понять «господарська діяльність» і «підприємництво» або ж «підприємницька діяльність». Ми переконані, що ці ж правила треба застосовувати й для розмежування вищевказаних суб'єктів. Як пам'ятаємо, ч. 2 ст. 3 ГК України вказує, що господарська діяльність, здійснювана для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва йменуються підприємцями. Ці ж принципи знаходять подальше уточнення й у ст. 42 ГК України.

Тобто, поняття «суб'єкт господарювання» є ширшим за поняття «суб'єкт підприємницької діяльності». Якщо застосовувати правила формальної логіки, можна сказати: усі суб'єкти підприємницької діяльності є суб'єктами господарювання, проте не всі суб'єкти господарювання є суб'єктами підприємництва. Співвідношення цих господарсько-правових категорій як родового та видового поняття обґрунтовано дозволяє розповсюджувати нормативні правила створення та державної реєстрації суб'єктів господарювання й на суб'єктів підприємництва.

Таким чином, підсумовуючи здійснений вище аналіз, маємо зазначити, якщо суб'єкт підприємницької діяльності фактично буде створений: існуватиме рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, або рішення інших уповноважених органів, буде укладено засновницький договір або оформлено статут тощо; утім не відбудеться його державна реєстрація як юридичної особи, вести мову про закінчений злочин не маємо підстав. У цьому випадку треба говорити про стадію замаху на вчинення злочину.

Нажаль, у правозастосовчій практиці дуже часто ігнорується вищевстановлена різниця в організаційно-правовій природі вказаних суб'єктів. Так, наприклад, абсолютна більшість розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків за вчинення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, містить нарівні з

термінами «господарська діяльність» та «суб'єкти господарської діяльності» формулювання «підприємницька діяльність» і «суб'єкти підприємницької діяльності». При цьому суди під господарською діяльністю часто однозначно розуміють підприємництво, необґрунтовано будуючи синонімічну пару з родового та видового поняття [11; 12; 16].

Утім, є судді, котрі правильно розуміють зміст цих понять і використовують правила, встановлені господарським та цивільним кодексом щодо суб'єктів господарювання, під час розгляду справ про фіктивне підприємництво, застосовуючи їх по відношенню до суб'єктів підприємницької діяльності [9; 12; 15].

Іноді бувають і відверто парадоксальні ситуації, коли один і той самий суддя в тексті вироків за ст. 205 КК України в різних справах, розглянутих із різницею в п'ятнадцять днів, демонструє різне розуміння вказаних правових категорій. Так, наприклад, суддя Рівненського міського суду В.М. Кухарець, розглядаючи 07 травня 2013 року кримінальну справу про обвинувачення трьох осіб у вчиненні злочинів, передбачених «ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205, ч. 2 ст. 205 КК України» (для першої особи); «ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205 КК України» (для другою особи); «ч. 2 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205 КК України» (для третьої особи), застосовує аналізовані терміни як синоніми [16]. Той же суддя тільки 22 травня 2013 року, розглядаючи кримінальну справу про обвинувачення однієї особи у вчиненні злочину, передбаченого «ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205 КК України», використовує виключно термін «підприємницька діяльність», при цьому робить правильні посилання на приписи ст.ст. 3 і 42 ГК України, пояснюючи організаційно-правову природу підприємництва та його співвідношення з ширшою за обсягом свого змісту господарською діяльністю [15].

До речі, наведені вище приклади не лише показують вільне й некоректне використання юридичної термінології в тексті вироків суду, а й демонструють елементарне незнання окремим правозастосовником азів оформлення формул кваліфікації – взяті нами вище в лапки. Хоча метою дисертації не є розгляд основ кваліфікації злочинів, ніяк не можемо залишити без критичного зауваження

кваліфікацію діянь виконавця злочину за ч. 2 ст. 27 КК України, а групи осіб за попередньою змовою за ч. 2 ст. 28 КК України.

Із усього вищенаведеного аналізу даного діяння, утворюючого об'єктивну сторону фіктивного підприємництва, бачимо, що диспозицією ст. 205 КК України охоплюється створення цілком легальної підприємницької структури, яка під час державної реєстрації піддавалася визначеній законодавством перевірці, внесеної до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Зовнішньо дана структура не має ніяких ознак, які б суперечили легітимним цілям законної підприємницької діяльності. Суспільної небезпечності дані діяння набувають виключно завдяки меті, із якою вони створюються – прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, тобто фактично та процедурно це вчинення правочину без наміру створення правових наслідків, які ним обумовлюються. Про це докладніше буде сказано в підрозділі роботи, присвяченому суб'єктивній стороні фіктивного підприємництва. Разом із цим виникає питання про коректність використання терміну «фіктивний» до юридичних осіб, які на момент створення є повністю легітимними. На наш погляд, правильніше було б говорити про псевдолегітимну діяльність.

Другою дією, яка утворює об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 205 КК України, є придбання юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності. Відповідно до загальних приписів ст. 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом. Правочин, як пам'ятаємо з положень ст. 202 ЦК України, це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

На наш погляд, необхідно обов'язково враховувати, що придбання суб'єкта підприємницької діяльності дещо відрізняється від загальних уявлень про набуття рухомого та й нерухомого майна. Із цього приводу абсолютно слушною є думка О.О. Дудорова та С.Р. Тагієва, що по своїй суті це – набуття права власності на майно юридичної особи як у цілому, так і в тій частині, яка дозволяє фактично

керувати діяльністю даного підприємства, впливати на прийняття рішень його керівними органами. Це може бути купівля контрольного пакету акцій акціонерного товариства, придбання майна підприємства, яке приватизується, передача власником права власності на майно приватного підприємства іншій особі, зміна складу учасників суб'єкта підприємництва, заснованого на колективній формі власності тощо [131, с. 573].

Дійсно, придбання підприємства у світлі приписів ст. 205 КК України – це фактично вчинення комплексу дій зі створення фіктивного підприємства (тобто з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона) на базі реально діючого, шляхом набуття корпоративних прав на це підприємство з метою також використати імідж та репутацію такого підприємства як реально працюючого та існуючого. Щодо описання в тексті закону способу вчинення дії – «придбання юридичної особи» – зазначимо, що юридична особа є суб'єктом, а не об'єктом права, зважаючи на це, вести мову про її придбання, на наш погляд, не зовсім коректно. У цьому випадку необхідно говорити про набуття права власності на корпоративні права, володіння якими дає можливість здійснювати фактичне керівництво діяльністю такого суб'єкта підприємництва або впливати на прийняття рішень його керівним органом.

У підприємствах корпоративного типу під терміном «придбання» необхідно розуміти зміну носіїв корпоративних прав. Очевидно, що набуття корпоративних прав (тобто фактично набуття права власності на підприємство) не завжди є набуттям права власності на все або частину майна цього підприємства, а набуття права власності на майно підприємства не робить особу засновником цього підприємства.

Абсолютно погоджуємося з висловленою в літературі пропозицією про неправильність визнання придбанням суб'єкта підприємницької діяльності одержання за будь-яких підстав установчих документів юридичної особи, її печатки або штампів та здійснення підприємницької діяльності від імені такого суб'єкта. Вважаємо, що в такому випадку не можна говорити про фіктивне підприємництво. Наведені діяння утворюють інші склади злочинів, заради подальшого вчинення яких і набуваються юридичні особи, вказані в диспозиції ст. 205 КК України.

Підбиваючи вищенаведений аналіз, маємо визнати абсолютно правильною раніше висловлену думку про те, що під придбанням суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) слід розуміти придбання права власності на цю особу, а також купівля певного пакета акцій товариства, що дозволяє фактично керувати діяльністю цього підприємства та впливати на прийняття рішень його керівними органами.

У юридичній літературі наводилася точка зору про наявність ще одного способу вчинення злочину, передбаченого ст. 205 КК України, а саме «прикриття незаконної господарської діяльності». Як зазначає П.П. Андрушко, прикриття незаконної діяльності – це її приховування, утаювання від контролюючих органів (податкових, міліції тощо) [188, с. 623-624]. На наш погляд, такі дії спрямовані на створення умов для вчинення злочинів, заради яких, власне, й утворюються або набуваються юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, ускладнюють їхнє розкриття й допомагають співучасникам (особливо організаторам, підбурювачам, пособникам, бо, на відміну від безпосередніх виконавців, їхні паспортні дані не фігурують у документах, які подаються для державної реєстрації) ухилитися від відповідальності. Такі діяння не об'єднуються із нормативно визначеними діями, які утворюють об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 205 КК України, та можуть бути або співчастю у злочинах, які скоюються паралельно з фіктивним підприємництвом, або причетністю до злочину. Співучасть, безумовно у формі пособництва у вчиненні злочину, матиме місце у випадку, коли такі діяння особи перебуватимуть у причиновому та винному зв'язку з діяннями інших співучасників. Про винний зв'язок між співучасниками фіктивного підприємництва ми скажемо детальніше у відповідному підрозділі роботи. Що ж до причинового зв'язку, то такі діяння повинні обумовлювати настання наслідків діянь, здійснюваних різними співучасниками. Такі діяння повинні здійснюватися, із урахуванням конструкції складів злочинів, утім, беззаперечно до закінчення злочину. Для матеріальних і формальних складів – до закінчення вчинення відповідного діяння; для усічених – до їхнього початку.

У разі сприяння особи, котра здійснює прикриття незаконної діяльності, відбувається фактична допомога іншим співучасникам, що є причиною подальшого настання злочинних наслідків і, як мінімум, створює загрозу їх заподіяння. До речі, такі діяння із прикриття фіктивної діяльності можуть бути вчинені і шляхом бездіяльності. Наприклад, службова особа правоохоронного органу, знаючи про незаконну діяльність юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, перебуваючи з ними у змові, не здійснює жодних дій щодо їхнього викриття в установленому законом порядку та притягнення винних осіб до відповідальності. У результаті маємо пособництво у вчиненні конкретного злочину (наприклад, ухилення від сплати податків) шляхом усунення перешкод для його виконання та, по сукупності, злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Як слушно зазначає М.К. Гнетєв, причетність до злочину – це кримінально каране діяння, яке виникає тільки у зв'язку зі вчиненням або вчинюваним злочином, за умови відсутності причинового та винного зв'язку з цим злочином [61, с. 82]. Тобто у випадку, коли діяння особи, котра прикриває фіктивну діяльність, не перебувають у причиновому та винному зв'язку з діяннями інших співучасників, є підстави вести мову про наявність причетності до злочину. Особливо актуальним це питання є з огляду на згадані П.П. Андрушком приховування та утаювання від контролюючих органів, про що згадувалося вище. У вітчизняному законодавстві історично сформувалися такі види причетності: приховування (укриття) злочину, недонесення (неповідомлення) про злочин (відповідно до приписів чинного КК України є декриміналізованим) і потурання злочинів [28, с. 295, 301]. Разом із тим, наприклад, Г.І. Баймурзін писав про необхідність визнання формою причетності заздалегідь не обіцяне придбання, зберігання або збут майна, яке отримане злочинним шляхом [21, с. 37-38]. Проте, дана пропозиція зазнала обґрунтованої критики в роботах сучасних дослідників, присвячених цій проблематиці.

Таким чином, у разі вчинення «прикриття фіктивної діяльності» шляхом утаювання або приховування від контролюючих органів за відсутності причинового та винного зв'язку з іншими правопорушниками маємо вести мову про

приховування конкретного злочину, вчиненого останніми. Справа в тому, що така форма причетності до злочину як заздалегідь не обіцяне приховування злочину виникає лише після закінчення предикатного діяння. Тільки в цьому випадку можлива відсутність причинового зв'язку між ними. Відсутність винного зв'язку засвідчується саме заздалегідь не обіцяним характером таких дій. За умови, якщо предикатний злочин є тяжким або особливо тяжким, є підстави кваліфікувати дії причетної особи за ч. 1 ст. 396 КК України.

У тих випадках, коли особа перше діяння вчинює заздалегідь не обіцяно, а в подальшому прикриває фіктивну діяльність, будучи обізнаною в її перспективах, у цих подальших епізодах злочинної діяльності її необхідно визнавати пособником конкретних вчинюваних злочинів.

Щодо можливості притягнення до відповідальності службову особу, котра заздалегідь не обіцяно прикриває фіктивну діяльність, то її треба визнавати потурачем. Цей специфічний вид причетності до злочину не знайшов законодавчої оцінки в окремій кримінально-правовій нормі, у випадку його наявності службову особу необхідно притягувати до відповідальності за відповідний злочин у сфері службової діяльності. Під час правозастосування також необхідно пам'ятати, що потурання, на відміну від інших видів причетності до злочину, виникає не після закінчення предикатного злочину, а до цього моменту. Проте, у будь-якому випадку, після його початку.

Як вже зазначалось вище, злочин, передбачений ч. 1 ст. 205 КК України має формальний склад. За наявності наслідків як факультативної ознаки об'єктивної сторони цього злочину, дії винних осіб утворюють кваліфікований склад злочину, передбачений частиною другою цієї статті за ознакою «заподіяння великої матеріальної шкоди...»

Аналіз судової практики засвідчує, що у справах, порушених за ч. 2 ст. 205 КК України у 87 % випадків було встановлено заподіяння матеріальної шкоди у великому розмірі.

У поодиноких випадках під час досудового слідства були заявлені цивільні позови. Проте, слідчих дій із забезпечення цивільного позову не було вжито. В

судовому засіданні такі позови не розглядались, а заподіяна шкода не стягувалась [18 тощо].

У той же час, питання наслідків від злочинів у сфері господарської діяльності ґрунтовно досліджено українськими науковцями. Так, наприклад, П.С. Берзін зазначає, що матеріальна шкода від фіктивного підприємництва може полягати як у реальних збитках, так і в упущеній вигоді [30, с. 575]. Н.О. Гуторова сформулювала пропозиції про необхідність передбачення на законодавчому рівні системи нових кваліфікуючих ознак, які обтяжуватимуть відповідальність за цей злочин [69, с. 333-336]. Дані питання не втрачають своєї актуальності в першу чергу завдяки законодавцеві, який поміж кваліфікуючих ознак злочину в ч. 2 ст. 205 КК України передбачив, крім повторності, заподіяння великої матеріальної шкоди. Оцінку даної ознаки на практиці значно полегшує її розшифрування, розміщене в примітці до вказаної статті. Відповідно до неї: матеріальна шкода, яка заподіяна фізичним особам, вважається великою, якщо вона у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а матеріальна шкода, яка заподіяна державі або юридичним особам, вважається великою, якщо вона у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Щодо цього О.О. Дудоров робить, на перший погляд, невеличке, утім доволі важливе зауваження, що матеріальна шкода в плані відповідальності за ст. 205 КК України може бути заподіяна як одній фізичній або юридичній особі, так і декільком чи навіть багатьом потерпілим [86, с. 496]. У пізніших роботах дана теза знаходить своє підтвердження [131, с. 580]. Утім, нам важко увити механізм спричинення шкоди саме створенням або придбанням юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності. Хоча, наприклад, П.П. Андрушко зазначає, що в разі придбання юридичної особи з метою припинення її діяльності шкода може полягати в тому, що внаслідок припинення виробництва придбаним підприємством певних товарів підвищуються ціни на аналогічні товари, які виготовляються іншими суб'єктами підприємництва, проводиться звільнення працівників підприємства у зв'язку з його ліквідацією тощо [3, с. 28].

Аналіз судових вироків, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, наочно ілюструє, що матеріальна шкода в абсолютній більшості випадків завдається злочинами, заради вчинення або з метою маскування яких і створюються або набуваються суб'єкти підприємницької діяльності. Це: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; ухилення від сплати податків; заволодіння чужим майном шляхом обману або зловживання довірою тощо.

Так, наприклад, вирок Куйбишевського районного суду міста Донецька було засуджено кілька осіб, які «з метою прикриття незаконної діяльності у складі організованої групи, що попередньо зорганізувалася у стійке об'єднання для вчинення злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи, повторно, у скоєні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 205 КК України, а також легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто проведення фінансових операцій з грошовими коштами, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного противоправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскування незаконного походження таких коштів, за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК України». Для досягнення злочинної мети співучасниками було розроблено господарсько-економічні схеми легалізації злочинних доходів, відкрито необхідні їм рахунки в фінансових установах, набуто права на суб'єкти підприємницької діяльності, які пізніше були задіяні в реалізації злочинних схем з відмивання доходів, тощо. Під час досудового слідства та судового розгляду документально підтверджено відмивання грошових коштів на загальну суму 24 278 241,55 грн. [12].

Неоднозначності в процес розв'язання цього питання додає, на наш погляд, постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 р. № 3, пункт 19 якої прямо вказує, що відповідальність за ч. 2 ст. 205 КК України за ознакою заподіяння великої матеріальної шкоди настає

лише в разі заподіяння такої шкоди внаслідок створення чи придбання суб'єкта підприємницької діяльності.

Справа в тому, що суди іноді вельми прямолінійно сприймають дане роз'яснення, виключаючи відповідальність особи за спричинення великої матеріальної шкоди в результаті подальших діянь, а не безпосередньо створенням або придбанням суб'єкта підприємницької діяльності. Хрестоматійним прикладом цього стало рішення Апеляційного суду міста Києва, у якому він, посилаючись на вищевказану постанову Пленуму ВСУ, виключив з обвинувачення особи, засудженої за організацію фіктивного підприємства, вчиненого повторно (ч. 3 ст. 27 ч. 2 ст. 205 КК України), таку кваліфікуючу ознаку як заподіяння великої матеріальної шкоди державі. Суд спирався на думку, що за змістом кримінального закону вказана шкода має бути заподіяна саме внаслідок створення чи придбання суб'єкта підприємництва, а не подальшої незаконної діяльності. Тому несплата податку на додану вартість на суму понад 2,5 млн. грн. як результат незаконної діяльності (конвертаційні операції) вже створених із ініціативи засудженої особи суб'єктів підприємництва знаходиться поза межами складу злочину «фіктивне підприємство».

Для правильного розуміння даної проблеми й уникнення помилок під час застосування закону, на наш погляд, необхідно обов'язково встановлювати мету, із якою утворюються або набуваються юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Якщо на момент вчинення дій, які утворюють об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 205 КК України, переслідувалася мета прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, тоді однозначно треба констатувати наявність у діяннях особи ознак фіктивного підприємництва й, у разі заподіяння великої матеріальної шкоди, кваліфікованого складу цього злочину. Якщо ж під час створення юридичної особи така мета не стояла, то необхідно визнати відсутність складу злочину «фіктивне підприємство», утім, про це говоритимемо в спеціальному підрозділі дисертації.

Диспозиція ст. 205 чинного кримінального кодексу, як і ст. 148-4 КК України 1960 р., не охоплює фіктивне підприємство, яке може прикриватись

організаційно-правовою формою приватного підприємництва, коли суб'єктом підприємницької діяльності виступає фізична особа, яка діє без створення юридичної особи. Такий стан речей, із огляду на значні повноваження приватних підприємців, котрі є повноцінними платниками податків і суб'єктами господарювання, а тому можуть використовуватись у злочинних цілях, – істотна вада кримінального закону, давно помічена фахівцями [25; 67, с. 61; 185, с. 397; 198, с. 8]. У ст. 210 проекту КК, прийнятого у другому читанні, робилась спроба цей недолік усунути, однак навряд чи її можна було вважати вдалою. Із одного боку з тексту статті про фіктивне підприємництво вилучалась вказівка на юридичних осіб. Із іншого – традиційне описання об'єктивної сторони – «створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності» й позначення як суб'єкта злочину службових осіб або власників діючих суб'єктів підприємництва. Це наводило на думку про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво зареєстрованих приватних підприємців. Останні, не дивлячись на фактичне виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, службовими особами у кримінально-правовому значенні цього поняття (примітка до ст. 364 КК України) визнаватись не повинні.

В.В. Лисенко, констатуючи участь у конвертаційних операціях фізичних осіб-підприємців, зареєстрованих як платники єдиного податку, зазначав, що такі особи мають право без будь-яких обмежень знімати кошти зі своїх рахунків [163, с. 74]. Виходячи з того, що підставні приватні підприємці можуть використовуватись для проведення та прикриття злочинних фінансових трансакцій, І. Зейкан пропонує викласти ст. 205 КК України в такій редакції, щоб вона охоплювала і реєстрацію фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона [105, с. 78-79].

Підтримуючи ідею розширити диспозицію кримінально-правової норми про фіктивне підприємництво, водночас вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні положення запропонованої редакції. По-перше, вище вже йшла мова про необґрунтованість вказівки у ст. 205 КК на прикриття будь-якої незаконної

діяльності. По-друге, звернення до формулювання «здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона» видається зайвим, оскільки така діяльність охоплюється іншим поняттям – «незаконна діяльність». По-третє, позначення альтернативної форми об'єктивної сторони фіктивного підприємництва як реєстрації фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності є невдалим через те, що відповідну реєстрацію здійснює не сама фізична особа, яка має намір стати підприємцем, а уповноважена посадова особа – державний реєстратор (про що ми вже детально писали вище). Тому в удосконаленій ст. 205 КК України повинно, принаймні, йти мова про набуття фізичною особою статусу підприємця з відповідною метою. До речі, з цієї ж причини навряд чи може бути підтримана ідея використати у вдосконаленій ч. 1 ст. 205 КК зворот «державна реєстрація або перереєстрація суб'єкта підприємницької діяльності».

Крім того, вважаємо, що суспільна небезпечність подібних діянь проявляється не в самому набутті статусу підприємця (створенні юридичної особи – суб'єкта підприємництва, набутті права на таку особу), а саме в подальшій діяльності – з укладанням зобов'язань, які особа не планує виконувати, чим безпосередньо й завдає шкоди соціальним цінностям або ж створює загрозу її спричинення.

До юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності належать, зокрема, підприємства, які створюються для здійснення підприємництва (включаючи підприємства об'єднань громадян, релігійних організацій), та об'єднання таких підприємств (асоціації, корпорації, консорціуми тощо), господарські товариства (акціонерні, з обмеженою та додатковою відповідальністю, повні, командитні), виробничі кооперативи, фермерські господарства. Необхідність зробленого застереження щодо підприємств зумовлена тим, що відповідно до ч. 2 ст. 62 ГК України підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Вважається, що таке господарювання здійснюють, наприклад, торгово-промислові палати, казенні підприємства,

комунальні некомерційні підприємства, кооперативи (за винятком виробничих), кредитні спілки, товарні біржі.

Наприклад, ст. 234 КК Білорусі визначає псевдопідприємництво як створення юридичної особи без наміру здійснювати статутну діяльність із метою отримання позик, кредитів, або для прикриття забороненої діяльності, або для приховування, заниження прибутку, доходів чи інших об'єктів оподаткування, або для вилучення іншої майнової вигоди, що потягло за собою заподіяння шкоди у великому розмірі. Як бачимо, коло створюваних юридичних осіб дещо не узгоджуючись з назвою статті кримінального кодексу («Псевдопідприємництво»), не обмежується лише суб'єктами підприємницької діяльності.

Щодо нашого східного сусіда, то В.В. Ілюхін вадю ст. 173 КК РФ (нині, як ми указували раніше, виключеної в тексті кримінального кодексу) вбачав в тому, що цією нормою не передбачалася відповідальність за псевдопідприємництво у формі створення некомерційної організації для здійснення протиправної діяльності. Вчений називав такий підхід свого законодавця однобічним і невиправданим, оскільки й у випадку створення некомерційної організації (і навіть у разі придбання, оренди підприємства чи укладання іншої угоди з ним) виникали реальні підстави для відповідних зловживань [109, с. 24-25]. Із метою вирішення проблеми Т.Д. Устінова пропонувала дати ст. 173 КК РФ нову назву – «Псевдоорганізація», а в її тексті додатково вказати на некомерційну організацію [307]. Також І.І. Кучеров, аналізуючи псевдопідприємництво як злочин проти порядку оподаткування, зауважував, що російський законодавець даремно обмежився вказівкою у диспозиції ст. 173 КК РФ на комерційні організації. Адже несплати податків цілком реально можна досягнути і шляхом створення некомерційної організації [149, с. 220-221].

Як ми вже вказували вище, ст. 173 КК РФ, якою передбачалася кримінальна відповідальність за лжепідприємництва, була виключена з тексту кодексу з 09 квітня 2010 року. Зараз в Російській Федерації відповідальність за подібні діяння може наставати за ст.ст. 159, 198, 199 КК РФ (шахрайство, ухилення від сплати податків або зборів), а також за іншими статтями кримінального кодексу. На наш погляд, доволі слушний приклад для вітчизняного законодавця, якому варто адресувати

наведені вище претензії, тільки з урахуванням українських правових реалій протидії злочинам, вчинюваним у цій царині.

На сьогодні утворення некомерційної юридичної особи (наприклад, підприємства, призначеного для здійснення некомерційного господарювання), що має на меті прикриття злочинної діяльності, за наявності до цього підстав може розглядатись як готування до відповідного злочину проти системи оподаткування та підлягати кваліфікації з посиланням на ст. 14 КК України (з урахуванням положення про те, що готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності).

На наш погляд, необхідно погодитися з О.П. Загнітком і В.І Марковим, котрі правильно звертають увагу на те, що вказівка у ч. 1 ст. 205 КК на суб'єкта підприємництва – юридичну особу безпідставно звужує сферу застосування цієї кримінально-правової норми. Придбання вирішального голосу за договором про спільну діяльність або реєстрація як приватного підприємця надає суб'єкту правопорушення не менше можливостей для незаконного збагачення, ніж шляхом створення приватного підприємства. Крім цього, дослідники відзначають господарсько-правову некоректність застосування в тексті кримінального кодексу звороту «придбання суб'єкта підприємницької діяльності» і вважають, що фактично у цьому випадку йдеться про набуття статусу, що дозволяє диктувати волю суб'єкту підприємництва, про таке придбання майна, яке призводить до встановлення контролю над цим суб'єктом [93, с. 66-70].

Викладені міркування є слухними і мають бути враховані при можливому вдосконаленні норми КК України про відповідальність за фіктивне підприємництво. Ураховуючи майже десятилітній проміжок часу з моменту висловлення вищезгаданими авторами своїх зауважень, можемо із впевненістю вказувати на їхню співзвучність розумінню поняття «придбання суб'єкта підприємницької діяльності», яке сформувалося за останні роки й у науці кримінального права, і в практичній діяльності із застосування його приписів.

Комплексний аналіз потребує від нас також розгляду питання не лише про необґрунтоване виключення законодавцем зі сфери чинності ст. 205 КК України

фізичних осіб – підприємців, а про юридичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Податковий кодекс України у пункті 14.1.121 ст. 14 містить визначення неприбуткових підприємств, установ та організацій як таких, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а провадження благодійної діяльності, меценатства та іншої діяльності, передбаченої законодавством. У пункті 157.1 ст. 157 цього ж законодавчого акту можемо знайти, що ними є:

а) органи державної влади України, органи місцевого самоврядування, Національна академія наук України та створені ними установи або організації, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;

б) благодійні фонди і благодійні організації, створені в порядку, визначеному законом для провадження благодійної діяльності; громадські організації, створені з метою надання реабілітаційних, фізкультурно-спортивних для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних послуг, правової допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності, а також творчі спілки та політичні партії, громадські організації інвалідів, спілки громадських організацій інвалідів та їх місцеві осередки, створені згідно із відповідним законом; науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави; заповідники, музеї та музеї-заповідники;

в) кредитні спілки, пенсійні фонди, створені в порядку, визначеному відповідними законами;

г) інші, ніж визначені в підпункті «б» цього пункту, юридичні особи, діяльність яких не передбачає отримання прибутку згідно з нормами відповідних законів;

г) спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, створені для представлення інтересів засновників (членів, учасників), що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників (членів, учасників) та не провадять господарську діяльність, за винятком отримання пасивних доходів;

д) релігійні організації, зареєстровані в порядку, передбаченому законом;

е) житлово-будівельні кооперативи та об'єднання співвласників багатоквартирного будинку;

є) професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, утворені в порядку, визначеному законом;

ж) організації роботодавців та їх об'єднання, утворені в порядку, визначеному законом;

з) садівничі та гаражні кооперативи або товариства, створені в порядку, визначеному законом.

Пропозиції передбачити кримінальну відповідальність за створення або фактичне використання діючих неприбуткових організацій для прикриття незаконної діяльності, здійснення заборонених видів діяльності або легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, висловлювалися в науковій літературі ще за часів чинності КК України 1960 р. Про це, наприклад, писав П.П. Андрушко в уже згадуваній вище публікації [3, с. 32]. Утім, навіть через п'ятнадцять років після цих пропозицій, законодавець не врахував їх під час удосконалення положень кримінального кодексу.

Дійсно, можливості використання неприбуткових організацій під час учинення злочинів у сфері господарської діяльності доволі значні й, залежно від конкретної схеми, сприяють ухиленню винних осіб від кримінальної відповідальності.

Прикладом злочинної недалекоглядності можна навести ситуацію, викладену в постанові Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 01 березня 2013 року. В листопаді 2005 року підсудна особа під приводом створення громадської організації для захисту інтересів студентів вищих навчальних закладів міста Івано-Франківська та соціально-незахищених верств населення, повідомивши неправдиві відомості, приховуючи реальні факти та спотворюючи істину, отримав від трьох інших осіб нотаріально посвідчену заяву про подачу документів для реєстрації неприбуткової громадської організації «Івано-Франківська обласна студентська ліга «Вершина». У подальшому дана особа, підробивши від імені загальних зборів ГО «Вершина» цілу низку документів, створив підприємство

об'єднання громадян «Ліга-Альянс», метою якого вбачав прикриття майбутньої незаконної діяльності, направленої на заволодіння грошовими коштами громадян, і фіктивним протоколом загальних зборів ГО «Вершина» призначив себе директором ПОГ «Ліга-Альянс». Покарання за вчинені діяння вказаній особі вдалося уникнути лише через закриття судом справи на підставі ст. 49 КК України у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності [8]. У наведеній ситуації раніше судимій особі просто не вистачило спеціальних знань, що стало основною причиною «збою» його злочинної схеми. Утім, неприбуткові організації все ж таки мають справу із грошовими коштами. Це можуть бути членські внески, спонсорська підтримка, гуманітарна допомога, інші види добровільних пожертв від фізичних або юридичних осіб. Звісна річ, що неприбуткова організація вправі розпоряджатися такими коштами, у тому числі й переводити в готівку. Не обов'язково бути фаховим економістом, щоби зрозуміти можливі перспективи використання такої організації для вчинення злочинів у сфері господарської діяльності. Проте, навіть, якщо неприбуткова організація створюється з метою подальшого використання для прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, про кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво вести мову не маємо підстав через формулювання диспозиції ст. 205 КК України. Разом із тим слід зауважити, що дана ситуація аж ніяк не виключає кримінальної відповідальності за злочини, вчинювані з використанням неприбуткової організації, а саме її створення з вищевказаною метою треба визнавати готуванням до їх скоєння.

Із урахуванням здійсненого аналізу й, особливо у світлі останнього висновку, у нас виникає два запитання. Перше: про необхідність включення у сферу чинності ст. 205 КК України, шляхом внесення до її диспозиції відповідних змін, також фізичних осіб – підприємців і юридичних осіб, які не суб'єктами підприємницької діяльності (детальніше про це скажімо трохи далі).

Друге: про виключення з тексту Кримінального кодексу України ст. 205 (хоча, все ж таки слід визнати такий крок передчасним), зважаючи на те, що незаконна або заборонена діяльність, згадана в ній, у будь-якому випадку зазнає правової оцінки

завдяки приписам, розміщеним у інших статтях. На користь такого розвитку подій свідчать окремі результати правозастосовчої практики щодо злочинів у сфері господарської діяльності, вчинених із використанням неприбуткових організацій.

Так, наприклад, Шевченківським районним судом міста Києва за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 200, 212 і 366 КК України, було засуджено особу, котра, обіймаючи посаду голови правління кредитної спілки «Дніпро-Довіра», протягом кількох років здійснював діяльність, непередбачену статутом неприбуткової організації, заниживши лише розмір податку на прибуток із доходів від цієї діяльності на суму більше тринадцяти з половиною мільйонів гривень [19].

Також, підбиваючи підсумки аналізу, здійсненому в цьому підрозділі роботи, маємо вказати на необхідність застосування в тексті кримінального закону поняття «суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні особи)» не в множині, а в однині. Аналіз наукової літератури засвідчує, що, не зважаючи на законодавче використання в диспозиції ч. 1 ст. 205 КК України вказаного терміну саме в множині, вченими він переважно тлумачиться в однині, хоча іноді прямо на цьому увага не акцентується.

Так, наприклад, О.О. Дудоров і С.Р. Тагієв, говорячи про момент, із якого фіктивне підприємництво вважається закінченим злочином, указують «момент створення або придбання зазначеної у ч. 1 ст. 205 *юридичної особи*» [131, с. 574] (курсив наш – В.Б.). Таке ж саме сприйняття бачимо й у попередніх роботах О.О. Дудорова [86, с. 467]. Також теоретичного визнання така позиція отримала в дисертаційних дослідженнях Ю.В. Опалінського [198, с. 11] та Е.П. Соловйова [248, с. 83, 109, 125]. Утім, саме визнання, а не обґрунтування. Таким же шляхом іде й правозастосовча практика, про що засвідчує аналіз вироків, винесених у справах про фіктивне підприємництво й розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Таким чином бачимо розбіжність у формулюванні тексту правової норми та тлумаченні її змісту, із чим не можемо погодитись.

Про це питання Л.І. Чулінда слушно зазначає, що правила юридико-лінгвістичного тлумачення сприяють виявленню істинності розуміння правових норм, оскільки мова йде про пізнання думки право творця, вираженої у мовній

формі. Якщо у процесі мислення інтерпретатор дотримується правил юридико-лінгвістичного тлумачення, його результат може розглядатися як правильний та істинний. Недотримання цих правил дає підстави розглядати інтерпретаційні норми неправильними, а судження про зміст норм права неістинними. Однією з причин появи помилок тлумачення може бути недотримання правил юридико-лінгвістичного тлумачення у процесі тлумачення тексту нормативно-правового акта. Далі автор наводить перелік правил юридико-лінгвістичного тлумачення:

1) слова і словосполучення в нормативно-правовому акті мають таке ж значення, як і в літературній мові, якщо немає підстав для іншої їх інтерпретації;

2) якщо існує легальна дефініція терміна або якщо правотворець в інший спосіб визначив його значення, то саме в цьому значенні і повинен розумітися термін;

3) значення терміна, встановлене правотворцем для однієї галузі права, не поширюється на інші галузі без достатніх підстав;

4) якщо в нормативно-правовому акті не визначено у будь-який спосіб значення юридичних термінів, то їм надається те значення, в якому вони застосовуються в юридичній практиці і науці;

5) якщо в нормативно-правовому акті використано технічні або інші спеціалізовані терміни, значення яких не визначено правотворцем, то їм надається те значення, яке вони мають у відповідних галузях знань;

б) якщо термін неодноразово згадується в одному нормативно-правовому акті, необхідно виходити з того, що він застосовується в одному значенні;

7) різним термінам не надається одного й того ж значення без вагомого обґрунтування;

8) окремі слова і словосполучення тексту нормативно-правового акта не можуть бути зайвими або позбавленими значення;

9) словам і словосполученням тексту нормативно-правового акта надається того значення, в якому вони застосовані правотворцем на момент його видання;

10) значення складних висловлювань встановлюється відповідно до синтаксичних правил мови, якою сформульовано текст нормативно-правового акта;

11) при тлумаченні тексту нормативно-правового акта, викладеного не на мові першоджерела, звертаються до тексту першоджерела [323, с. 125, 126-164].

Із вищенаведених правил для розв'язання поставленого нами питання першочергове значення мають, на наш погляд, перше: слова і словосполучення в нормативно-правовому акті мають таке ж значення, як і в літературній мові, якщо немає підстав для іншої їх інтерпретації; а також чотири: якщо в нормативно-правовому акті не визначено у будь-який спосіб значення юридичних термінів, то їм надається те значення, в якому вони застосовуються в юридичній практиці і науці.

Відповідно до першого з виділених нами правил бачимо, що у випадку застосування законодавцем словосполучення «суб'єкти підприємницької діяльності» в значенні множини, відповідно до правил літературної мови його тут не можна розуміти в значенні однини. Також не вбачаємо жодних обґрунтованих підстав для інтерпретації вказаного словосполучення як такого, що означає одну юридичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності.

Разом із тим, про що ми вказували вище, доктрина та правозастосовча практика майже однозначно виходять із розуміння вказаного терміну саме в однині. Виходячи з цього, на перший погляд, виникає підстава застосувати в даному випадку четверте правило, сформульоване Л.І. Чуліндою, та закрити питання. Утім, це лише на перший погляд. Дане правило не можемо застосувати з огляду на правила формальної логіки, бо в ньому йдеться про відсутність визначення в нормативно-правовому акті значення *юридичних термінів* (курсив наш – В.Б.). По-перше, і термін «суб'єкт підприємницької діяльності», і термін «юридична особа» знаходять своє відображення в чинному законодавстві, про що нами докладно говорилося вище. По-друге, у згаданому правилі юридико-лінгвістичного тлумачення йдеться про розкриття саме значення термінів, а не про форму числа в мовознавстві.

Таким чином маємо доволі значущу розбіжність у теоретичних правилах, пов'язаних із тлумаченням текстів нормативно-правових актів, і фактичному розумінні їх приписів, що виражається у повному ігноруванні теоретичного доробку в цій царині.

На наш погляд, причиною виявленої проблеми є не бунтарський характер вітчизняної кримінально-правової науки та практики, а все ж таки суто технічні прогалини, допущені свого часу законодавцем та з розумінням ігноровані вченими та правозастосовниками. Необачність нормотворця полягала в автоматичному перенесенні словосполучення «суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні особи)» в значенні множини, яке мало місце в ст. 148-4 КК України 1960 р., до диспозиції ст. 205 КК України 2001 р. Утім, вищевикладене не виправдовує ситуація, яка склалася. Хоча на практиці вказана необачність долається завдяки застосуванню так званого «духу закону», все ж таки порушується «буква закону».

Для виправлення виявленої розбіжності можна б було запропонувати законодавцеві, у разі залишення ст. 205 у тексті кримінального кодексу, замінити слова «суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб)» у формі множини числовою формою однини: «суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи)». Відразу б хотілося дати відповідь на можливе зауваження щодо звуження в результаті таких змін сфери застосування ст. 205 КК України лише до випадків створення або придбання виключно одного з указаних суб'єктів. Відповідь дамо простим запитанням-прикладом: а чи звужує використання терміну «крадіжка» в числовій формі однини в диспозиції ст. 185 КК України застосування цієї норми тільки до випадків скоєння особою одного такого злочину? Відповідь очевидна – ні.

Утім, таке рішення не розв'язало б усіх виявлених нами проблем. Як ми зауважили вище, до сфери чинності ст. 205 КК України було б правильним включити фізичних осіб – підприємців і неприбуткові організації, плюс – вищевказані зміни про використання числових форм. Це було б просто і зрозуміло. Проте, зрозуміло лише при формулюванні цих змін. У текстовому варіанті вийшла б доволі заплутана конструкція, яка могла б негативно впливати на процес правозастосування. Більше того, описані таким чином діяння не відбивали би юридичної природи вчинюваних діянь, залишаючи нерозв'язаною достатню кількість питань, розкритих нами в роботі. Для недопущення такої ситуації потрібен інший підхід.

Як ми з'ясували, саме по собі створення суб'єкта підприємництва або набуття такого статусу (для фізичної особи), або ж набуття права на нього (щодо юридичної особи) є цілком легальною процедурою. Тому обґрунтованим і коректним, на наш погляд, є недопущення використання ознак легальних процедур у якості ознак злочину, тим більше, коли є можливість зацентувати увагу правозастосовника в тексті норми саме на ті діяння, які й відображають суспільну небезпечність даного злочину. Ми вже вказували, що такими діяннями є вчинення правочину (у світлі приписів ст. 234 ЦК України) без наміру створення правових наслідків, які ним обумовлювалися. Такі правочини можуть вчинюватися в процесі підприємницької діяльності чи, навіть, діяльності неприбуткових організацій, яка не є в чистому вигляді підприємницькою, утім має окремі її ознаки. Саме такі діяння й відображають юридичну природу псевдогосподарської діяльності або, іншими словами, фіктивного підприємництва.

2.3. Суб'єкт злочину «фіктивне підприємництво»

Мабуть із усіх елементів складу злочину його суб'єкт викликає найменшу дискусію в науковому середовищі та зводиться до питання про особу, яка вчинила суспільно небезпечне протиправне діяння та може бути притягнутою до кримінальної відповідальності.

У попередніх підрозділах роботи, присвячених аналізу елементів складу злочину, передбаченого ст. 205 КК України, ми неодноразово ілюстрували нерозривний зв'язок між об'єктивними та суб'єктивними ознаками фіктивного підприємництва. Більшою мірою це проявляється у зв'язку об'єктивної та суб'єктивної сторони, утім про суб'єкт також маємо, що сказати.

Значення даного елементу складу злочину не підлягає запереченню, зважаючи на норми прямої дії, закріплені в Конституції України. Саме до них (ч. 2 ст. 61) апелює В.О. Гацелюк, підкреслюючи індивідуальний характер юридичної відповідальності особи. З огляду на вказані приписи це означає, що:

1) кожне правопорушення має безліч індивідуальних ознак, а тому, розв'язуючи питання про вид і конкретні розміри заходів юридичної відповідальності, відповідна особа (наприклад, суддя) має враховувати ці особливості;

2) правопорушення (навіть, якщо в його вчиненні брала участь група людей) у своїй основі має конкретний індивідуальний акт поведінки певної особи.

За переконанням ученого, реалізацією цього конституційного припису слід вважати визнання підставою кримінальної відповідальності «вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину» (ч. 1 ст. 2 КК України), а також встановлення законом низки ознак, які притаманні особі як суб'єкту злочину (розділ IV Загальної частини КК України) [136, с. 320].

Говорячи про значення аналізованого елемента складу злочину, не можна забувати детально проаналізоване В.І. Терентьевим і доволі популярне в сучасному кримінальному праві неокласичне положення про дві основні групи ознак і якостей суб'єкта злочину, які розглядаються під час розв'язання питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності. Перша з них – це кримінологічні якості особи, котра скоїла злочин; а друга – ознаки саме кримінально-правового характеру [268, с. 37].

Кримінологічні характеристики особи мають виключне значення для багатьох аспектів правозастосовчої діяльності. У першу чергу – це вирішальний вплив на криміналізацію того чи іншого діяння, а вже після передбачення кримінальної відповідальності в кодексі вони обов'язково враховуються судом під час призначення винній особі покарання за вчинений злочин.

Утім, вважаємо за вкрай необхідне зазначити, що надмірне захоплення психологічними підходами може мати вкрай пагубний вплив на процес правозастосування. Особливої актуальності це може набути після реалізації приписів чинного законодавства щодо введення суду присяжних. Крайня суперечливість даного кроку не тільки обговорюється вченими та практиками під час наукових симпозіумів, а, навіть, знаходить відгук у сучасній культурі. Найвідомішими прикладами є американський фільм режисера Тейлора Хекфорда

«Адвокат диявола» за 1997 р., а також російська драма режисера Микити Михалкова «12» за 2007 р.

У ч. 1 ст. 18 КК України міститься законодавче визначення суб'єкта злочину. Це дає нам беззаперечні підстави здійснювати тлумачення цього юридичного терміну з урахуванням правил, сформульованих Л.І. Чуліндою та наведених нами у підрозділі роботи, присвяченому аналізу об'єктивної сторони злочину. Нормотворець називає суб'єктом злочину фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Три головні ознаки: фізична особа, осудність, певний вік, виділені в тексті закону, є обов'язковими, а тому неминуче враховуються на практиці під час кваліфікації злочинів.

Українське кримінальне законодавство прямо вказує, що суб'єктом злочину може бути виключно фізична особа. Це, крім зазначеної ст. 18 КК України, підтверджується положеннями ст.ст. 6, 7 і 8 КК України, де говориться, що підлягати кримінальній відповідальності можуть громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Тобто підприємства, установи, організації та інші утворення, які є юридичними особами, а також тварини або неживі предмети, за КК України суб'єктами злочину бути не можуть. Утім, історії все ж відомі випадки, характерні для іноземного кримінального законодавства, коли суб'єктом злочину визнавалися неживі предмети, тварини, комахи тощо.

Звично, з огляду на сучасне наше сприйняття кодифікованих нормативно-правових актів, оформлене законодавство Російської імперії у вигляді Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., яке було чинним на значній території сучасної України, принципово ставило питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб. М.С. Таганцев наголошує, що в матеріалах до складання цього документу указувалося, що в Уложенні не повинно бути таких законоположень, які, не маючи практичної користі, вдовольняли б одній логічній повноті. Акцентувалася увага, що кодекс – не навчальна книга; простий смисл кожному скаже, що злочин не може бути караним, якщо не буде особи, яка його вчинила, й усілякий вираз про

існування суб'єкта злочину був би зайвим, у тому числі й розв'язання питання, чи можуть моральні особи (російською мовою – «нравственные лица», своєрідний тогочасний прототип сучасних юридичних осіб – В.Б.), наприклад товариство, вчинити всім своїм складом злочин? Зрозуміло, що це було б можливо лише тоді, коли б усі члени цього товариства з одноголосним наміром порушили закон; але ж тоді кожен сам зазнав би покарання, яке визначене співучасникам. І немає ніякого приводу включати до проекту Уложення особливе правило про порушення законів, цілими товариствами вчинених [259, с. 391].

Дійсно, наприклад, відповідно до приписів ст. 1883 Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції перших трьох його видань у випадку складання дворянськими зборами якого-небудь положення, що суперечило законам, покарання призначалося не всім зборам, а тільки тим із дворян, які були присутніми на зборах і підписали постанову [306, с. 727]. Утім, у науковій літературі вказувалося на непослідовності тогочасного законодавця в цих питаннях. Для ілюстрації цього М.К. Гнетнев наводить прикладом ст. 530 Уложення в редакції 1885 р., відповідно до якої з єврейського товариства, у якому приховувався військовий утікач із євреїв, стягувалося не більше трьохсот карбованців із кожного, а у ст. 985 цього правового акту передбачалося накладення грошового стягнення за те, що товариство вдруге відпустить особу, котра буде викрита в здобуванні собі їжі шляхом жебрацтва [61, с. 138].

Непоодинокі приклади притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб і у відповідності до законодавства деяких зарубіжних країн. Подібні приписи містяться у Кримінальних кодексах штату Нью-Йорк, штату Пенсільванія, штату Іллінойс США, де мова йде про відповідальність корпорацій; у кодексах окремих штатів Австралійського союзу, у КК Індії. Серед країн Європейського Союзу: французький законодавець доволі послідовно прописав у кримінальному кодексі положення про відповідальність юридичних осіб. Звертаються до цієї проблеми й на пострадянському просторі [5, с. 24].

Вкрай актуальною дане питання є і для України, особливо в світлі протидії організованій злочинності, значний сегмент якої складають економічні злочини,

серед них і злочини у сфері господарської діяльності за вітчизняним кримінальним кодексом. Дана актуальність пояснюється, у першу чергу, міжнародно-правовими зобов'язаннями нашої держави. Наприклад, у ст. 3 Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності кожній державі-учасниці Договору рекомендується розглянути питання про встановлення у своєму внутрішньодержавному кримінальному законодавстві можливості залучення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, які отримують прибуток із організованої злочинної діяльності або функціонують як прикриття для злочинної організації [224]. Не викликає сумнівів можливе створення або придбання для безпосереднього вчинення таких діянь або ж для їхнього прикриття суб'єктів підприємницької діяльності в Україні.

У ст. 5 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, ратифікованою Україною 12 вересня 2002 року, зазначається, що кожна держава-учасниця відповідно до принципів свого внутрішнього законодавства застосовує необхідні заходи для того, щоб можна було притягнути юридичну особу, яка знаходиться на її території або заснована згідно з її законами, до відповідальності в разі вчинення фізичною особою, відповідальною за управління цією юридичною особою або контроль за нею, яка виступає в своєму офіційному статусі, злочину, зазначеного в ст. 2 цієї конвенції. Така відповідальність може мати кримінальний, цивільний або адміністративний характер. Там же говориться про те, що така відповідальність наступає без шкоди для кримінальної відповідальності фізичних осіб, які скоїли ці злочини. На наш погляд, наявне пряме кореспондування цих приписів зі ст. 205 КК України. До речі, у документі прямо наголошується на необхідності застосування до юридичних осіб ефективних, пропорційних та дійових кримінальних, цивільно-правових або адміністративних санкцій, які можуть бути й фінансовими [179]. Аналогічні приписи знаходимо й у інших документах, підписаних або ратифікованих Україною [122; 123 та ін.].

Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Відповідно до цього, наша держава, ратифікувавши

вищевказані міжнародно-правові документи, узяла на себе зобов'язання встановити відповідальність, у тому числі й кримінальну, юридичних осіб. Крім цього, у ч. 7 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» говориться: «якщо на ратифікацію подається міжнародний договір, виконання якого потребує прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, проекти таких законів подаються на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію і приймаються одночасно» [97].

Однак на сьогодні питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи залишається відкритим, у Конституції України, при визначенні особливостей юридичної відповідальності, вказано, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ч. 2 ст. 61). Цю юридичну аксіому деталізовано в тексті ст. 62, де констатується, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком. Саме вказані постулати і стали основою для вищенаведених приписів кримінального кодексу.

Осудність, як обов'язкова ознака суб'єкта злочину має важливе значення для констатації наявності або відсутності даного елемента складу й, відповідно, для визнання вчиненого діяння злочином у світлі приписів кримінального кодексу. Здатність вірно розуміти й оцінювати фактичну сторону та значимість своїх вчинків і при цьому свідомо керувати ними відрізняє осудну особу від неосудної. Маючи здатність мислити, людина зі здоровою психікою може не тільки вірно оцінювати свої дії, але й обирати різні варіанти поведінки, що відповідають мотивам, потребам, цілям і завданням, які вона собі визначила. Безліч зовнішніх факторів завжди проходять через свідомість особи. Поведінка неосудної особи є зовсім протилежною. Якщо особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала у стані неосудності, її не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Разом із тим законодавець у ч. 2 ст. 19 КК України зазначає, що до неї за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

Беззаперечне значення для відповіді на питання про можливість притягнення до кримінальної відповідальності має третя виділена нами ознака – вік особи. Дана проблематика є однією з найбільш дискусійних. Як пам'ятаємо, загальний вік, із якого може наставати кримінальна відповідальність в Україні – шістнадцять років. Знижений – за скоєння тяжких або особливо тяжких злочинів, вичерпний перелік яких розміщено в ч. 2 ст. 22 КК України – чотирнадцять. Фіктивного підприємництва в цьому переліку немає, що, на нашу думку, цілком співвідноситься зі ступенем суспільної небезпечності цього злочину, а також відповідає потребам кримінально-правового забезпечення протидії його вчиненню. Щодо необхідності в окремих випадках знижувати вік кримінальної відповідальності, вважаємо такими, що заслуговують на увагу, критерії, сформульовані В.Я. Тацієм:

- 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить про можливість уже в чотирнадцять років усвідомлювати суспільну небезпеку й протиправність злочинів, перелічених в ч. 2 ст. 22 КК України;
- 2) значну поширеність більшості з цих діянь серед підлітків;
- 3) значну суспільну небезпеку (тяжкість) більшості з цих злочинів [135, с. 132].

Чинний Цивільний кодекс України передбачає можливість надання повної дієздатності особам з шістнадцятирічного віку. Тобто, після набуття законної сили рішенням суду про це, указана особа може створювати суб'єкти підприємницької діяльності, набувати право власності на них чи, навіть, обіймати окремі керівні посади в господарських товариствах. Проте, на наш погляд, навіть у шістнадцять років особи не можуть взагалі або принаймні в повному обсязі усвідомлювати, що таке підприємницька діяльність, який порядок її здійснення, не розуміють усіх прав і обов'язків особи, яка займається підприємництвом безпосередньо чи опосередковано шляхом заснування юридичної особи.

Разом із тим вважаємо, що про підвищення вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво, вести мову не слід. На наше переконання, вищевикладені обставини треба обов'язково встановлювати під

час досудового слідства з тим, щоби врахувати їх під час призначення судом покарання неповнолітньому суб'єктові.

Таким чином, із вищенаведених положень Конституції України та Загальної частини КК України слідує, що суб'єкт злочину «фіктивне підприємництво» повинен мати такі ознаки:

1) громадянин України, особа без громадянства, іноземець – фізична особа (відповідно до ст.ст. 6, 7, 8 КК України);

2) осудна особа, яка має необхідні інтелектуальні, психофізичні і соціальні якості (ст.ст. 19, 20, 21 КК України);

3) особа, якій до вчинення злочину виповнився визначений законом вік (із урахуванням приписів ч. 2 ст. 22 КК України – шістнадцять років).

Разом із тим, при визначенні кримінально-правових ознак особи, котра може бути притягнута до кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво, слід враховувати й інші обставини, які можуть бути інкриміновані суб'єкту цього злочину.

Наприклад, П.П. Андрушко зазначає, що аналіз об'єктивних ознак (а саме – діяння: створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності) та нормативно-правової бази, яка регламентує порядок створення та придбання, дозволяє зробити висновок, що суб'єктами цього злочину можуть бути:

1) фізичні особи (громадяни України, особи без громадянства, іноземці), які є засновниками суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи;

2) службові особи підприємств, установ, організацій, які прийняли рішення про створення чи придбання іншої юридичної особи;

3) власники (засновники) юридичної особи, які прийняли рішення про створення (придбання) іншої юридичної особи;

4) фізичні особи, які зареєстрували (придбали) юридичну особу за підробленими, викраденими, втраченими паспортами чи за паспортами померлих осіб;

5) особи, які за підробленими документами зареєстрували чи придбали на ім'я інших фізичних та юридичних осіб суб'єкт підприємництва – юридичну особу [4, с. 51-52].

Більш лаконічно щодо цього висловилися О.О. Дудоров і С.Р. Тагієв. Вони вказують, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 205 КК України, може бути:

1) осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку та виступає як засновник або набувач суб'єкта підприємництва – юридичної особи або за допомогою чужих чи підроблених документів реєструє таких суб'єктів або набуває право власності на них;

2) службова особа підприємства або організації, яка прийняла рішення про створення або придбання іншої юридичної особи;

3) власник (засновник) юридичної особи, який прийняв таке ж рішення [131, с. 575].

Виходячи з наведеного, вважаємо за необхідне викласти свої роздуми щодо місця службових осіб як спеціального суб'єкту злочину в учиненні фіктивного підприємництва.

Взагалі-то проблематика спеціального суб'єкта злочину не є новою для українського кримінального права. Починаючи із 1970-х років у Радянському Союзі, а після його розвалу – в одних лише Україні та Росії було захищено більше тридцяти дисертацій, у яких доволі детально аналізуються питання спеціального суб'єкту злочину, у тому числі й через призму службових злочинів. У сучасних реаліях визначення спеціального суб'єкта – службової особи значно полегшується завдяки законодавцеві, який дефініював поняття «службова особа» в тексті вітчизняного кримінального кодексу.

Відповідно до приписів ч. 3 ст. 18 службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі

функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

У ч. 4 ст. 18 КК України вказується, що службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Стосовно статей 364, 365, 368, 368-2, 369 КК України поняття службової особи уточнюється в п. 1 примітки до ст. 364, у якому службовими називаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

У п. 2 примітки до ст. 364 КК України надається визначення службових осіб іноземних держав, яке повторює розміщене в ч. 4 ст. 18 КК України.

Аналіз правозастосовчої практики показує, що велика кількість епізодів фіктивного підприємництва вчинюється службовими особами, що утворює сукупність зі злочинами, передбаченими статтями розділу XVII КК України (злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг). Найчастіше це службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем, зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права, перевищення влади або службових повноважень, перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права. Ураховуючи це, а також беручи до уваги зміни до вказаного розділу кримінального кодексу від 07 квітня 2011 р., вважаємо за необхідне встановити критерії розмежування службових осіб публічного права та службових осіб приватного права. У тексті КК України відсутнє визначення останніх, проте, якщо порівняємо вищенаведені положення ч. 3,4 ст. 18 та примітки до ст. 364 КК, можемо побачити відмінності, незначні текстуально, проте вкрай важливі змістовно. Йдеться про пряму вказівку в тексті примітки до ст. 364 КК України на осіб, які обіймають посади в державних чи комунальних підприємствах, установах чи організаціях, тобто в таких, у статутному фонді яких державна (для державних підприємств) або комунальна (для комунальних підприємств) частка повинна перевищувати 50 відсотків або становити таку величину, яка забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Із цього можемо зробити висновок, що службовою особою приватного права є така особа, котра постійно або тимчасово обіймає посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує ці функції за спеціальним повноваженням, на підприємствах, в установах чи організаціях, які не є державними або комунальними. Тобто у статутному фонді яких державна (для державних підприємств) або комунальна (для комунальних підприємств) частка не перевищує 50 відсотків або становити таку величину, яка не забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Разом із тим, у вироках судів можемо побачити, що діяння таких осіб кваліфікуються за статтями, які передбачають відповідальність за злочини службових осіб публічного права. Дану ситуацію слід вважати нормальною в тих випадках, коли дані службові злочини було вчинено до набрання чинності змінами до КК України від 07 квітня 2011 р.

2.4. Суб'єктивна сторона злочину «фіктивне підприємництво»

Вимоги комплексного та всебічного дослідження складу злочину, передбаченого ст. 205 КК України, обумовлюють, безперечно, необхідність аналізу суб'єктивної сторони фіктивного підприємництва.

Як пам'ятаємо, суб'єктивна сторона злочину – це психічне ставлення особи до вчиненого нею злочину, а її зміст характеризують певні юридичні ознаки. Цей елемент складу злочину включає інтелектуальний і вольовий момент, ставлення особи до вчинюваного діяння або його наслідків, мету й мотиви її діяльності, також емоційний стан, який характеризує психіку людини в момент скоєння суспільно небезпечного діяння. В.А. Ломако наголошує: «Встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності» [135, с. 142-143]. У теорії кримінального права й на практиці ці ознаки поділяються на основні (обов'язкові) й додаткові (факультативні).

Основні ознаки притаманні будь-якому складові злочину та мають обов'язкове значення для кваліфікації діянь винних осіб і для призначення їм виду й міри покарання. Обов'язковою ознакою всякого складу злочину є вина, яка поділяється на умисну й необережну. Вона дозволяє не лише констатувати саму наявність суб'єктивної сторони, а і значною мірою встановити її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону й тим самим склад злочину.

До числа факультативних ознак входять мета й мотив. Деякі вчені відносять сюди також емоційний стан [152, с. 95], а дехто зауважує, що більшість емоцій

перебуває за межами суб'єктивної сторони злочину, тому що зовсім не впливають на формування її ознак або вплив їх настільки малий, що не має істотного значення при формуванні у свідомості особи мотиву вчинення злочину; однак деяким із них закон надає значення ознаки суб'єктивної сторони, наприклад, станів сильного душевного хвилювання, який відіграє істотну роль у формуванні мотиву вчинення таких злочинів і входить до змісту суб'єктивної сторони) [135, с. 142].

Слід також пам'ятати, що вина – не лише кримінально-правове, а й соціальне явище. Її соціальну сутність становить заперечливе (що характерно для умислу) чи зневажливе або недостатньо уважне (що характерно для необережності) психічне ставлення до основних соціальних цінностей, що проявляється в конкретному злочинному діянні.

Крім того, наука кримінального права, виходячи із конституційного принципу винуватої відповідальності, розглядає вину особи (суб'єкта злочину), як факт об'єктивної дійсності, який відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства підлягає встановленню і доказуванню судом в кожній кримінальній справі. Як ми вже наголошували, відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим кримінально-правову відповідальність. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 205 КК України, характеризується сукупністю в переважній більшості схожих юридичних ознак, а тому більшістю науковців, зокрема, авторами науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України, співавторами відповідних підрозділах у підручниках, іншими вченими, котрі присвятили вивченню цього злочину свої наукові роботи, характеризується виключно умисною формою вини за наявності прямого умислу. Дана позиція підтверджується тлумаченням диспозиції вказаної кримінально-правової норми, у тексті якої законодавець передбачив мету вчинення фіктивного підприємництва – прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, надавши, таким чином, цій факультативній ознаці суб'єктивної сторони обов'язковий характер. Також наведене обґрунтовує її вплив

на кваліфікацію злочинів і зобов'язує правозастосовників установлювати її наявність. У разі ж констатації відсутності вказаної мети під час створення або придбання юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, необхідно визнати відсутність складу злочину, передбаченого ст. 205 КК України.

Результати дослідження судової практики з очевидністю підтверджують те, що особи, які вчинили злочин, передбачений ст. 205 КК України, діючи на прохання третіх осіб, часто мають корисливий мотив та легковажно ставляться до наслідків своїх дій.

Типовим прикладом є вирок у справі за обвинуваченням особи, яка була засуджена за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 205, ч. 2 ст. 358 КК України. Так, вона у грудні 2009 р., за попередньою змовою з невстановленою слідством особою, умисно, не маючи на меті ведення підприємницької діяльності, придбала, тобто перереєструвала на своє ім'я за грошову винагороду суб'єкт підприємницької діяльності (юридичну особу) – ТОВ „Л”.

У ході розгляду справи було встановлено, що дана особа з середини грудня 2009 р. (точна дата слідством не встановлена), знаходячись у місті Києві за невстановленою слідством адресою, погодилась на пропозицію невстановленої слідством особи придбати, тобто перереєструвати суб'єкт підприємницької діяльності на своє ім'я за грошову винагороду, із корисливих мотивів надала невстановленій слідством особі копії свого паспорту та довідки про присвоєння ідентифікаційного номеру для оформлення реєстраційних та статутних документів ТОВ „Л”. Пізніше ця особа підписала у нотаріуса статут ТОВ „Л”, який у той же день за невстановлену грошову винагороду передала невстановленій слідством особі для подальшої реєстрації підприємства в органах державної влади Печерського району міста Києва.

Допитана в судовому засіданні правопорушниця свою вину в учиненні злочину визнала повністю, щиро розкаялась у скоєному та повністю підтвердила покази, дані нею в ході судового слідства та обставини, викладені в обвинувальному вирoku [13].

Із наведеного прикладу бачимо, як у гонитві за кращими показниками в роботі слідчі органи, а далі й суди ігнорують приписи кримінального законодавства та результати теоретичного доробку кримінально-правової науки.

Закріпивши диспозиції ст. 205 КК України спеціальну мету, законодавець підкреслює, що вона має бути заздалегідь оформленою в уяві суб'єкта та реалізована шляхом створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності. Правопорушник повинен усвідомлювати, що юридична особа, у створенні або придбанні якої він бере участь, використовуватиметься для прикриття незаконної діяльності або ж для здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Якщо з боку засновника або набувача суб'єкта підприємництва такої мети в указаний нами момент немає, то немає й жодних підстав вести мову про наявність у його діяннях ознак злочину «фіктивне підприємництво».

Зважаючи на викладене, вкрай важливого значення для безпомилкового правозастосування набуває встановлення спрямованості й обсягу умислу винної особи. Чи повинна особа, котра використовується для створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності, чи надає для цього свої документи:

- знати напрямок подальшої діяльності (у тому числі й незаконної) такої юридичної особи;

- знати, яка діяльність є незаконною;

- знати, яка діяльність є забороненою?

Також маємо встановити ступінь конкретизації загального умислу особи.

Суб'єктивна сторона фіктивного підприємництва знаходить свій прояв у зовнішньому протиправному діянні. Це свідчить про те, що неможливо вивчати дії людини у відриві від суб'єктивних чинників, бо злочинне діяння особи відбиває ставлення її свідомості і волі до вчиненого акту поведінки та його наслідків. Тобто зміст суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 205 КК України, мають характеризувати конкретні юридичні ознаки, які є різними формами психічної активності, пов'язані між собою та залежні одна від іншої, тобто внутрішній, психічний стан особи, які у своїй єдності та взаємозв'язку створюють психіку людини, її інтелект, свідомість і волю. Тому для кваліфікації діяння як фіктивного

підприємництва виняткове значення має встановлення зв'язку зовнішнього прояву діяння людини з її психічним станом.

Вважаємо, що при розгляді ознак суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 205 КК України, необхідно встановлювати не лише активні дії, спрямовані на створення або придбання фіктивного підприємства. Слід встановити, у чому полягала мотивація суб'єкта; які ставилися при цьому цілі, за допомогою чого мала бути досягнена мета злочину – створити (придбати) фіктивне підприємство тощо; чи усвідомлював суб'єкт, що він вчиняє дії з реєстрації підприємства саме з метою здійснення фіктивного підприємництва. Виходячи з цього, можна стверджувати, що при прямому умислі особа заздалегідь визначає, в який спосіб вона буде діяти і які знаряддя чи засоби буде використовувати, та якої мети бажає досягти.

На перший погляд може здаватися, що при вчиненні діяння, передбаченого ч. 2 ст. 205 КК України, можливий і непрямий умисел щодо заподіяної шкоди, коли особа не бажає, але свідомо припускає настання суспільно злочинних наслідків своїх дій. Можна підвести до вказаної посилки й вольовий момент: особа бажає / не бажає настання небезпечних наслідків, але все-таки припускає таку можливість і такий варіант розвитку подій є прийнятним. Особа усвідомлює спосіб своїх дій, навіть якщо її умисел непрямий. Утім, це, як ми зауважили, лише на перший погляд.

Ми поділяємо точку зору більшості науковців, які вважають, що непрямий умисел можливий лише в матеріальних складах злочинів. Щодо формальних складів злочинів, які не передбачають як необхідну умову настання певних суспільно-небезпечних наслідків, змістом прямого умислу є усвідомлення винуватою особою суспільно-небезпечного характеру своєї дії або бездіяльності і бажання їх вчинення. Цей висновок підтверджує думку про те, що форма і вид вини визначаються ставленням суб'єкта лише до тих ознак, які перебувають у межах складу злочину. Із цього слідує, що склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 205 КК України, як формальний склад, учиняється з прямим умислом за наявності вищевказаної мети, закріпленої законодавцем у тексті норми. Вкрай важливо те, що наслідки, хоча й не включені законодавцем у конструкцію формального складу злочину, утім

беззаперечно охоплюються прямим умислом суб'єкта. У кваліфікованому складі – тобто у злочині, передбаченому ч. 2 ст. 205 КК України – наслідки з'являються як реалізація мети з основного складу – тобто з ч. 1 ст. 205 КК України. Таким чином, ніяк не можна говорити про непрямий умисел і, тим більше, про змішану форму вини у разі вчинення кваліфікованого складу злочину «фіктивне підприємство».

Як показує дослідження судової практики, у більшості вироках за обвинуваченням осіб у вчиненні фіктивного підприємства, основним доказом на підтвердження наявності або відсутності у особи прямого умислу, корисливого мотиву, цілі та специфічної мети є повне визнання своєї вини та щиросердне каяття підсудних.

Як ми вже зазначали, у переважній кількості вивчених кримінальних справ, особи вчиняли злочин, передбачений ст. 205 КК України, за винагороду, тобто з корисливих мотивів.

Подальше визнання особою вини та щиросердне каяття неможна, на наш погляд, визнавати достатнім доказом провини. Дуже часто людина, попадаючи в поле зору правоохоронних органів, впадає у психологічний ступор. Особливо це стосується тих, хто раніше не притягався до юридичної відповідальності, не має юридичної освіти, знайомий зі сферою юриспруденції з телебачення або публікацій у засобах масової інформації. Також такому станові більше схильні особи жіночої статі. Перебуваючи в ньому, такі особи готові якнайскоріше, щоб ліквідувати джерело некомфортного психологічного середовища, визнати свою провину. Утім, заради справедливості слід зазначити, що часто вони дійсно щиросердно каються у скоєному.

Ураховуючи наведене, встановлення спрямованості та обсягу умислу винної особи набуває особливого значення.

Якщо під час створення юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності або набуття права власності на неї особа не має на меті прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, то про наявність складу фіктивного підприємства говорити не можна. У випадку, коли вказана юридична особа створюється з метою законної, легальної підприємницької

діяльності й лише в процесі її здійснення починає використовуватися для вчинення інших злочинів (наприклад, ухилення від сплати податків, заволодіння кредитними чи іншими коштами, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо) інкримінування ст. 205 КК України виключається, а кваліфікація повинна здійснюватися за іншими нормами кримінального кодексу, які й передбачають відповідальність за конкретні злочини, вчинені з використанням даної юридичної особи.

Виходячи з цього, маємо відзначити, що умислом суб'єкта фіктивного підприємництва повинно охоплюватися усвідомлення подальшої, у тому числі й незаконної або забороненої діяльності юридичної особи, яка створюється або набувається ним чи за його участю.

Також маємо сказати про ступінь конкретизованості умислу особи. Із об'єктивних причин людина, котра бере участь у реалізації діянь, які охоплюються ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 205 КК України, може не мати спеціальних знань у царині юриспруденції, економіки взагалі або в сфері підприємництва чи оподаткування зокрема. Утім, це не є обов'язковою вимогою для констатації в її діяннях складу фіктивного підприємництва. Особа, якщо вона не є безпосереднім виконавцем похідних від фіктивного підприємництва злочинів, не повинна детально знати подальші незаконні або заборонені схеми, достатньо, щоби вона в загальних рисах усвідомлювала це.

Повертаючись до вищенаведеного прикладу, коли особа надає свої документи та бере участь у нотаріальному оформленні статуту юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, маємо відповісти на ряд запитань, пов'язаних зі співучастю у злочині, передбаченому ст. 205 КК України.

Як пам'ятаємо, згідно зі ст. 26 КК України співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Для співучасті характерна наявність як об'єктивно існуючого причинового зв'язку між діяннями співучасників і суспільно небезпечними наслідками цих діянь; так і суб'єктивного винного зв'язку. Про причиновий зв'язок ми докладно говорили у

підрозділі, присвяченому аналізу об'єктивної сторони злочину, який розглядається, тут же детальніше розглянемо винний зв'язок між співучасниками.

Винний зв'язок – це внутрішній зв'язок, який характеризується бажанням співучасників досягти конкретного злочинного результату. У випадку розділення ролей кожна особа може мати лише загальну уяву про загальний результат, конкретизуючи свій власний умисел лише на тих діях, які їй належить скоїти в рамках її ролі. Так, наприклад, особа, котра надає свої документи для створення юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, конкретизує власні дії, у першу чергу, на представленні паспорту та індивідуального номеру платника податку, а також знає, що в певний час повинна буде явитися до нотаріуса для підписування, наприклад, статуту. Про подальшу реєстрацію створеної за допомогою його документів юридичної особи в органах державної влади така особа може навіть не замислюватися та не знати про таку необхідність. Також вона не повинна знати деталі вчинення окремих діянь у майбутньому – будь те прикриття незаконної діяльності чи здійснення забороненої діяльності. Разом із тим, якщо такий суб'єкт не матиме хоча б загального уявлення про таку подальшу незаконну діяльність він не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності як співучасник злочину, передбаченого ст. 205 КК України, бо буде відсутній внутрішній винний зв'язок між ним та іншими співучасниками.

Таким чином бачимо, що окрема особа фактично полегшує подальшу незаконну (заборонену) діяльність інших осіб, а визнаватися співучасником не може. На наш погляд, такий стан речей не відповідає беззаперечно значному ступеню суспільної небезпечності таких дій і потребує обов'язкового відображення в результатах правозастосування.

Справа в тому, що останнім часом надання, як правило за матеріальну винагороду, своїх документів іншим особам набуло значного розповсюдження. Також широкому висвітленню піддається ця ситуація, з наведенням конкретних прикладів і акцентуванням уваги на їхній протиправності, в засобах масової інформації. Ураховуючи це, вкрай великою є ймовірність розуміння цих аспектів самою особою, котра передає свої документи незнайомим людям. Ураховуючи це,

вважаємо, що констатація цих фактів повинна відбуватися за допомогою криміналістичного (відповідної тактики й методики розслідування злочинів) та процесуального інструментарію. Із боку кримінального права така можливість, на наш погляд, повністю забезпечується завдяки чинним приписам Загальної та Особливої частини кримінального кодексу.

Хоча, наприклад, російський законодавець підійшов до розв'язання даної проблеми дещо по-іншому й, на наш погляд, украй спрощено, що не вважаємо позитивним. Декриміналізувавши у 2010 р. ст. 173 КК РФ (Лжепідприємництво), у 2011 р. він вводить до кодексу нові статті: 173-1 (Незаконне утворення (реорганізація) юридичної особи через підставних осіб) і 173-2 (Незаконне використання документів для створення (реорганізації) юридичної особи). Як ми вже згадували вище, фіктивне підприємництво це, по суті, укладення зобов'язань без мети їхнього подальшого виконання. За своєю організаційною та юридичною природою воно є фактично предикатним діянням по відношенню до інших злочинів, які вчинюються в майбутньому з використанням раніше створеної юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності. Це, на наш погляд, дає доволі обґрунтовані підстави для виключення ст. 205 із тексту КК України, що ми також уже згадували раніше. Разом із тим, слід пам'ятати, що доволі впливовими підставами для криміналізації є політичні та дипломатичні моменти, міжнародні зобов'язання держави. На наше глибоке переконання ними ні в якому разі не можна зловживати, бо вони навряд чи є природними для кримінального права, утім, окремі виключення повинні бути й вони є. Серед таких виключень вважаємо необхідність протидії організованій транснаціональній злочинності, у тому числі в економічній сфері. Передчасність декриміналізації фіктивного підприємництва наочно засвідчується наведеними прикладами зі ст. ст. 173, 173-1 та 173-2 КК Російської Федерації, коли для подолання прогалини, створеної виключенням із тексту кодексу однієї статті, до нього через рік було введено дві нові норми. Більше того, подібні кроки російського законодавця, на наш погляд, мають окремі ознаки надмірної криміналізації, коли в тексті ст. 173-2 КК РФ фактично було передбачено відповідальність за одну з форм співучасті.

Вищенаведене підтверджує пропозиції, висунуті в підрозділі, присвяченому аналізу об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 205 КК України, що остаточно буде узагальнено у висновках до розділу.

Щодо сформульованих нами питань про те, чи повинна особа знати, яка діяльність є незаконною або забороненою, маємо сказати, що таке усвідомлення може й не бути конкретизованим. Для визнання особою суб'єктом фіктивного підприємництва достатньо, щоб вона в загальних рисах розуміла чи, навіть, здогадувалася про незаконність подальшої діяльності. Для особи, котра створює юридичну особу, або набуває право на неї, та в подальшому планує використовувати її для такої незаконної діяльності такого планування достатньо для констатації вказаного усвідомлення. Для тієї ж особи, котра використовується лише як підставний засновник або набувач, необхідно використовувати підходи, аналогічні проаналізованим вище.

Розглядаючи суб'єктивну сторону фіктивного підприємництва не можна залишити поза увагою й мотиви окремих осіб, які зважаються на скоєння даного злочину, хоча мотив і не передбачений диспозицією ст. 205 КК України, тобто не набуває характеру обов'язковою ознаки. Хоча фіктивне підприємництво й посягає на встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності, він завжди прямо чи опосередковано обумовлений наявністю корисливого мотиву.

Аналіз судової практики засвідчує, що у переважній більшості випадків засуджені вчиняли злочин, погодившись на пропозицію іншої особи, котра, будучи попередньо знайомою із засудженою особою, схилила її на вчинення фактичних дій із фіктивного підприємництва. У юридичній літературі домінуючою є думка про те, що метою таких діянь є бажання особи, яка схиляє іншу особу, домогтися від неї вчинення дій з реєстрації фіктивного підприємства. Перспективною ж метою таких діянь для осіб, які фактично виступають в якості організаторів (фактичних власників), є можливість здійснювати (прикрити) незаконну діяльність або здійснювати види діяльності, щодо яких є заборона, та мати від цього зиск, про що вказувалося вище.

Підбиваючи підсумки роботі, проведеній у цьому підрозділі, а також урахуваючи проведений вище аналіз, маємо можливість сформулювати ознаки інтелектуального та вольового моментів умислу особи, котра вчиняє фіктивне підприємництво.

Отже, інтелектуальний момент умислу характеризується тим, що суб'єкт усвідомлює:

- 1) суспільну небезпечність власних діянь;
- 2) характер власної поведінки зі створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи);
- 3) у разі наявності співучасті, суспільну небезпечність діянь інших співучасників чи хоча б одного з них;
- 4) принаймні загальну незаконність діяльності, яка буде провадитися в майбутньому з використанням юридичної особи, яку утворено або право на яку набуто;
- 5) реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної шкоди державі, юридичній особі або громадянину.

Також слід зазначити, що особа не повинна усвідомлювати великий розмір можливої матеріальної шкоди. Вона може не мати відповідних знань взагалі або мати лише загальне уявлення про те, як цей розмір розраховується. Необхідність такої конкретизації не є умовою повної та правильної кваліфікації злочинів.

Вольовий момент умислу характеризується бажанням вчинити діяння зі створення хоча б одного суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи або його придбання – для злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК України. Для кваліфікованого складу до вказаного також додається бажання досягти злочинного результату у вигляді заподіяння матеріальної шкоди державі, юридичній або фізичній особі.

Висновки до розділу 2

Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину «фіктивне підприємництво» дозволяє сформулювати правильне уявлення про соціально-правову сутність цих діянь.

1. Загальний об'єкт цього злочину співпадає із усіма іншими злочинами, ним є стан правопорядку в суспільстві. Також вважаємо правильним визначити родовий об'єкт фіктивного підприємництва як порядок здійснення економічної діяльності. На наш погляд, зводити визначення родового об'єкта до назви розділу Особливої частини кримінального кодексу не можна. Рамки діяльності, яка об'єктивно поставлена під охорону норм, об'єднаних у розділі VII Особливої частини КК визначаються значною кількістю нормативно-правових актів саме регулятивних галузей законодавства, а не лише законодавством господарським, як це може здаватися з назви.

Подальша виправдана конкретизація можлива на рівні видового (підгрупового) об'єкта злочину, що дає можливість конкретизувати коло соціальних цінностей, шкода яким може заподіюватися окремими групами злочинів, передбачених статтями розділу VII Особливої частини КК України.

Видовим об'єктом злочину «фіктивне підприємництво» можна визнати саме «порядок зайняття господарською діяльністю, який відповідає приписам чинного законодавства». Вважаємо, що застосовувати термін «нормальний» для характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 205 КК України, небажано.

Основним безпосереднім об'єктом даного злочину є встановлений законодавством порядок здійснення підприємницької діяльності. Групи соціальних цінностей, яким фіктивне підприємництво завдає шкоди або створює загрозу її спричинення разом із порядком здійснення підприємницької діяльності, необхідно визнати фактичними об'єктами злочину, передбаченого ст. 205 КК України. Тобто це конкретні реально існуючі соціальні цінності, які піддаються злочинному впливу під час знов таки конкретного протиправного посягання (на відміну від абстрактного узагальненого об'єкта, який впливає зі змісту норми Особливої

частини кримінального кодексу, та адаптується до будь-якої можливої ситуації в процесі правозастосування).

2. Вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 2 ст. 205 КК України, виключивши з переліку можливих потерпілих від фіктивного підприємництва банк та кредитні установи, бо вони повністю охоплюються поняттям юридичної особи, а термін «громадяни» замінити терміном «фізична особа».

3. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 205 КК України, може реалізовуватися лише в формі активних дій.

Момент закінчення злочину – момент безпосереднього внесення державним реєстратором відомостей про юридичну особу до Єдиного державного реєстру залежить не від прямих діянь виконавця або інших співучасників, а від третьої особи – державного реєстратора. Діяння державного реєстратора, у випадку наявності в нього єдиного умислу з іншими співучасниками, необхідно визнавати пособництвом у вчиненні фіктивного підприємництва.

4. Якщо суб'єкт підприємницької діяльності фактично буде створений: існуватиме рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, або рішення інших уповноважених органів, буде укладено засновницький договір або оформлено статут тощо; утім не відбудеться його державна реєстрація як юридичної особи, вести мову про закінчений злочин не маємо підстав. У цьому випадку треба говорити про стадію замаху на вчинення злочину.

5. Придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) є набуттям права власності на її майно як у цілому, так і в тій частині, яка дозволяє фактично керувати діяльністю даного підприємства, впливати на прийняття рішень його керівними органами. У підприємствах корпоративного типу під терміном «придбання» необхідно розуміти зміну носіїв корпоративних прав.

6. Формулювання «здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона» вважаємо зайвим, оскільки така діяльність охоплюється іншим поняттям – «незаконна діяльність».

7. Вважаємо за необхідне включити у сферу чинності ст. 205 КК України, шляхом внесення до її диспозиції відповідних змін, також фізичних осіб – підприємців і юридичних осіб, які не суб'єктами підприємницької діяльності.

Ураховуючи те, що використання в тексті закону понять, які характеризують легальні процедури та не відображають юридичної природи вчинюваного злочину, є некоректним, вважаємо за необхідне використовувати ті поняття, через які фіктивне підприємництво й набуває характеру суспільно небезпечних діянь. Це – вчинення фіктивного правочину.

Зважаючи на те, що діяльність неприбуткових організацій не є в чистому вигляді підприємницькою, а лише набуває окремих її ознак, у диспозиції треба говорити також про діяльність із ознаками підприємництва.

8. Також із урахуванням правил юридико-лінгвістичного тлумачення правових норм маємо вказати на необхідність застосування в тексті кримінального закону поняття «суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні особи)» не в множині, а в однині. Аналіз наукової літератури засвідчує, що, не зважаючи на законодавче використання в диспозиції ч. 1 ст. 205 КК України вказаного терміну саме в множині, вченими він переважно тлумачиться в однині, хоча іноді прямо на цьому увага не акцентується.

9. Наявні в науковій літературі пропозиції щодо можливого підвищення вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво, не підтримуємо. На наше переконання, вищевикладені обставини треба обов'язково встановлювати під час досудового слідства з тим, щоби врахувати їх під час призначення судом покарання неповнолітньому суб'єктові.

10. Суб'єктивна сторона фіктивного підприємництва характеризується виключно умисною формою вини за наявності прямого умислу.

Інтелектуальний момент умислу характеризується тим, що суб'єкт усвідомлює:

- 1) суспільну небезпечність власних діянь;
- 2) характер власної поведінки зі створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи);

3) у разі наявності співучасті, суспільну небезпечність діянь інших співучасників чи хоча б одного з них;

4) принаймні загальну незаконність діяльності, яка буде провадитися в майбутньому з використанням юридичної особи, яку утворено або право на яку набуто;

5) реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної шкоди державі, юридичній особі або громадянину.

Також слід зазначити, що особа не повинна усвідомлювати великий розмір можливої матеріальної шкоди. Вона може не мати відповідних знань взагалі або мати лише загальне уявлення про те, як цей розмір розраховується. Необхідність такої конкретизації не є умовою повної та правильної кваліфікації злочинів.

Вольовий момент умислу характеризується бажанням вчинити діяння зі створення хоча б одного суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи або його придбання – для злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК України. Для кваліфікованого складу до вказаного також додається бажання досягти злочинного результату у вигляді заподіяння матеріальної шкоди державі, юридичній або фізичній особі.

11. Декриміналізацію фіктивного підприємництва вважаємо взагалі можливою, утім, із огляду на міжнародні зобов'язання України та вкрай актуальну для всього людства проблему протидії організованій транснаціональній злочинності (у тому числі економічній) на даному історичному етапі передчасною.

12. Із урахуванням здійсненого аналізу, а також приписів ст. 234 ЦК України, запропоновано таку редакцію диспозицій частин першої та другої ст. 205 КК України:

«Стаття 205. Фіктивне підприємництво

1. Фіктивне підприємництво, тобто вчинення в процесі здійснення підприємницької діяльності чи діяльності, що містить ознаки підприємницької, правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином, –

карається...

2. Фіктивне підприємництво, вчинене повторно або якщо воно заподіяло велику матеріальну шкоду державі, юридичній або фізичній особі, –
карається...»

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

У теорії кримінального права загально визнаним є положення про необхідність в процесі кваліфікації злочинів встановити правильність застосування норм матеріального законодавства (його Загальної та Особливої частин) на предмет прийнятого рішення, а також уникнення певних правозастосовчих помилок. Тому вважаємо, що суміжними слід вважати діяння, що мають схожі кримінально-правові ознаки (загальні та спеціальні) у різних комбінаціях, оскільки розмежування суміжних складів злочинів - це зворотний бік кваліфікації [140, с. 126; 262, с. 91-96; 186, с. 475-496]. Кваліфікація - це вибір кримінально-правової норми, що визначає суспільно небезпечне діяння як злочин та закріплення цього вибору в юридичному акті (у вироку, ухвалі, постанові), як юридичної дії уповноваженого чинним законодавством суб'єкта кримінально-правових відносин. Розмежування полягає у відшуканні ознак, які індивідуалізують склад того чи іншого злочину [328, с. 415-423]. Це дозволяє відрізнити його від складів суміжних злочинів. Іншими словами, необхідно знайти критерії розмежування складів суміжних злочинів, якими можуть виступати тільки відмінні ознаки, що сприятиме правильній кваліфікації діяння, а в кінцевому підсумку - реалізації принципу законності при розгляді кримінальної справи.

При цьому, звичайно, встановлення явно відмінних ознак труднощів не становить. Непростою є задача встановлення неочевидних, латентних відмінних ознак. Вона може бути успішно вирішена за умови використання правильної методики, що передбачає здійснення всіх необхідних досліджень системно, послідовно та логічно.

Загальні рекомендації розмежування суміжних злочинів розроблені, головним чином, у працях С.А. Тарарухіна, В.О. Навроцького та ін. Зокрема, ними пропонується здійснювати таке розмежування за об'єктивними та суб'єктивними ознаками, властивими елементам їх складу [261, с. 89-132].

Як правильно зазначає В.О. Навроцький, щоб розмежувати злочини потрібно:

1) знайти спільне – те, що об'єднує порівнювальні об'єкти, які відзначаються як споріднені – суміжні злочини чи інші правопорушення; 2) вивести ознаки, за якими порівнювальні об'єкти відрізняються між собою; 3) встановити, у чому ж полягає відмінність розмежувальних ознак. В той же час твердження автора про те, що «такі ознаки мають збігатись за формою але відрізнятися за змістом та обсягом» [186, с. 475-480] видається спірним.

Таким чином, мова йде про застосування кримінально-правових норм при кваліфікації злочинів, під якою розуміється закріплений (зафіксований) в обвинувальному вирокі суду висновок про те, що вчинене особою діяння містить сукупність юридичних ознак, що утворюють конкретний склад злочину, передбачений чинним законодавством.

В юридичній літературі зазначається, що складу злочину властиві різноманітні функції, однією з яких є розмежування функцій [41, с. 213-217]. Погоджуючись з цією тезою вважаємо, що склад злочину дійсно може бути критерієм розмежування, оскільки містить необхідну сукупність ознак, які його утворюють. Враховуючи ознаки, які мають юридичний (нормативний) характер і слугують критеріями розмежування злочинів, можна здійснити правильне розмежування суміжних злочинів.

Співвідношення суміжних складів злочинів необхідно відрізнити від співвідношення кримінально-правових норм при їх конкуренції. Відмінність між цими категоріями в тому, що суміжні склади розмежовуються між собою за однією чи декількома ознаками, тобто один із суміжних складів злочинів має ознаку, якої немає в іншому складі, але при цьому інший склад має ознаку, відсутню в першому складі злочину. При конкуренції норм лише одна з них має ознаку, яка відсутня в іншій. При цьому, як зазначає Л. Брич, характерною ознакою розмежувальних ознак у суміжних складах злочинів є їх взаємовиключність, оскільки «розмежувальні ознаки – це пара (група) однойменних ознак, що відрізняються між собою за змістом, кожна з яких є ознакою окремого складу злочину, і якісно по-різному характеризуючи одну і ту саму властивість, яка визначається відповідними ознаками

складу, своєю присутністю унеможливорює наявність у цьому складі іншої ознаки, і навпаки» [41, с. 215]. Є.В. Фесенко вважає, що суміжними є злочинні діяння, що мають не загальні ознаки, про що зазначається в юридичній літературі, а склади злочинів, котрі містять схожі ознаки (загальні та латентні відмінні) у різних комбінаціях. При цьому роль критеріїв розмежування відіграють відмінні ознаки, а тому розмежування суміжних складів злочинів має зводитися до конкретизації саме схожих ознак об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін і суб'єкта складів злочинів, що порівнюються з метою виявлення розмежувальних критеріїв. До критеріїв розмежування складів злочинів, що вчинюються у сфері охорони здоров'я населення, та складів суміжних злочинних діянь доцільно визнати латентні відмінні ознаки, що характеризують цінності, на які вони посягають, специфіку діянь, способів і знарядь як ознак об'єктивної сторони їх складу та мету вчинення деяких із цих злочинів [309, с. 17].

При проведенні розмежування суміжних складів злочинів важливо встановити - на які соціальні цінності, блага або законні інтереси посягає те чи інше діяння і чому і яку шкоду воно завдає. При цьому важливо чітко встановити і окремі всі специфічні юридичні ознаки, які характеризують того чи іншого потерпілого, а також заподіяні наслідки.

Відзначу, що в науці кримінального права України загальноновизнаною є позиція про можливість кваліфікації суміжних злочинів за правилами сукупності (тобто сукупність злочинів розглядається тут як окрема форма їх множинності в контексті норм Загальної та Особливої частини КК України, їх видів та особливостей кримінально-правової кваліфікації сукупності злочинів) [257, с. 67-166]. Для вирішення цих питань у цілому прийнятними є класифікація форм множинності, закріплена в розділі VII Загальної частини КК, а також теоретичні рекомендації вітчизняних науковців з цього приводу. Водночас зазначена проблема залишається складною, недостатньо вирішеною та дискусійною, що викликає значні труднощі у практиці застосування закону. При цьому питання про наявність (відсутність) сукупності злочинів слід вирішувати не лише за формально - правовими критеріями, а й за змістовними, тобто з урахуванням суспільної

небезпеки вчиненого.

Дисертант підтримує позицію тих науковців, які більш обґрунтовано визначають, що множинність злочинів може бути вчинена не «співучасниками», а «групою осіб», оскільки така позиція базується на положеннях КК України 2001 року, а саме ст.ст. 28, 30 КК [136]. Відповідно до ч.1 ст.33 КК сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено, а в ч.2 зазначено: «При сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини цього кодексу». Наукою кримінального права ці положення визначаються наступним чином. По-перше, кожен із двох і більше злочинів являє собою одиничний злочин, визначений статтею (частиною статті) Особливої частини КК і має індивідуальні ознаки самостійного складу; 2) має місце поєднання злочинів: простого з простим; триваючого і складеного; закінченого і незакінченого; вчиненого у співучасті (або групі осіб) і самостійно. По-друге, це злочини різнорідні, оскільки мають різні безпосередні об'єкти, різні форми вини тощо.

Оскільки ст. 205 КК передбачена відповідальність лише за створення чи придбання суб'єкта підприємництва, то вчинення будь-яких незаконних чи заборонених дій від імені фактично створеного чи придбаного суб'єкта підприємництва має отримувати самостійну кримінально-правову оцінку. Зокрема, створення (придбання) суб'єкта підприємницької діяльності та наступне укладення фіктивних договорів без наміру їх виконання, використання такого підприємства для заволодіння майном, незаконного одержання кредитів, легалізації (відмивання) коштів, здобутих злочинним шляхом, утворює реальну сукупність злочинів і має кваліфікуватись за ст. 205 КК та відповідною статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за конкретні злочинні діяння. Так, фіктивне підприємництво, вчинене з метою незаконного одержання кредитів і привласнення одержаних коштів чи їх використання не за цільовим призначенням, треба кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ст. 205 і відповідними статтями КК, що передбачають відповідальність за такі злочини (ст. 190, ст. 191, ст. 222 КК). 3

цього приводу в постанові ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 зазначається, що якщо при створенні чи придбанні такого суб'єкта винна особа мала на меті не тільки прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, а й незаконне одержання кредитів і привласнення одержаних коштів чи їх використання не за цільовим призначенням, її дії слід додатково кваліфікувати і як готування до вчинення злочину, передбаченого відповідними частинами ст. 190 чи ст. 222 КК (абз. 2 п. 20).

Таким чином, зазначене вище дає підстави виділити злочини, склади яких є суміжними щодо складів фіктивного підприємництва і можуть бути узагальнені (систематизовані) за чотирма типами (поділені на чотири різновиди):

1) злочини, пов'язані з діяльністю, щодо якої є заборона (це, зокрема, злочини, передбачені ст.ст. 138, 203-1, 203-2, 204, 213, 216, 227, 229, 248, 249 КК та ін.); до цього ж типу (різновиду) суміжних злочинів слід віднести й умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачене ст. 212 КК, оскільки як буде обґрунтовано нижче воно може за певних умов супроводжувати здійснювану фіктивну підприємницьку діяльність;

2) злочини, пов'язані з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів, їх використанням не за цільовим призначенням (ст.ст. 190, 191, 222 КК);

3) злочини, які пов'язані з підробкою документів та їх використанням в процесі фіктивного підприємництва (ст.ст. 358, 366 КК);

4) злочини, які являють собою своєрідні способи прикриття незаконної підприємницької діяльності або здійснення її видів, щодо яких є заборона (користуючись термінологією названої вище постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3, таке прикриття вказує на мету фіктивного підприємництва і може бути пов'язане з використанням підроблених документів або їх підробкою, що передбачене відповідними частинами ст. 358 чи ст. 366 КК).

Переходячи до визначення специфіки кваліфікації фіктивного підприємництва та злочинів, пов'язаних із здійсненням діяльності, щодо якої є заборона, слід відзначити, що в абз. 1 п. 20 вказаної вище постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. №

З формулюється наступне правило: у разі, коли створений чи придбаний суб'єкт підприємницької діяльності розпочав незаконну діяльність, що містить ознаки ще й іншого злочину, дії винної особи належить кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ст. 205 КК і тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за здійснення незаконної діяльності. Враховуючи зміст такого положення, слід відзначити, що найбільше труднощів на практиці виникає при обґрунтуванні кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ст. 212 КК.

Якщо буквально дотримуватись вимог абз. 1 п. 20 постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3, то дії осіб, які під прикриттям фіктивного суб'єкта підприємництва, створеного чи придбаного з відповідною метою, ухиляються від сплати податкових внесків, повинні кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205 і ст. 212 КК (за наявності всіх ознак цих складів злочинів). Однак, у процесі кваліфікації все ж виникає питання, яке потребує окремого розв'язання, а саме: чи можна вважати ухилення від оподаткування різновидом «... незаконної діяльності, що містить ознаки ще й іншого злочину», та яка може бути розпочата створеним чи придбаним суб'єктом підприємницької діяльності?

Вирішуючи зазначене питання слід звернути увагу на те, що у зв'язку із прийняттям Податкового кодексу України, в законодавстві з'явилося ще одне визначення визначення фіктивного підприємництва (підприємства). Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» від 02.12.2010 р. N 2756-VI Господарський кодекс України доповнено статтею 55-1 «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання» наступного змісту: ознаки фіктивності, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи або припинення діяльності фізичною особою - підприємцем, в тому числі визнання реєстраційних документів недійсними: зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; незареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; зареєстровано (перереєстровано) у органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею

(оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження; зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників та призначених у законному порядку керівників. Проте зауважимо, що у вказаній нормі мова йде про ознаки фіктивної діяльності суб'єкта господарювання та ототожнення цього термінопоняття із фіктивним підприємництвом, яке передбачене ст. 205 КК й призводить до довільного тлумачення (застосування) норм кримінального закону, що є неприпустимим. Тому при вирішенні проблеми про співвідношення умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) і фіктивного підприємництва варто враховувати такі обставини:

1) за своїм змістом диспозиція ст. 205 КК є ширшою за зміст диспозиції ч.ч. 1-3 ст. 212 КК, оскільки не передбачає здійснення створеним або придбаним суб'єктом підприємницької діяльності (юридичною особою) конкретними видами діяльності, що відповідають меті прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона. Йдеться, зокрема, про те, що фактично в процесі фіктивного підприємництва створена чи придбана на законних підставах юридична особа може займатись цілком легальним видом підприємницької діяльності. Проте лише за наявності мети прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, здійснювані нею (юридичною особою) види підприємництва можуть набувати ознак фіктивного підприємництва і, відповідно, заподіювати державі шкоду. У теорії розслідування злочинів (зокрема, тих, які пов'язані з умисним ухиленням від оподаткування) така позиція є загально визнаною. Наприклад, В.В.Лисенко у своєму дослідженні обґрунтовано доводить, що фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності за своїм призначенням є своєрідним механізмом, який дозволяв зменшити або повністю виключити сплату податків і зборів, у тому числі легальними суб'єктами господарювання [153, с. 238, 248].

Отже, оскільки так звані легальні види підприємницької діяльності й можуть

мати місце при здійсненні юридичною особою «фіктивного підприємництва», то й заперечувати можливість ухилення від оподаткування легально створеною юридичною особою в процесі зайняття нею підприємницькою діяльністю (нехай і з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона) теж не можна. Тим більше, що в п. 2 постанови ПВСУ «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8 жовтня 2004 р. № 15 визначені обов'язкові умови, за яких може наставати відповідальність за ст. 212 КК, а саме: а) не сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі входять у систему оподаткування і введені в установленому законом порядку; об'єкт оподаткування передбачений відповідним законом; б) платник податку, збору, іншого обов'язкового платежу визначений як такий відповідним законом; в) механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), їх ставки та пільги щодо оподаткування визначені законами про оподаткування.

Так, органами прокуратури О. було пред'явлене обвинувачення у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205, ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК. Однак, по результатах судового слідства після змін прокурором обвинувачення О. було пред'явлене кінцеве обвинувачення лише за ч. 1 ст. 205 КК за наступних обставин.

У липні 2008 р., з метою створення фіктивного підприємства О. запропонував мешканцю Луганська зареєструвати за винагороду на своє ім'я ТОВ з метою прикриття незаконної діяльності, ставши його засновником. відповідно до домовленості О. мав підписати реєстраційні документи ТОВ, відкрити поточні рахунки підприємства у різних банківських установах, тим самим створивши видимість законно створеного суб'єкта господарювання. Згідно з цією домовленістю було організовано реєстрацію ТОВ на ім'я О. Виконуючи свою роль у реалізації злочинного наміру, О., разом із невстановленими слідством особами, їздив з ними в органи державної реєстрації та до нотаріуса для оформлення документів, необхідних для створення СПД та відкриття поточних рахунків в банківських установах, постановки СПД на податковий облік, в органах статистики, в Пенсійному Фонді

України, Фонді соціального страхування від нещасних випадків, Фонді зайнятості населення, де підписував відповідні реєстраційні документи. Фактично, юридична адреса підприємства: м. Київ, вул. Колекторна, 40/А у реєстраційних документах була вказана з метою здійснення реєстрації підприємства без фактичного його в подальшому знаходження. Дарницькою районною у м. Києві Державною адміністрацією 09.07.2008 здійснена державна реєстрація ТОВ «Конкон» за № 10651020000011254 та ТОВ «Конкон» присвоєно ідентифікаційний код ЄДРПОУ 35399080, що в подальшому стало підставою для постановки на облік як платника податків у ДПІ у Дарницькому районі м. Києва, Пенсійному Фонді України, Фонді соціального страхування та Фонді зайнятості населення. Таким чином, згідно обвинувачення, в період 2008-2009-х років, знаходячись у м. Києві через невстановлених слідством осіб, О., діючи умисно, з метою прикриття незаконної діяльності, організував створення фіктивного підприємства, шляхом заснування нової юридичної особи - ТОВ «Конкон», чим, на думку суду, вчинив злочин передбачений ч.1 ст.205 КК України [14];

2) для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205 та ст. 212 КК, має бути встановлено, що створена чи придбана як суб'єкт підприємництва юридична особа здійснює певну діяльність із спеціальною метою (метою фіктивного підприємництва) – прикриття незаконної діяльності або здійснення забороненої законом діяльності, яка повинна бути у винної особи вже на момент створення (придбання) суб'єкта підприємницької діяльності. У той же час відзначимо, що законодавцями деяких країн світу, в яких передбачена відповідальність за діяння, подібні до ст. 205 КК, така обов'язкова суб'єктивна ознака створення або придбання суб'єкта підприємницької, як мета приховання незаконної діяльності не визнається обов'язковим. Так, за ч. 2 ст. 203 КК Литовської республіки встановлюється кримінальна відповідальність для того, хто заснував підприємство або керував підприємством, яке використовувалось з метою приховання незаконної діяльності [284, с. 295]. При цьому деякі науковці, враховуючи поширеність практики використання злочинцями вже існуючих суб'єктів господарювання, які свого часу були зареєстровані належним чином,

виказали точку зору про те, щоб ст. 205 КК України має передбачати відповідальність як за створення, так і за використання суб'єкта господарювання для вчинення злочину або іншої протиправної діяльності [42, с.16-18]. Кабінет Міністрів України в свій час з урахуванням цього положення розробив проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму» (№ 4190 від 24 вересня 2003 р.), у якому пропонувалось розширити диспозицію ч. 1 ст. 205 КК, використовуючи словосполучення «створення або придбання» замінити зворотом «створення, придбання або використання». Вважаємо, що такий підхід заслуговує на увагу та подальше удосконалення наукою кримінального права з наступним виробленням відповідних пропозицій законодавцю щодо вдосконалення кримінально-правової протидії таким проявам злочинів у сфері підприємницької діяльності, як фіктивне підприємництво.

Таким чином, у разі, коли умисне ухилення від оподаткування має місце поряд із легальною діяльністю суб'єкта підприємництва, під час створення або придбання якого не переслідувалась мета прикрити вказану незаконну діяльність, таке діяння підлягає кваліфікації ст. 212 КК, а не за ст. 205 КК, у зв'язку із відсутністю зазначеної мети як обов'язкової (конструктивної) ознаки фіктивного підприємництва. З огляду на це слушною слід визнати позицію О.О. Дудорова, який, досліджуючи питання співвідношення ухилення від сплати податків та фіктивного підприємництва, зазначив, що характерною рисою в цьому випадку є те, що незаконна діяльність у формі ухилення від сплати податків і зборів тут - не самоціль, вона лише супроводжує здійснювану фактично фінансово-господарську діяльність підприємства, пов'язану з утворенням об'єктів оподаткування.

Суб'єкти підприємництва можуть утворюватись, придбаватись і використовуватись саме для умисного заниження податкових зобов'язань – як власних, так і покладених на інших платників. Отже, різновидами незаконної діяльності, приховати або здійснювати яку прагнуть особи, винні у фіктивному підприємстві, є підстави визнавати, по-перше, діяльність, яка не відображається у звітній документації і яка у такий спосіб приховується від оподаткування і, по-

друге, створення для інших платників умов для ухилення від сплати податкових внесків.

О.О. Дудоров вважає, що фіктивне підприємництво може утворювати сукупність також із злочином, який кваліфікується за ч. 5 ст. 27, ст. 212 КК. У разі, коли особи, які стоять за фіктивним суб'єктом підприємництва, сприяють службовим особам підприємства із реального сектору економіки ухилитись від сплати податкових внесків (наприклад, шляхом сприяння незаконному завищенню валових витрат або податкового кредиту з ПДВ), а тому пособництво має місце у разі умисної спільної участі у вчиненні умисного злочину (ст. 26 КК), а тому пособництво не утворює самостійного складу злочину і не може утворювати сукупність злочинів. Крім цього, цей вчений при вирішенні питання співвідношення фіктивного підприємництва та ухилення від оподаткування, слушно звертає увагу на те, що передбачена ч. 2 ст. 205 КК велика матеріальна шкода державі може бути заподіяна також внаслідок несплати належних сум податків і зборів [87, с. 60]. Також науковець відмічає, що фактично суспільно небезпечні наслідки у вигляді матеріальної шкоди державі, банку, кредитній установі, іншим юридичним особам або громадянам (ч. 2 ст. 205 КК) спричиняються не стільки створенням або придбанням суб'єкта підприємництва, скільки незаконними діями, заради приховування або здійснення яких і була створена (придбана) юридична особа [87, с. 60-61].

Крім цього, розмежовуючи склади злочинів, передбачених ст. 212 і ст. 205 КК, слід наголосити на певних особливостях нормативного (легального) описання ознак об'єктивної сторони фіктивного підприємництва. Мається на увазі те, що під час ухвалення в остаточній редакції КК 2001 р. законодавець не сприйняв ідею про виокремлення як самостійної форми фіктивного підприємництва, альтернативної створенню і придбанню юридичних осіб - підприємницьких структур, укладання службовими особами або власниками діючих суб'єктів підприємництва господарських чи фінансових угод без наміру їх виконання. Саме таке формулювання містилось у ст. 210 проекту КК України, прийнятого у другому читанні. Багатьма фахівцями висловлюється думка про необхідність криміналізації

так званого псевдопідприємництва, тобто укладання і використання фіктивних угод як засобу прикриття псевдорозрахункових операцій, а також прийняття суб'єктом підприємництва інших зобов'язань без їх наміру виконувати [3, с. 31-32; 33, с. 36; 50, с. 45; 170, с. 158; 169, с. 179-183; 174, с. 274; 198, с. 8; 209, с. 177-178]. З.А. Тростюк услід за В.О. Навроцьким вважає, що ст. 205 КК не передбачає кримінального покарання за укладання угод без наміру їх виконувати та вбачає невідповідність назви цієї статті її змісту: фактично відповідальність встановлено за готування до підприємництва, а не за саму фіктивну підприємницьку діяльність [271, с. 67].

Свого часу В.М. Вересовим була висунута пропозиція доповнити КК 1960 р. статтю 148-9 під назвою «Створення (придбання) фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності», ч. 2 якої передбачала б відповідальність за підроблення документів про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності або використання підробленого документа з метою створення (придбання) суб'єкта підприємницької діяльності [48, с. 15-16]. В аналітичних матеріалах із вивчення схем приховування доходів від оподаткування суб'єктами підприємницької діяльності базових галузей, розроблених відділом оперативного економічного аналізу і відслідковування криміногенних процесів у сфері оподаткування пропонувалось запровадити кримінальну відповідальність не тільки за зазначені дії, а й за реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності за завідомо підробленими документами (ст. 358 КК).

Ми не можемо погодитись з автором. По-перше, у разі підроблення свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи суб'єкт підприємницької діяльності не створюється, тобто реалізація ідеї В.М. Вересова на законодавчому рівні призвела б до неузгодженості між назвою запропонованої ним статті та її змістом. По-друге, реєстрація комерційної юридичної особи за завідомо підробленими документами має тягнути для державного реєстратора кримінальну відповідальність на підставі норм КК про злочини у сфері службової діяльності, а якщо державний реєстратор усвідомлював, що юридична особа - суб'єкт підприємницької діяльності створюється для прикриття або здійснення незаконної діяльності, то його дії

потребують додаткової кваліфікації за ч. 5 ст. 27 та ст. 205 КК як пособництво фіктивному підприємництву. По-третє, підроблення свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи, як і використання завідомо підробленого документа, визнається злочином (ст. 358 КК). Ми вважаємо, що підроблення установчих документів неіснуючої юридичної особи не може кваліфікуватись за ст. 358 КК, оскільки нею встановлено відповідальність за підроблення легітимних документів - документів, які видаються (посвідчуються) підприємствами, установами, організаціями чи іншими особами. За спрямованістю умислу зазначені дії, щодо виготовлення печаток, штампів, бланків юридично неіснуючих суб'єктів господарювання, можуть розглядатись як готування до іншого злочину у сфері оподаткування».

Ще один аспект, який стосується проблем розмежування (співвідношення) складів злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205 та ст. 212 КК, пов'язаний з можливістю подвійного інкримінування матеріальної шкоди, яка заподіюється державі внаслідок ухилення в процесі фіктивного підприємництва від оподаткування. Адже за необхідних (обов'язкових) умов вчинене має кваліфікуватись за правилами сукупності злочинів. Справ у тому, що в ч. 2 ст. 205 КК законодавець закріпив ознаку «велика матеріальна шкода державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам», яка у примітці до цієї статті КК конкретизована в наступному вигляді: «матеріальна шкода, яка заподіяна державі або юридичним особам, вважається великою, якщо вона у тисячу і більше разів перевищує нмдг». Таким чином, виникає питання про співвідношення складів вказаних злочинів з урахуванням однакового змісту матеріальної шкоди, яка в ст. 205 КК виражена словами «велика матеріальна шкода державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам», а в ч.ч. 1-3 ст. 212 КК – словами «... призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів ...» (тобто шкоди у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних (ч. 1), великих (ч. 2) чи особливо великих (ч. 3 ст. 212 КК) розмірах). Проте оскільки фактичне ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у зазначених розмірах не може

ототожнюватись з матеріальною шкодою (збитками) варто наголосити на низці принципів моментів, які мають враховуватись при кваліфікації названих дій за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 205, 212 КК.

По-перше, шкода, яка у ч.ч. 1-3 ст. 212 КК описується словами «... призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів ...» має характер так званого неповернення належного, що є відмінним від змісту упущеної (втраченої) вигоди. Тому при кваліфікації за сукупністю насамперед слід враховувати те, що фактичне ненадходження коштів до бюджетів чи державних цільових фондів не визнається різновидом так званих прямих збитків та упущеної (втраченої) вигоди. А тому матеріальна шкода, визначена у ч. 2 ст. 205 КК як ознака кваліфікованого складу фіктивного підприємництва, має зовсім інший зміст порівняно з таким різновидом неповернення належного, як «фактичне ненадходження коштів» у ч.ч. 1-3 ст. 212 КК.

По-друге, у разі, коли розмір коштів, що фактично не надійшли до бюджетів чи державних цільових фондів внаслідок ухилення від оподаткування, не досягає значного (згідно з приміткою до ст. 212 КК – від однієї тисячі до трьох тисяч нмдг), їх (такі кошти) неприпустимо включати у зміст відповідних витрат і витрат, яких зазнала держава в особі уповноважених органів у зв'язку з вчиненням фіктивного підприємництва. Адже як було проілюстровано у другому розділі дисертації матеріальна шкода у складі фіктивного підприємництва має «складники», які не позначають неотримання державою коштів, належних їй як суми податків, зборів (обов'язкових платежів).

Переходячи до проблем відмежування складів фіктивного підприємництва від складів злочинів, пов'язаних з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів, їх використанням не за цільовим призначенням (ст.ст. 190, 191, 222 КК), варто звернути увагу на таке.

По-перше, акцентуючи увагу на необхідності додаткової кваліфікації вчиненого за відповідною частиною ст. 190, 191 або ст. 222 КК, ПВСУ цілком правильно вказує на мету незаконного одержання кредитів і привласнення одержаних коштів чи їх використання не за цільовим призначенням, що відповідає

ознакам стаді готування до шахрайства та/або шахрайства з фінансовими ресурсами. Тому в разі, якщо службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи здійснюють діяльність, пов'язану з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів чи їх використанням не за цільовим призначенням, вчинене, утворюючи закінчені злочини, потребує кваліфікації за відповідною частиною ст. 205 КК та відповідною частиною ст. 190 або ст. 222 КК.

По-друге, при кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 205, 190 та/або ст. 222 КК, слід враховувати кілька її (кваліфікації) варіантів, зміст яких залежить від мети й спрямованості умислу (зокрема, на незаконне одержання кредитів і привласнення одержаних коштів чи їх використання не за цільовим призначенням):

1) випадки, коли службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи подають завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді кредиту, потребують кваліфікації як закінчене фіктивне підприємництво за відповідною частиною ст. 205 КК та «... готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину, а в разі фактичного одержання одержаних коштів на свою користь чи користь інших осіб – як закінчене шахрайство за відповідною частиною ст. 190 КК» (абз. 2 постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3). При цьому обов'язковою умовою такої кваліфікації є те, що юридична особа в процесі фіктивного підприємництва створюється або придбавається із заздалегідь визначеною (до моменту її створення чи придбання) метою – лише привласнити кошти, одержані на законних підставах як кредит. Зміст такої заздалегідь визначеної мети відповідає поданню завідомо неправдивої інформації при шахрайстві;

2) випадки, коли службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи здійснюють привласнення правомірно одержаних як кредит коштів, потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ст. 191 КК. З приводу обґрунтованості додаткової кваліфікації за ст. 191 КК в абз. 3 п. 23 постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3

зазначається: «в разі, коли після одержання цих коштів чи майна в службової особи такого суб'єкта виникає умисел на їх привласнення, її дії належить кваліфікувати за ст. 191 КК». Важливо підкреслити, що в цьому випадку умисел особи та мета привласнити кредитні кошти виникає вже після створення чи придбання в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи та після правомірного одержання як кредит коштів (в абз. 3 п. 23 зазначеної постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 з цього приводу вказується, що кошти чи майно, правомірно одержані суб'єктом господарської діяльності як субсидії, субвенції, дотації, кредити, переходять у його власність з моменту їх фактичного одержання);

3) випадки, коли створення чи придбання юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва здійснюється з метою неправомірного одержання кредитних коштів, а після одержання таких коштів (неправомірно отриманих як кредит коштів) в особи з'являється умисел їх привласнити. Такі випадки потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205, ст. 222 та ст. 190 КК. В основі такого підходу знаходиться положення абз. 3 п. 23 постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3 про те, що якщо зазначені кошти були одержані з цією метою неправомірно, то такі дії треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 222 та 190 КК;

4) випадки, коли створення чи придбання юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва здійснюється з метою неправомірного одержання лише частини кредитних коштів, а після одержання таких коштів в особи з'являється умисел привласнити теж частину правомірно чи/та неправомірно одержаних коштів. У таких випадках вчинене за необхідних обставин також потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205, ст. 222 та ст. 190 КК.

Враховуючи зміст наведених вище варіантів кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 205, 190, 191, 222 КК, слід враховувати, що матеріальна шкода як обов'язкова ознака фіктивного підприємництва може набрати форм и неповернення одержаного кредиту, іншої фінансової допомоги або використання її не за цільовим призначенням. Цей злочин може виступати як спосіб

шахрайського обману і свідчить про наявність ознак злочину проти власності. Фактично кредитні заявки, техніко-економічні обґрунтування, інші документи можуть надходити до банківських установ і від імені фіктивних підприємств, керівники яких застосовують специфічний спосіб обману кредиторів, виділений законодавцем в окремий склад злочину. Оскільки об'єктивна сторона фіктивного підприємництва обмежується створенням або придбанням юридичної особи і не охоплює укладання фіктивних (у даному разі кредитних) угод, дії винного в аналізованій пропонувалось кваліфікувати за сукупністю злочинів.

В юридичній літературі виказувалась думка про те, що відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами настає тоді, коли завідомо неправдива інформація для отримання кредитних ресурсів, надходить від суб'єктів господарювання із легальною фінансово-господарською діяльністю та первісно відповідає установчим документам. Дотримуючись цієї точки зору, якщо як спосіб обманного отримання субвенцій, субсидій, дотацій чи кредитів було фіктивне підприємництво, такі дії слід було кваліфікувати лише за ст. 205 КК України, їх кваліфікація за ст. 222 того ж КК була б зайвою.

Вирішуючи ці питання слід виходити з того, що мета фіктивного підприємництва полягає у відсутності наміру особи, яка створила або придбала суб'єкт господарської діяльності, здійснювати законну підприємницьку діяльність (на сьогодні здійснення нестатутної діяльності суб'єктом підприємницької діяльності не утворює складу злочину, передбаченого ст. 205 КК України). Створення фіктивного підприємства означає набуття статусу суб'єкта підприємницької діяльності у порядку, встановленому чинним законодавством. А тому, якщо фіктивне підприємництво є способом шахрайства з фінансовими ресурсами, за умови, що особи, які діють під прикриттям фіктивного підприємства і обманюють кредитора, не мають умислу на викрадення коштів, отриманих у формі банківського кредиту чи іншого виду фінансової допомоги, такі дії потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених статтями 205 і 222 КК України [181].

Звичайно, запропонована кваліфікація є правильною за умови, що особи, які

діють під прикриттям фіктивного підприємства і обманюють кредитора, не мають умислу на викрадення коштів, отриманих у формі банківського кредиту чи іншого виду фінансової допомоги. Оскільки об'єктивну сторону фіктивного підприємництва український законодавець обмежує такими діями, як створення і придбання юридичної особи, дії, які вчинюються від імені фіктивного підприємства, з його використанням і містять ознаки іншого, відмінного від фіктивного підприємництва злочину повинні діставати самостійну кримінально-правову оцінку.

При розмежуванні складів фіктивного підприємництва та складів злочинів, які пов'язані з підробленням офіційних документів та/або їх використанням безпосередньо в процесі фіктивного підприємництва, а також злочини, які являють собою своєрідні способи прикриття незаконної підприємницької діяльності або здійснення її видів, щодо яких є заборона, необхідно враховувати, що зазначене прикриття вказує на мету фіктивного підприємництва і може бути пов'язане з використанням підроблених документів або їх підробкою (ст. 358 та ст. 366 КК). У таких випадках вчинене, окрім відповідної частини ст. 205 КК, має додатково кваліфікуватись за відповідною частиною (частинами) ст. 358 КК або відповідною частиною ст. 366 КК.

Оскільки перший випадок стосується того, що підроблення або використання завідомо підроблених документів може здійснюватись вже в процесі створення чи придбання юридичної особи, то й «виокремлення» при кваліфікації ч. 1 (2 або 3) ст. 358 та/або ч. 4 ст. 358 КК має обґрунтовуватись з позиції конкуренції кримінально-правових норм, одна з яких є загальною (ст. 205 КК), а інші – спеціальними (ч.ч. 1-3 ст. 358 КК у разі, якщо особа вчиняє підроблення відповідного офіційного документа, а ч. 4 цієї ж статті КК, - якщо винний використовує (зокрема, при створенні чи придбанні юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва) завідомо підроблений документ).

Другий випадок охоплює схожу ситуацію, зокрема, коли складання, видача завідомо неправдивих офіційних документів, а також внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів здійснюється службовою особою (так зване «службове підроблення»),

передбачене ст. 366 КК). Така складність кваліфікації зумовлена насамперед тим, що в ст. 366 КК не передбачена відповідальність за використання службовою особою завідомо підробленого офіційного документа, а також тим, що в ч. 2 ст. 366 КК передбачається підроблення службовою особою офіційних документів, що спричинило тяжкі наслідки. З огляду на це варто наголосити на низці принципових моментів, які мають враховуватись при кваліфікації фіктивного підприємництва, поєднаного із підробленням офіційних документів службовою особою та їх використанням, за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205, ч. 1 чи ч. 2 ст. 366, а також ч. 4 ст. 358 КК.

По-перше, визначене в ч. 1 ст. 366 КК поняття службового підроблення не охоплює використання складеного, виданого службовою особою завідомо неправдивого документа, офіційного документа, до змісту якого внесені завідомо неправдиві відомості, або іншим чином підробленого офіційного документа. У зв'язку з цим при кваліфікації фіктивного підприємництва, поєднаного з підробленням службовою особою офіційного документа та його подальшим використанням при створенні чи придбанні юридичної особи (в процесі фіктивного підприємництва), виникає питання про співвідношення таких ознак фіктивного підприємництва, як «створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою ...», з поняттям «використання завідомо підробленого документа» (ч. 4 ст. 358 КК). Враховуючи визначений у другому розділі дисертації зміст поняття «створення ... суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб)» та «придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб)», відзначимо, що в процесі такого створення чи придбання винна особа може використовувати завідомо підроблені офіційні документи, у зв'язку з чим норми, передбачені ст. 205 та ч. 4 ст. 358 КК співвідносяться як загальна (ст. 205 КК) та спеціальні (ч. 4 ст. 358 КК). Отже, у всіх випадках використання завідомо підроблених документів (незалежно від того, чи набула винна особа статусу службової чи ні) кваліфікація має здійснюватись за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ч. 4 ст. 358 КК.

По-друге, дещо ускладнюється вирішення питань кваліфікації вчиненого у наведеному випадку в разі, якщо винна особа вже набула статусу службової особи і при цьому вчиняє службове підроблення, яке заподіяло тяжкі наслідки, та використання в процесі створення чи придбання юридичної особи завідомо підробленого офіційного документа. У такому випадку визначальними є наступні обставини:

1) заподіяна фіктивним підприємництвом матеріальна шкода досягає показників, визначених у ч. 2 ст. 205 КК та її примітці, а службове підроблення заподіює тяжкі наслідки у вигляді матеріальних чи нематеріальних збитків. Оскільки поняття створення та придбання юридичної особи при фіктивному підприємстві співвідноситься з поняттям службового підроблення як самостійні (окремі) поняття, то урахування ознак великої матеріальної шкоди при кваліфікації за ч. 2 ст. 205 КК та тяжких наслідків при кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК залежить від встановлення змісту таких наслідків в кожному випадку окремо, тобто, чи заподіяна фіктивним підприємництвом велика матеріальна шкода, а також чи настали в результаті службового підроблення тяжкі наслідки. Якщо відповідь на це запитання є позитивною, то й кваліфікація має здійснюватись за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 205, ч. 2 ст. 366 та ч. 4 ст. 358 КК;

2) заподіяна фіктивним підприємництвом матеріальна шкода не досягає показників, визначених у ч. 2 ст. 205 КК та її примітці, а службове підроблення не заподіює тяжкі наслідки у вигляді матеріальних чи нематеріальних збитків. Враховуючи наведене вище, кваліфікація має здійснюватись за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 366 та ч. 4 ст. 358 КК.

Висновки до розділу 3

1. Злочини, склади яких є суміжними щодо складів фіктивного підприємства, можуть бути поділені на чотири різновиди: а) злочини, пов'язані з діяльністю, щодо якої є заборона (це, зокрема, злочини, передбачені ст.ст. 138, 203-1, 203-2, 204, 213,

216, 227, 229, 248, 249 КК та ін.); до цього ж типу (різновиду) суміжних злочинів слід віднести й умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачене ст. 212 КК, оскільки воно може за певних умов супроводжувати здійснювану фіктивну підприємницьку діяльність; б) злочини, пов'язані з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів, їх використанням не за цільовим призначенням (ст.ст. 190, 191, 222 КК); в) злочини, які пов'язані з підrobкою документів та їх використанням в процесі фіктивного підприємництва (ст.ст. 358, 366 КК); г) злочини, які являють собою своєрідні способи прикриття незаконної підприємницької діяльності або здійснення її видів, щодо яких є заборона (користуючись термінологією названої вище постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3, таке прикриття вказує на мету фіктивного підприємництва і може бути пов'язане з використанням підrobлених документів або їх підrobкою, що передбачене відповідними частинами ст. 358 чи ст. 366 КК).

2. При співвідношенні умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) і фіктивного підприємництва варто враховувати такі обставини: а) за своїм змістом диспозиція ст. 205 КК є ширшою за зміст диспозиції ч.ч. 1-3 ст. 212 КК, оскільки не передбачає здійснення створеним або придбаним суб'єктом підприємницької діяльності (юридичною особою) конкретних видів діяльності, що відповідають меті прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона; б) для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205 та ст. 212 КК, має бути встановлено, що створена чи придбана як суб'єкт підприємництва юридична особа здійснює певну діяльність із спеціальною метою (метою фіктивного підприємництва) – прикриття незаконної діяльності або здійснення забороненої законом діяльності, яка повинна бути у винної особи вже на момент створення (придбання) суб'єкта підприємницької діяльності. Таким чином, у разі, коли умисне ухилення від оподаткування має місце поряд із легальною діяльністю суб'єкта підприємництва, під час створення або придбання якого не переслідувалась мета прикрити вказану незаконну діяльність, таке діяння підлягає кваліфікації ст. 212 КК, а не за ст. 205 КК, у зв'язку із відсутністю зазначеної мети як обов'язкової

(конструктивної) ознаки фіктивного підприємництва.

3. Враховуючи необхідність додаткової кваліфікації вчиненого за відповідною частиною ст. 190, 191 або ст. 222 КК, слід враховувати мету незаконного одержання кредитів і привласнення одержаних коштів чи їх використання не за цільовим призначенням, що відповідає ознакам стадії готування до шахрайства та/або шахрайства з фінансовими ресурсами. Отже, в разі, якщо службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи здійснюють діяльність, пов'язану з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів чи їх використанням не за цільовим призначенням, вчинене, утворюючи закінчені злочини, потребує кваліфікації за відповідною частиною ст. 205 КК та відповідною частиною ст. 190 або ст. 222 КК.

4. При кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 205, 190 та/або ст. 222 КК, визначається кілька варіантів, зміст яких залежить від мети й спрямованості умислу: а) службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи подають завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді кредиту, потребують кваліфікації як закінчене фіктивне підприємництво за відповідною частиною ст. 205 КК та «... готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину, а в разі фактичного обернення одержаних коштів на свою користь чи користь інших осіб – як закінчене шахрайство за відповідною частиною ст. 190 КК» (абз. 2 постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3); б) службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи здійснюють привласнення правомірно одержаних як кредит коштів, що кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ст. 191 КК; в) створення чи придбання юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва здійснюється з метою неправомірного одержання кредитних коштів, а після одержання таких коштів в особи з'являється умисел їх привласнити (такі випадки потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205, ст. 222 та ст. 190 КК); г) створення чи придбання юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва здійснюється з метою

неправомірного одержання лише частини кредитних коштів, а після одержання таких коштів в особи з'являється умисел привласнити теж частину правомірно чи/та неправомірно одержаних коштів (вчинене за необхідних обставин також потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205, ст. 222 та ст. 190 КК).

5. Враховуючи зміст поняття «створення ... суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб)» та «придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб)», в процесі такого створення чи придбання винна особа може використовувати завідомо підроблені офіційні документи, у зв'язку з чим норми, передбачені ст. 205 та ч. 4 ст. 358 КК співвідносяться як загальна (ст. 205 КК) та спеціальні (ч. 4 ст. 358 КК). Тому у всіх випадках використання завідомо підроблених документів кваліфікація має здійснюватись за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ч. 4 ст. 358 КК.

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМИ КАРАНОСТІ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У КК України визначене поняття покарання, його завдання та цілі, досягнення яких залежить від якості тих нормативних засобів, які в ньому закріплені. На сучасному етапі розвитку кримінального законодавства та практики його застосування покарання за фіктивне підприємництво слід розуміти не лише як кару за цей злочин, але насамперед як захід протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

З огляду на це призначення покарання за фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), як передбачена законодавством реакція держави на вчинений злочин вимагає визначення юридичних підстав та фактичних обставин, які адекватно виражали б відповідність вчинення злочину та призначення за нього покарання постійно залишається актуальною.

Розуміючи покарання як публічно-правовий захід державного примусу до особи, яка вчинила злочин, що проявляється в обмеженні прав і свобод засудженого від імені України й здійснюється спеціальними органами держави, уповноваженими на виконання обвинувального вироку суду [23, с. 17], цілями покарання є: кара, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК).

Таким чином, покарання за своєю суттю є відплатою, помстою, обов'язком держави відреагувати на порушення правопорядку. З іншого боку, покарання є засобом досягнення певної мети – попередження здійснення нових порушень правопорядку. За таких умов, покарання розглядається як право держави, використовуючи яке остання досягає встановленої мети.

Беручи за основу такий підхід, слід звернути увагу на врахування при призначенні покарання за фіктивне підприємництво: 1) суспільної небезпеки вчиненого злочину; 2) характеру і ступеня тяжкості вчиненого злочину. При цьому основоположним слід визнати не «суспільну небезпечність діяння», а «ступінь

тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання» (п.3 ч.1 ст.65 КК).

Такий підхід закріплено і ст. 70 КК «Призначення покарання за сукупністю злочинів», який більш чітко і повно роз'яснив Пленум ВСУ у постанові № 7 від 24.10.2003р. (з відповідними змінами) «Про практику призначення судами кримінального покарання». У п.20 зазначено, що передбачені законом правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК) застосовуються у випадках самостійної кваліфікації вчиненого як за різними статтями так і за різними частинами однієї статті кримінального закону, якими передбачено відповідальність за окремі склади злочинів і які мають самостійні санкції. За цими ж правилами призначається покарання і в разі вчинення особою діянь, частина яких кваліфікується як закінчений злочин, арешту – як готування до злочину чи замах на нього [211, с. 241].

Однак, не у всіх випадках суд, обираючи конкретні заходи кримінально-правового впливу, враховує конкретні показники ступеня тяжкості вчиненого злочину та особи винного. Проілюструємо наведене на наступному прикладі.

10 січня 2012 року Солом'янський районний суд м. Києва визнав С. винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 205 та ч. 1 ст. 358 КК, звільнивши його «... від кримінальної відповідальності за ст.ст. 205 ч. 2, 358 ч. 1 КК України на підставі Закону України «Про амністію у 2011 році» від 08.07.2011 р.» й закривши справу.

Проведеним у справі слідством було встановлено, що С. на початку 2007 року вступив у попередню змову з невстановленою особою з наміром зареєструвати ТОВ, метою якого було б прикриття незаконної діяльності (без наміру взагалі здійснювати господарську діяльність). Для реалізації такої мети С. зареєстрував ТОВ і в офісному приміщенні приватного нотаріуса К. підписав статут ТОВ. Зазначені дії С. були визнані слідством фіктивним підприємництвом і кваліфіковані за ч. 2 ст. 205 КК за ознакою заподіяної державі великої матеріальної шкоди на тій підставі, що С., порушуючи чинне на той час законодавство створив ТОВ, набувши права власності на нього, але як одноособовий учасник ТОВ відповідного майна до статутного фонду ТОВ не вносив. Крім цього, при кваліфікації вчиненого за

ознакою великої матеріальної шкоди правозастосовні органи виходили з того, що діяльність ТОВ, очолювана С., призвела до несплати до бюджету ПДВ у розмірі 326 737 грн. Водночас дії С. були також додатково кваліфіковані досудовим слідством за ч. 1 ст. 358 КК, оскільки зазначене ухилення від сплати ПДВ поєднувалось з підробленням відповідних документів.

У цьому прикладі звертає на себе та обставина, що при винесенні зазначеного рішення суд взагалі не досліджував питання щодо відшкодування заподіяної умисною несплатою ПДВ великої матеріальної шкоди в сумі 326 737 грн. [17].

КК України диференціював кримінальну відповідальність, види та розміри покарання за злочин, передбачений ст. 205 КК. За видами і розмірами покарань ці злочини відносяться: за ч.1 ст.205 КК до злочинів середньої тяжкості (ч.3 ст.12), а за ч.2 ст.205 – до тяжких злочинів (ч.4 ст.12).

Закон України №4025-VI від 15 листопада 2011р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [99], як зазначає С.М. Міщенко, «містить низку нових та прогресивних положень, спрямованих на реалізацію демократичних засад кримінального судочинства, здатних гарантувати демократичні і гуманістичні засади його здійснення, та забезпечити реалізацію конституційних положень та міжнародних стандартів» [180, с. 321]. Зазначимо, що при проведенні у 2008 році гуманізації покарання за деякі злочини, в тому числі й в сфері господарської діяльності, санкція статті 205 КК залишилась без змін.

За КК України 2001р. було встановлено такі види і розміри покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 205: за ч. 1 – штраф від 300 до 500 нмдг; а за ч. 2 ст. 205 – позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. У відповідності до Закону №4025-VI від 15 листопада 2011р., санкції ст. 205 КК були уніфіковані шляхом встановлення одного виду покарання – штрафу (ч. 1 - від п'ятисот до двох тисяч нмдг; за ч. 2 – від трьох тисяч до п'яти тисяч нмдг), та із врахуванням

положень ст. 53 КК – діяння набуло іншого ступеню тяжкості, а покарання суттєво збільшилось¹.

Таким чином, якщо враховувати зміст санкцій, передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК, а також зміст редакції ст. 12 КК до їх зміни Законом від 15 листопада 2011 р., то злочин, склад якого передбачений у ч. 1 ст. 205 КК, вважався злочином невеликої тяжкості, а злочин, склад якого був передбачений у ч. 2 ст. 205 КК – злочином середньої тяжкості. Із зміною редакції ст. 12 КК ситуація кардинальним чином не змінилась. Після внесення змін до ст. 205 КК Законом від 15 листопада 2011 р. злочин, склад якого передбачений у ч. 1 ст. 205 КК, так і залишився злочином невеликої тяжкості, а злочин, склад якого передбачений у ч. 2 ст. 205 КК, вважається злочином середньої тяжкості. При цьому зміна санкцій ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК на практиці зумовлює виникнення питання про з'ясування особливостей зворотної дії кримінального закону в часі у випадках, коли фіктивне підприємництво, передбачене ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК було вчинене до набрання чинності Законом від 15 листопада 2011 р.

Згідно з ч. 1 ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію в часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Відповідно до ч. 2 ст. 5 КК закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі. Отже, порівнюючи санкції попередньої та чинної редакції санкцій ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК, можна зробити висновок, що підвищення санкцій ч. 1 ст. 205 за Законом від 15 листопада 2011 р. означає посилення кримінальної відповідальності за цей злочин, а тому на підставі ч. 2 ст. 5 КК такий закон не повинен мати зворотної дії в часі, тобто не повинен поширюватися на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом

---

¹ Відповідно до Кримінального кодексу Республіки Беларусь (Прийнятий Палатою Представників 2 червня 1999 року) за ст. 234 передбачено покарання за псевдопідприємництво у виді: 1) штраф; 2) позбавлення права займати певні посади; 3) займатися певною діяльністю; 4) арештом на строк до шести місяців; 5) обмеженням свободи на строк до п'яти років; 6) позбавленням свободи на той же строк.

чинності. Водночас зміна редакції санкції, передбаченої ч. 2 ст. 205 КК, означатиме застосування зворотної дії закону в часі, оскільки Законом від 15 листопада 2011 р. пом'якшено кримінальну відповідальність за злочин, склад якого передбачений в ч. 2 ст. 205 КК. Відзначимо, що пом'якшення кримінальної відповідальності полягає в законодавчому зменшенні передбачених КК обмежень прав і свобод, що можуть бути застосовані до особи, яка вчинила злочин. Оскільки пом'якшення кримінальної відповідальності має місце у випадках пом'якшення караності діяння, наголосимо на тому, що правовим орієнтиром пом'якшення караності діяння може виступати заміна безальтернативного основного покарання більш м'яким [138, с. 20]. Саме така ситуація й мала місце при заміні Законом від 15 листопада 2011 р. покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років покаранням у виді штрафу у розмірі від трьох до п'яти тисяч нмдг (оскільки останній вид покарання за системою, визначеною в ст. 51 КК є менш суворим порівняно із покаранням у виді позбавлення волі на певний строк).

Санкції, встановлені в ст. 205 КК, за конструкцією є відносно-визначеними. Згідно з п. 5 підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України розмір одного нмдг для визначення розміру штрафу становить 17 грн., тобто штраф за фіктивне підприємництво, передбачене ч. 1 ст. 205 КК, може бути призначено у розмірі від 8500 грн. до 34000 грн., а за передбачене ч. 2 цієї статті КК – починаючи від 51000 грн. Таким чином, структура санкції зазначених кримінально-правових норм дозволяє призначити суду лише основне покарання у виді штрафу.

Крім цього, слід звернути увагу й на те, що розрахунок розміру штрафу, на відміну від обчислення розмірів матеріальної шкоди, заподіяної фіктивним підприємництвом, ґрунтується на сумі нмдг, визначення якої жодним чином не пов'язане з мінімальною заробітною платою, податковою соціальною пільгою, що фактично призводить до так званого дисбалансу в сумах коштів, які враховуються при обчисленні заподіяної матеріальної шкоди, та коштів, які можуть бути призначені до сплати винною особою як покарання. Такий спосіб обчислення розміру штрафу як виду покарання в наукових працях неодноразово піддавався

критиці враховуючи насамперед те, що в сучасному світі немає жодного кримінального кодексу, який би не передбачав цього виду покарання [49, с. 155].

Як і будь-який інший вид покарання, штраф має позитивні та негативні риси. До позитивних належать такі: ефективний вплив на злочинця без застосування до нього надзвичайних і суворих заходів, зокрема, позбавлення волі; скорочення питомої ваги позбавлення волі в структурі караності злочинів і зниження рівня переповнення в'язниць; відсутність потреби у спеціальній виконавчій системі; доходність для державного бюджету. Негативними сторонами штрафу визнаються неможливість його застосування рівною мірою до всіх категорій населення у зв'язку з їх майновим розшаруванням, а існування альтернативи покарань призводить до того, що незаможним засудженим призначається покарання, пов'язані з обмеженням чи позбавленням волі, а заможним – штраф [148, с. 366]. Як зазначає Т.П. Козирєва, «вилучення у засудженого частини прибутку шляхом застосування штрафної санкції матиме каральне значення і виховний характер впливу. Розмір штрафу слід визначати пропорційно доходам винної особи» [119, с. 11].

Оскільки в санкціях ст. 205 КК додаткові види покарання не передбачені, виникає питання врахування у подальшому – при вдосконаленні цих санкцій – додаткового покарання за ступенем суворості (таке додаткове покарання має бути завжди більш м'яким, ніж основне). У літературі з цього приводу вказується на таке: «Підлягають перегляду, на наш погляд, і ті санкції статей Особливої частини КК, які на сьогодні передбачають штраф як основне покарання в поєднанні (або в тому числі в поєднанні) з таким додатковим покаранням, як позбавлення права обіймати певні посади. На наш погляд, така конструкція санкцій призводить до порушення принципу поєднання (співвідношення) основного та додаткового покарання за ступенем їх суворості. Аналіз ст. 51 КК України свідчить, що позбавлення права обіймати певні посади розцінюється законодавцем як суворіше покарання, ніж штраф. Побудова ж санкцій, що розглядається, призводить до того, що менш суворе основне покарання (штраф) встановлюється в санкціях у поєднанні з більш суворим порівняно з ним додатковим (позбавленням права обіймати певні посади). Отже, функцію основного покарання виконує тут вже покарання додаткове, яке ніби

підміняє основне покарання, оскільки саме на нього перекладається головне навантаження щодо забезпечення мети покарання, визначеній у ч. 2 ст. 50 КК України. Ось чому додаткове покарання із допоміжних засобів впливу на засудженого по суті перетворюється на головне, вирішальне, виконуючи тим самим фактично роль основного» [272, с. 108-109].

Ще однією очевидною вадою санкцій ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК є певний розрив у «суворості» передбачених ними розмірів покарання у виді штрафу. Так, максимальною межею штрафу за ч. 1 ст. 205 КК є дві тисячі нмдг, а мінімальною межею за ч. 2 цієї статті КК – вже три тисячі нмдг. Однак, такий законодавчий підхід у принципі узгоджується із визначенням у ст. 12 КК «розташуванням» видів злочинів. Так, згідно з чинною редакцією ст. 12 КК вчинення фіктивного підприємництва, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК, визнається злочином невеликої тяжкості, а вчинення таких же дій, передбачених ч. 2 ст. 205 КК, - злочином середньої тяжкості. Проте, враховуючи навіть такий законодавчий підхід, максимальна межа розміру покарання у виді штрафу при його призначенні судом за фіктивне підприємство, передбачене ч. 1 ст. 205 КК, максимально не наближене до мінімальної межі штрафу, передбаченого санкцією ч. 2 ст. 205 КК.

Кримінальне покарання за своєю суттю є правовим наслідком вчиненого злочину, воно є індивідуально визначене і має бути у межах вказаних санкцій, відповідно до положень Загальної частини КК України (ст. 65 КК). При цьому має бути враховано ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання. Такий підхід ґрунтується на теорії суб'єктивного ставлення у вину, яка є конституційно визначеною і домінуючою в науці кримінального права України (ст.ст. 61 – 64 Конституції України).

Аналізуючи ступінь тяжкості як кримінально-правову категорію в науці кримінального права відмічається нетотожність понять «типовий ступінь тяжкості злочину» і «ступінь тяжкості вчиненого злочину». Вивчення змісту ст. 12 КК України, де закріплюється класифікація злочинів залежно від ступенів тяжкості, дозволяє зробити певні висновки: а) зміст типового ступеня тяжкості злочину становить оцінка сукупності найбільш істотних, закономірних і типових

об'єктивних і суб'єктивних ознак певного виду діяння і діяча; б) законодавча оцінка сукупності цих ознак, по–перше, дає можливість законодавцеві класифікувати злочини на певні категорії; по–друге, обумовлює можливість визначення меж санкцій конкретної статті з врахуванням ознак злочину певної категорії; по – третє, надає можливість установити для кожної категорії злочинів залежно від ступенів тяжкості співвідносні з нею юридичні наслідки. На думку В.В. Полтавець, «ступінь тяжкості вчиненого злочину» (п.3 ч.1 ст.65 КК), більш широке поняття, ніж типова ступінь тяжкості злочину», оскільки включає не тільки конкретне значення визначених у диспозиції найбільш загальних і типових ознак складу злочину, а й містить індивідуальні ознаки вчиненого, які знаходяться поза ознаками складу злочину [207, с. 10-11].

Положення Закону України №4025-VI від 15 листопада 2011р. в юридичній літературі сприйняті в цілому позитивно, але зверталась увага й на його суттєві вади. Виключення ряду діянь з числа господарських злочинів (всього 16 статей), які переведені до норм Кодексу про адміністративні правопорушення та заміна позбавлення волі штрафом навіть тоді, коли засуджений до штрафу в силу об'єктивних причин не в змозі такий штраф сплатити, сприйнято критично. В санкціях статей Розділу VII розмір штрафу підвищено десь в 4-6 разів.

Н.О. Гуторова серед законодавчих змін Загальної частини КК виділяє в якості проблемних значне посилення карального впливу штрафу (ст. 53 КК) без чіткого визначення його місця в системі покарань (ст. 51 КК) при класифікації злочинів (ст. 12 КК) та диференціації кримінальної відповідальності співучасників (ч. 2 ст. 53 КК), а також встановлені в ст.ст. 69, 69-1 КК законодавчі обмеження щодо призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Зазначені положення є проблемними внаслідок недостатнього врахування при визначенні системності норм КК, а також безпідставності розповсюдження окремих частин Загальної частини КК виключно на злочини, за які встановлено кримінальне покарання у виді штрафу.

Також провідний науковець звертає увагу на те, що виключені з КК статті були спеціальними нормами з відносно невеликими санкціями, які своїм існуванням

стримували застосування інших, більш суворих норм КК. Той факт, що відповідальність за виключені із КК порушення у сфері господарської діяльності встановлена в Кодексі про адміністративні правопорушення не є належним обмеженням застосування в цих випадках інших (загальних) статей КК. Проблема у тому, що згідно ч.2 ст. 9 КпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. З цього випливає, що при правозастосуванні породжені законодавцем сумніви щодо вибору юридичної відповідальності за вчинення правопорушення мають вирішуватись на користь застосування найбільш суворого виду відповідальності – кримінальної [72, с. 143].

Підтримуючи наведену аргументацію, вважаємо непослідовною позицію законодавця щодо встановлення та призначення штрафу за вчинення злочинів у сфері господарської та службової діяльності, який не повинен бути менший від розміру заподіяної шкоди. На наш погляд, автори законопроекту не врахували, що при визначенні розміру штрафу неоподатковуваний мінімум доходів громадян рівний 17 грн., а при кваліфікації злочинів – половині від прожиткового мінімуму для працюючих, встановленого на 1 січня поточного року, тобто в 2012 році – 536,5 грн. При цьому не розповсюджується положення ч. 2 ст. 53 КК щодо призначення розміру штрафу не менше за розмір майнової шкоди, завданої злочином.

Вважаємо, що принцип гуманізації має бути двоєдиним: 1) ефективний правовий захист осіб, які зазнали кримінально-правового посягання шляхом застосування відновно-компенсаційних заходів; 2) чітке і всебічне виконання державою своїх функцій на підставі та у відповідності до Конституції та чинного законодавства України шляхом призначення адекватного покарання.

Однак, на практиці суди при постановленні обвинувальних вироків не завжди встановлюють безпосередній причинний зв'язок між діями винної у фіктивному підприємстві особи, пов'язаними із впливом на дії юридичної особи, та наслідками у вигляді укладання фіктивних угод (правочинів). У зв'язку з цим судами не завжди дотримуються вимоги ч. 2 ст. 65 КК про те, що покарання за

вчинений злочин має бути призначене необхідне й достатнє для виправлення особи та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

Так, Шевченківським районним судом м. Києва Ф. було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 205 КК, і призначене покарання у вигляді 3 років позбавлення волі із застосуванням ст. 75 КК (звільнення від цього покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки).

Ф. був засновником приватного підприємства «Е» з метою прикриття незаконної діяльності осіб, не встановлених слідством, за наступних обставин.

У грудні 2007 року Ф. на прохання невстановлених слідством осіб, за грошову винагороду здійснив дії для перереєстрації на своє ім'я як власника ПП «Е» посвідчив своїм підписом статут підприємства, рішення про зміну місцезнаходження підприємства, надав свої документи, які посвідчують особу нотаріусу для вчинення нотаріальних дій, розписався в реєстрі нотаріальних дій.

01.12.2007р. Виконавчим комітетом Житомирської міської ради народних депутатів ПП «Е» було перереєстровано як суб'єкта підприємницької діяльності. У зв'язку із зміною місцезнаходження юридичної особи, реєстраційна справа ПП «Е» була надіслана до Шевченківської районної адміністрації, де і відбулася перереєстрація юридичної особи у інших державних органах та установах (встановлення на облік як платника податків в Державній податковій інспекції Шевченківського району м. Києва, перереєстрація в банківських установах, і т.і.).

Відповідно до чинного законодавства України перереєстрація юридичної особи у зв'язку із зміною власника вимагає вчинення певних дій як з боку власника юридичної особи, який бажає продати свої права на юридичну особу, так і нового власника. Так, зазвичай в юридичній та діловій практиці України перехід корпоративних прав на юридичну особу оформлюється договором (правочином) купівлі-продажу або дарування корпоративних прав між попереднім власником (продавцем) та новим власником (покупцем). Для третіх осіб волевиявлення

попереднього та нового власника оформлюється протоколом Зборів учасників юридичної особи, а у випадку приватного підприємства – рішенням власника приватного підприємства про відчуження належних йому прав іншій чітко визначеній особі. Вирок суду не містить жодних посилань на наявність або відсутність таких доказів.

Перереєстрація юридичної особи у зв'язку із зміною місцезнаходження обов'язково вимагає вчинення встановленої законодавством послідовності обов'язкових дій (подання державному реєстратору заяви про зміну місцезнаходження юридичної особи з підтверджуючими документами, зняття з обліку в органах державної податкової служби за попереднім місцезнаходження з обов'язковим проведенням перевірки правильності та повноти сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету за попереднім місцем обліку, постановлення на облік в органах державної податкової служби за новим місцезнаходженням, що передбачає заповнення та подання картки за формою 1-ОПП (Інструкція про порядок обліку платників податків, затверджена наказом Державної податкової служби України №86 із змінами та доповненнями) із доданням паспортних даних засновника (власника) підприємства, надання до установ банків належним чином засвідчених копій установчих документів, рішень та протоколів про зміну власника підприємства та місцезнаходження підприємства) особисто власником або особою, уповноваженою власником підприємства шляхом видання довіреності на вчинення цих обов'язкових дій.

Використовуючи ПП «Е» для прикриття незаконної діяльності, невстановлені слідством особи уникли контролю за своєю діяльністю зі сторони контролюючих органів, завдяки чому отримали можливість системно укладати фіктивні господарські угоди та фіктивні первинні документи.

Однак, у зазначеному вирокі не встановлене те, на підставі чого та яким рішенням уповноваженого державного органу або суду господарські угоди та первинні документи визнані фіктивними, а також які господарські угоди та які саме первинні документи визнані фіктивними, з ким укладались та на ім'я кого видавались такі документи та угоди, які службові особи та якого суб'єкту

господарювання видавали та складали ці угоди та документи, які підстави були для визнання цих угод та документів фіктивними.

Господарські угоди та фіктивні документи склалися та уклалися не Ф., а невстановленими слідством особами. Утім, судом у вирокі так і не було встановлено, чи був обізнаний Ф. про дії, вчинювані невстановленими особами. У зв'язку з цим незрозуміло, чи усвідомлював Ф. існування цих угод та документів, чи мав умисел на їх укладання, внесення до них неправдивих відомостей.

Суд встановив, що в результаті незаконної діяльності ПП «Е» за період з 04.12.2007р. по 24.12.2007р. державі була спричинена велика матеріальна шкода. При цьому обґрунтування факту заподіяння шкоди та її розмір судом встановлювався на підставі аналітичної довідки спеціального відділу по взаємодії з правоохоронними органами управління аудиту юридичних осіб ДПА у м. Києві. Згідно з цією довідкою ПП «Е» в порушення відповідних пунктів Закону України «Про податок на додану вартість» занижено суму податку на додану вартість в розмірі 2 472 359,07 грн., що в тисячу разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Однак, зміст вироку в частині кваліфікації дій Ф. за ч. 2 ст. 205 КК України суперечить положенням постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності», пунктом 19 якої роз'яснено, що відповідальність за ч. 2 ст. 205 КК за ознакою заподіяння великої матеріальної шкоди настає лише в разі заподіяння такої шкоди внаслідок створення чи придбання суб'єкта підприємницької діяльності. Як вбачається з аналізованого вироку суду, заподіяння великої матеріальної шкоди державі відбулося внаслідок укладення фіктивних угод та видання фіктивних документів невстановленими слідством особами, а не в результаті або внаслідок придбання суб'єкта підприємницької діяльності. Також, відповідно до роз'яснень Верховного Суду України, дії осіб, на ім'я яких за їхньою згодою зареєстровано суб'єкт підприємництва з метою, зазначеною в ст. 205 КК, мають кваліфікуватись як пособництво фіктивному підприємству, а в разі, коли їх діями здійснено легалізацію (державну реєстрацію)

суб'єкта підприємництва (підписання та нотаріальне посвідчення установчих документів, призначення на посаду керівника підприємства тощо), – як виконавство цього злочину.

Пленум Верховного Суду України у постанові №7 від 24 жовтня 2003р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» звернув увагу судів на необхідність суворої індивідуалізації покарання і, зокрема, у п.2 роз'яснив, що з урахуванням ступеня тяжкості, обставин злочину, його наслідків і даних про особу, судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочин за наявності рецидиву злочину.

При дослідженні проблеми призначення покарання за фіктивне підприємництво, нами було проаналізовано 105 кримінальних справ цієї категорії, розглянутих судами України за період 2009 - 2011 рр. відносно 108 осіб. З них звільнено в порядку ст. 49 КК - 2 особи, із застосуванням Закону «Про амністію» - 7 осіб. У 2012 році за ч. 1 ст. 205 КК було порушено 32 справи. За ч. 2 ст. 205 - 73 справи, в тому числі за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 212, ч. 3. ст. 366 КК – 14 справ. Покарання за ч. 1 ст. 205 КК було призначено: 1) у виді штрафу на суму 300 нмдг (17 осіб); 2) у виді обмеження волі на строк 1 рік – 43 особи.

За ч. 2 ст. 205 КК особи були засуджені: до обмеження волі – 23%; до позбавлення волі на строк 3-4 роки – 77%. У відповідності до ст. 75 КК 96% з них було звільнено від відбування покарання з покладенням на них обов'язків, передбачених ст. 76 КК.

Характерним при цьому є те, що лише по декількох справах (2,5%) були заявлені цивільні позови, які залишилися без розгляду. Лише по одній справі стосовно Р. були вилучені кошти в сумі 700 000 гривень, які були здані на депозитний рахунок ДПА у м. Києві та перераховані до Державного бюджету України [20].

Проведений в процесі дисертаційного дослідження аналіз матеріалів кримінальних справ, порушених за ст. 205 КК, дозволив зробити висновок, що при

призначенні судами покарання за ч. 1 та ч. 2 ст. 205 КК у виді штрафу виникають серйозні недоліки, однією з причин яких є недосконалість як конструкції кримінально-правової норми, так і відсутність альтернативних видів покарання у санкціях цих частин ст. 205 КК.

С.Д. Шапченко, розглядаючи закон щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності, критично оцінює як текст проекту Закону №9221, так і процедуру його прийняття, та відзначив, що явні недоліки законопроекту так і залишились в тексті Закону. Науковець наголосив, що Закон, вочевидь, виходить за межі заявленої в його назві гуманізації правопорушень в сфері господарської діяльності. Низка значущих для особи кримінально-правових наслідків (зокрема, визначення категорії злочину за ступенем тяжкості, строки погашення судимості) у теперішній час пов'язується з розмірами штрафу. За такою логікою, наприклад, штраф, призначений у розмірі 26 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нмдг), зумовлює більш несприятливі для особи кримінально-правові наслідки, ніж позбавлення волі, призначене на строк десять років. Такий підхід законодавця, аргументовано доводить С.Д. Шапченко, утворює невиправдані колізії з іншими його статтями, а в деяких випадках суперечить принципу справедливості в кримінальному праві [327].

Щодо ч. 2 ст. 205 КК, ми підтримуємо позицію про необхідність передбачити альтернативні види покарань (громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі та позбавлення волі) з пропорційним підвищенням розміру покарання з урахуванням кваліфікуючих ознак цього злочину [71, с. 11-14; 313, с. 512].

Практика застосування санкцій, передбачених ч. 1 ст. ч. 2 ст. 205 КК України в редакції 2001р. засвідчує їх адекватність вчиненому діянню. Майже 95% осіб, що були засуджені за ч. 1 ст. 205 КК та 82% - за ч. 2 ст. 205 КК – це особи, які виконували так звані «пособницькі дії» на пропозицію «невстановлених слідством осіб», які організували і скеровували створення фіктивного підприємництва або фактично такі підприємства – юридичні особи придбавали, а також використовували їх для заняття забороненими видами діяльності (видами діяльності, щодо яких є заборона).

Введені Законом №9221 новації щодо неможливості замінити штраф у виді громадських або виправних робіт тепер слід розглядати в разі неможливості в силу економічних чинників як підставу притягнення таких осіб до відповідальності за ст. 389 КК. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, а відповідно до ч. 1 цієї статті – за ухилення від сплати штрафу особою, засудженою до цього виду покарання до виправних робіт на строк до двох років або обмеженням волі на той же строк. Неконституційність такого підходу підтверджується ще й таким. Відповідно до ч. 5 ст. 53 КК в редакції Закону №9221 передбачається заміна штрафу у розмірі понад 3 тис. нмдг, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд змінює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на строк від одного (п. 1) до дванадцяти років позбавлення волі (п. 3), або навіть на максимальний строк, тобто п'ятнадцять років не за вчинений нею злочин, а за несплату штрафу, що само по собі злочином не є. Все це є підставою для законодавця терміново внести відповідні зміни та доповнення до чинного КК.

Законодавець у санкції ст. 205 КК передбачив лише один вид покарання – штраф (ст. 53), який відповідно до ст. 51 КК «Види покарань» та ч. 2 ст. 52 КК може застосовуватись як основний, так і додатковий вид покарання.

В редакції КК 2001 року штраф, як вид покарання за фіктивне підприємництво (ст. 205 КК), був передбачений як альтернативний вид покарання стосовно обмеження волі (ст. 61 КК), як виду покарання строком до трьох років, а тому штраф як вид покарання визначався як найбільш м'який вид покарання. Проте в чинній редакції ст. 205 КК – це найм'якший вид покарання із тих, що були раніше передбачені у санкціях цієї статті КК.

Ми приєднуємось до думки тих науковців, які враховуючи історію виникнення та запровадження відповідальності за проступки, пропонують запровадити інститут кримінальних проступків шляхом поділу Особливої частини КК на дві Книги: Книга I «Злочини». Книга II «Кримінальні проступки» [316, с. 182-186]. Для цього провести роботу по чіткому визначенню юридичних ознак, які б на законодавчому

рівні «зафіксували» як об'єктивні і суб'єктивні ознаки, що утворюють злочинні діяння, а також відповідні альтернативні санкції кримінальних правопорушень, їх види та юридичні ознаки, а також відповідні санкції виправного та комплексного характеру, їх види та розміри [40, с. 178-182]. При дослідженні проблеми призначення покарання, в тому числі й за злочини невеликої тяжкості, у виді «громадських робіт», «виправних робіт», «арешту» та «обмеження волі»(п. 9) автори виказують такі пропозиції: «доповнити ч. 1 ст. 56 КК таким положенням: «Суд може зобов'язати засудженого відбувати покарання у виді громадських робіт за місцем роботи», що дозволить застосувати це покарання також з урахуванням професійної діяльності засудженого» [200, с. 16]. Вважаємо, що за сучасного економічного і фінансового стану в нашій державі такі пропозиції не є своєчасними.

На наш погляд, Закон №4025-VI від 15 листопада 2011р. суттєво порушив систему кримінально-правових норм, зокрема в сфері економічної і господарської діяльності, став дерегулятивним фактором, що потягнув за собою криміналізацію відповідальності та посилення покарання. У зв'язку із законодавчою ідеєю прийняття Кодексу про кримінальні проступки, вважаємо за необхідне діяння, передбачене ч. 1 ст. 205 КК в її сучасній редакції, віднести до числа кримінальних проступків.

Враховуючі окреслені проблеми, вважаємо за доцільне при побудові санкції кримінально-правової норми, в тому числі й передбаченої ст. 205 КК, надати наукове обґрунтування наступного кола питань: 1) із врахуванням юридичної природи кримінально-правового діяння визначити цінності, які мають охоронятися цією нормою; 2) встановити обставини, які посилюють або пом'якшують небезпечність (тяжкість) діяння: основні, кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки (зокрема, повторність, рецидив, заподіяння шкоди тощо); 3) визначити вид та розмір покарання (ув'язнення, примусу), основні та додаткові види покарання; 4) встановити підстави та умови звільнення від покарання або його відбування, заміну його на інший вид і розмір тощо.

Особливістю санкцій кримінально-правових норм є те, що вони можуть бути типовими – такими, що передбачені та визначені в нормах Загальної частини КК

(Розділ X статті 50-64), а також нетиповими, тобто передбаченими та визначеними в статтях Особливої частини КК.

А.А. Музика і О.П. Горох зазначають, що є санкції, які «взагалі не зазначені в санкціях Особливої частини кримінального закону (ст. 54 КК), або їх призначення допускається і за відсутності в санкції (статті 55, 62 КК), а також у разі призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК)» [182, с. 78-80]. Визнаючи правильним такий підхід, зазначимо, що після набрання чинності нового КПК України виникають об'єктивні і нагальні підстави для розробки нових теоретичних положень в частині проблеми кримінально-правових санкцій.

Разом з тим при реалізації положень цього Закону суди зіштовхнулись з низкою питань, зокрема щодо призначення покарання: за вчинення злочину, за який передбачено покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за сукупністю злочинів, один або кілька з яких згідно з цим законом карається основним покаранням лише у вигляді штрафу тощо.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на внесені зміни до ч. 1 ст. 65, 69 КК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 65 КК України суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України; 2) відповідно до положень Загальної частини КК України; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Передбачене у п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України обмеження «за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 КК України» вказує на те, що за вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд може при призначенні покарання вийти за межі, встановлені санкцією норми Особливої частини КК для даного виду покарання (штрафу). Це, зокрема, стосується й передбачених у ст. 205 КК меж покарання у виді штрафу.

При цьому за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 69 КК України, особі за вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути

призначене основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої саме санкцією статті (санкцією частини статті)¹ Особливої частини КК України. Тобто орієнтиром «мінімального порогу» застосування ч. 1 ст. 69 КК України до цих злочинів виступає найнижча межа основного покарання у виду штрафу, який враховує майнову шкоду, завдану злочином, або отриманий внаслідок його вчинення дохід.

При вирішенні питання призначення покарання за сукупністю злочинів відповідно до положень ст. 70 КК України суд, беручи до уваги вимоги ст.ст. 65-69-1, 103 КК України, призначає покарання (основне, а за наявності підстав – додаткове) окремо за кожний із злочинів, які утворюють сукупність, а потім визначає остаточне покарання або шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, або шляхом повного або часткового складання призначених раніше покарань. Зазначений порядок стосується як основних, так і додаткових покарань. Зауважимо, що штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основні покарання складанню не підлягають. У разі якщо за злочини (складові сукупності) призначено основні покарання різних видів, які не підлягають заміні (згідно з ч. 3 ст. 72 КК – це штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), суд застосовує принцип поглинення або призначає кожне із вказаних покарань до самостійного виконання.

Поглинення як принцип призначення остаточного покарання за сукупністю злочинів полягає в тому, що менш суворе покарання поглинається більш суворим, яке і підлягає виконанню. Поглиненню підлягають покарання як одного виду, так і різних. Однакові за видом і розміром покарання поглиненню не підлягають, крім випадку, коли вони призначені у максимальних межах санкцій норм КК України. Вирішуючи питання, яке із покарань є більш суворим, незважаючи на зміни у ст. 12 КК України, на нашу думку, слід виходити із положень ст. 51 КК України. Зазначене обґрунтовується тим, що законодавець у ч. 6 ст. 12 КК України, зазначаючи, що «ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене

---

¹ Тобто орієнтиром „мінімального порогу” застосування ч. 1 ст. 69 КК України до цих злочинів виступає найнижча межа основного покарання у виді штрафу, а не розмір штрафу, який враховує майнову шкоду, завдану злочином, або отриманий внаслідок його вчинення дохід.

одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається, виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі», а, отже, при співставленні цих двох видів покарань надав такому виду покарання як позбавлення волі, а також використання у прикінцевих та перехідних положеннях цього закону формулювання «особам, що відбувають покарання у виді громадських чи виправних робіт, арешту. Обмеження чи позбавлення волі... не відбута частина покарання знижується до відповідного розміру штрафу» (абз. 1 п. 2), «якщо покарання у виді громадських або виправних робіт, арешту або обмеження волі було знижене судом до штрафу у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» (абз. 2. п. 3), вказує та не, що побудова системи покарань, закріплена у ст. 51 КК України (від менш суворого покарання до більш суворого), у зв'язку з прийняттям цього Закону змін не зазнала.

Висновки до розділу 4

1. Санкції, встановлені в ст. 205 КК, за конструкцією є відносно-визначеними. Згідно з п. 5 підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України розмір одного нмдг для визначення розміру штрафу становить 17 грн., тобто штраф за фіктивне підприємництво, передбачене ч. 1 ст. 205 КК, може бути призначено у розмірі від 8500 грн. до 34000 грн., а за передбачене ч. 2 цієї статті КК – починаючи від 51000 грн. Таким чином, структура санкції зазначених кримінально-правових норм дозволяє призначити суду лише основне покарання у виді штрафу.

2. Розрахунок розміру штрафу, на відміну від обчислення розмірів матеріальної шкоди, заподіяної фіктивним підприємництвом, ґрунтується на сумі нмдг, визначення якої жодним чином не пов'язане з мінімальною заробітною платою, податковою соціальною пільгою, що фактично призводить до так званого дисбалансу в сумах коштів, які враховуються при обчисленні заподіяної

матеріальної шкоди, та коштів, які можуть бути призначені до сплати винною особою як покарання.

3. Очевидною вадою санкцій ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК є певний розрив у «суворості» передбачених ними розмірів покарання у виді штрафу. Так, максимальною межею штрафу за ч. 1 ст. 205 КК є дві тисячі нмдг, а мінімальною межею за ч. 2 цієї статті КК – вже три тисячі нмдг.

4. Недосконалість конструкції кримінально-правової норми та відсутність альтернативних видів покарання у санкціях ст. 205 КК, як показало дисертаційне дослідження, є причинами виникнення труднощів при призначенні судами покарання за ч. 1 та ч. 2 ст. 205 КК у виді штрафу.

5. При побудові санкцій, передбачених ст. 205 КК, слід враховувати: а) юридичну природу фіктивного підприємництва, а також цінності, які мають охоронятися цією нормою; б) обставини, які посилюють або пом'якшують небезпечність (тяжкість) діяння: основні, кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки (зокрема, повторність, рецидив, заподіяння шкоди тощо); в) визначити вид та розмір покарання (ув'язнення, примусу), основні та додаткові види покарання; г) підстави та умови звільнення від покарання або його відбування, заміну його на інший вид і розмір тощо.

6. З урахуванням здійсненого аналізу запропоновано таку редакцію ч.1 та ч.2 ст. 205 КК України:

«Стаття 205. Фіктивне підприємництво

1. Фіктивне підприємництво, тобто вчинення в процесі здійснення підприємницької діяльності чи діяльності, яка містить ознаки підприємницької, правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином, –

карається штрафом від п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян до двох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

2. Фіктивне підприємництво, вчинене повторно або якщо воно заподіяло велику матеріальну шкоду державі, юридичній або фізичній особі, –

карається штрафом від трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян до п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.»

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні висвітлено теоретико-практичне вирішення важливої наукової проблеми – забезпечення належної кримінально-правової протидії фіктивному підприємництву шляхом вдосконалення редакції чинної статті 205 КК України у системному зв'язку з іншими положеннями кримінального законодавства та нормами суміжних галузей права.

Одержані теоретичні висновки можуть бути використаними для подальшого розвитку теорії кримінального права в частині кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності. Вони також можуть слугувати науковим підґрунтям законотворчих робіт у зазначеному напрямі, а також використовуватися в навчально-методичній діяльності із забезпечення відповідних кримінально-правових дисциплін.

У результаті проведеного дослідження одержано наступні основні висновки:

1. Фіктивне підприємництво, як форма господарської діяльності, що характеризується невідповідністю задекларованого її змісту відносинам, які реально відбуваються, завдає суттєвої шкоди принципам основам підприємництва, яке у свою чергу володіє всіма характеристиками соціальної цінності і в цій ролі має отримати статус об'єкта кримінально-правової охорони

2. В контексті запропонованої періодизації історичного процесу розвитку відповідного законодавства: (дорадянський період (до 1917 р.); період перебування України в межах радянського державно-правового утворення (1917 р. – 1991 р.); період незалежності України (1991 р. – по т.ч.), з'ясовано, що дорадянський період розвитку законодавства про відповідальність за фіктивне підприємництво можна характеризувати як початковий, коли дії, які об'єктивно можна сьогодні кваліфікувати як аналог псевдопідприємництва, отримували кримінально-правову оцінку переважно в контексті шахрайства та різного роду порушень порядку здійснення господарської діяльності. З 1927 по 1960 рік криміналізованим в Україні було лише створення псевдокооперативу, тобто тільки одна з багатьох можливих форм псевдопідприємництва, а з прийняттям КК 1960 року псевдопідприємництво

кваліфікувалося як шахрайство. 28.01.94 р. до КК України була внесена стаття 148-4, яка започаткувала сучасний етап криміналізації фіктивного підприємництва і заклала передумови закріплення у чинному КК статті 205.

3. Криміналізація фіктивного підприємництва у різних юрисдикціях за своїми характеристиками суттєво відрізняється залежно від типу правової сім'ї, до якої належить відповідна правова система. Так, кримінальне законодавство країни СНД у цьому аспекті має багато спільних рис, зокрема при конструюванні національних кримінальних законів використано Модельний КК СНД. При цьому стаття 257 останнього має суттєві відмінності від статті 205 КК України. По-перше, злочином є тільки створення організації, в той час як вітчизняний КК криміналізує також придбання. По-друге, злочином є створення вже однієї організації, на відміну від українського підходу, де буквально тлумачення змушує говорити про необхідність наявності як мінімум двох організацій. По-третє, основний склад злочину за КК СНД є матеріальним, що було піддано обґрунтованій критиці з огляду на складність доведення причинового зв'язку між створенням (придбанням організації) та завданою шкодою учасникам суспільних відносин.

При цьому, аналіз досвіду РФ (скасування статті 173 КК та наступне доповнення Кодексу статтями 173¹ «Незаконне створення юридичної особи» та ст. 173² «Незаконне використання документів для утворення (створення, реорганізації) юридичної особи») показав, що російський законодавець в цілому вдосконалив кримінально-правове регулювання протидії псевдопідприємству і ці норми можуть бути використані для вдосконалення КК України.

У свою чергу, кримінальне законодавство інших країн доволі рідко містить норми, які можна вважати аналогічними статті 205 КК України (КК Латвії, КК Болгарії). Здебільшого, криміналізованими є різні форми обману, ухилення від оподаткування або порушення порядку ведення обліку, способами чого можуть виступати різні варіанти використання фіктивних підприємницьких структур (кримінальне законодавство Польщі, Туреччини, Швейцарії, Сан-Марино, Австралії, Республіки Корея).

4. Підтримуючи концепцію М.І. Хавронюка, згідно з якою єдиною підставою криміналізації є відповідний ступінь і характер їхньої суспільної небезпеки, що характеризується їхньою здатністю заподіювати об'єктам кримінально-правової охорони (а не будь-яким іншим об'єктам) істотну (а не будь-яку іншу) шкоду, пропонуємо до факторів криміналізації (обставин, які опосередковано впливають на цей процес) відносити умови криміналізації (соціально-психологічного, кримінологічного, загально-правового, кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру) та приводи (перелік яких може різнитися залежно від характеру майбутньої кримінально-правової заборони). Доведено, що існує підстава криміналізації фіктивного підприємництва та всі необхідні умови і приводи для цього. Разом з тим, серед вад техніко-юридичного характеру можна назвати множинність потерпілих у частині першій, а також неодноманітний підхід до визначення потерпілого у частині другій, де передбачено завдання шкоди одному банку, але декільком кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам. Також показано, що прогалиною чинної редакції статті 205 можна вважати обмеження можливих об'єктів створення/придбання лише юридичними особами, в той час, коли фізичні особи – підприємці ведуть достатньо активну економічну діяльність і потенційно можуть використовуватися для тих самих злочинних цілей, що й юридичні особи.

5. В результаті аналізу елементів складу злочину «фіктивне підприємництво», загальним об'єктом цього злочину пропонується вважати стан правопорядку в суспільстві, родовим – установлений законом порядок здійснення економічної діяльності, видовим – порядок зайняття господарською діяльністю, який відповідає приписам чинного законодавства, основним безпосереднім об'єктом – встановлений законодавством порядок здійснення підприємницької діяльності. Групи соціальних цінностей, яким фіктивне підприємництво завдає шкоди або створює загрозу її спричинення разом із порядком здійснення підприємницької діяльності, необхідно визнати фактичними об'єктами злочину, передбаченого ст. 205 КК України.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 205 КК України, може реалізовуватися лише в формі активних дій. Моментом закінчення злочину у формі

створення фіктивного підприємства є момент безпосереднього внесення державним реєстратором відомостей про юридичну особу до Єдиного державного реєстру. Діяння державного реєстратора, у випадку наявності в нього єдиного умислу з іншими співучасниками, необхідно визнавати пособництвом у вчиненні фіктивного підприємництва.

Придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи) є набуттям права власності на її майно як у цілому, так і в тій частині, яка дозволяє фактично керувати діяльністю даного підприємства, впливати на прийняття рішень його керівними органами. У підприємствах корпоративного типу під терміном «придбання» необхідно розуміти зміну носіїв корпоративних прав.

Зроблено висновок, що формулювання «здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона» є зайвим, оскільки така діяльність охоплюється іншим поняттям – «незаконна діяльність». Доведено доцільність застосування в тексті кримінального закону формулювання «діяльність, що містить ознаки підприємницької». Також обґрунтовано недоцільність підвищення вікової межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво, що дискутується у науці.

Суб'єктивна сторона фіктивного підприємництва, на наш погляд, характеризується виключно умисною формою вини за наявності прямого умислу. При цьому інтелектуальний момент умислу визначається тим, що суб'єкт усвідомлює: 1) суспільну небезпечність власних діянь; 2) характер власної поведінки зі створення або придбання суб'єкта підприємницької діяльності (юридичної особи); 3) у разі наявності співучасті, суспільну небезпечність діянь інших співучасників чи хоча б одного з них; 4) принаймні загальну незаконність діяльності, яка буде провадитися в майбутньому з використанням юридичної особи, яку утворено або право на яку набуто; 5) реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної шкоди державі, юридичній особі або громадянину. Вважаємо, що особа не повинна усвідомлювати великий розмір можливої матеріальної шкоди.

Вольовий момент умислу характеризується бажанням вчинити діяння зі створення хоча б одного суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи

або його придбання – для злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205 КК України. Для кваліфікованого складу до вказаного також додається бажання досягти злочинного результату у вигляді заподіяння матеріальної шкоди державі, юридичній або фізичній особі.

б. Злочини, склади яких є суміжними щодо складів фіктивного підприємництва, можуть бути поділені на чотири різновиди: а) злочини, пов'язані з діяльністю, щодо якої є заборона (це, зокрема, злочини, передбачені ст.ст. 138, 203-1, 203-2, 204, 213, 216, 227, 229, 248, 249 КК та ін.); до цього ж типу (різновиду) суміжних злочинів слід віднести й умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачене ст. 212 КК; б) злочини, пов'язані з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів, їх використанням не за цільовим призначенням (ст.ст. 190, 191, 222 КК); в) злочини, які пов'язані з підробкою документів та їх використанням в процесі фіктивного підприємництва (ст.ст. 358, 366 КК); г) злочини, які являють собою своєрідні способи прикриття незаконної підприємницької діяльності або здійснення її видів, щодо яких є заборона.

При співвідношенні умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) і фіктивного підприємництва варто враховувати такі обставини: а) за своїм змістом диспозиція ст. 205 КК є ширшою за зміст диспозиції ч.ч. 1-3 ст. 212 КК, оскільки не передбачає здійснення створеним або придбаним суб'єктом підприємницької діяльності (юридичною особою) конкретними видами діяльності, що відповідають меті прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона; б) для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205 та ст. 212 КК, має бути встановлено, що створена чи придбана як суб'єкт підприємництва юридична особа здійснює певну діяльність із спеціальною метою (метою фіктивного підприємництва) – прикриття незаконної діяльності або здійснення забороненої законом діяльності, яка повинна бути у винної особи вже на момент створення (придбання) суб'єкта підприємницької діяльності. Таким чином, у разі, коли умисне ухилення від оподаткування має місце поряд із легальною діяльністю суб'єкта підприємництва, під час створення або придбання якого не переслідувалась мета

прикрити вказану незаконну діяльність, таке діяння підлягає кваліфікації ст. 212 КК, а не за ст. 205 КК, у зв'язку із відсутністю зазначеної мети як обов'язкової (конструктивної) ознаки фіктивного підприємництва.

У разі, якщо службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи здійснюють діяльність, пов'язану з незаконним одержанням кредитів і привласненням одержаних коштів чи їх використанням не за цільовим призначенням, вчинене, утворюючи закінчені злочини, потребує кваліфікації за відповідною частиною ст. 205 КК та відповідною частиною ст. 190 або ст. 222 КК.

При кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 205, 190 та/або ст. 222 КК, визначається кілька варіантів, зміст яких залежить від мети й спрямованості умислу: а) службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи подають завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді кредиту, потребують кваліфікації як закінчене фіктивне підприємництво за відповідною частиною ст. 205 КК та «... готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину, а в разі фактичного обернення одержаних коштів на свою користь чи користь інших осіб – як закінчене шахрайство за відповідною частиною ст. 190 КК» (абз. 2 постанови ПВСУ від 25 квітня 2003 р. № 3); б) службові особи створеної чи придбаної в процесі фіктивного підприємництва юридичної особи здійснюють привласнення правомірно одержаних як кредит коштів, що кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ст. 191 КК; в) створення чи придбання юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва здійснюється з метою неправомірного одержання кредитних коштів, а після одержання таких коштів в особи з'являється умисел їх привласнити (такі випадки потребують кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205, ст. 222 та ст. 190 КК); г) створення чи придбання юридичної особи в процесі фіктивного підприємництва здійснюється з метою неправомірного одержання лише частини кредитних коштів, а після одержання таких коштів в особи з'являється умисел привласнити теж частину правомірно чи/та

неправомірно одержаних коштів (вчинене за необхідних обставин також потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 205, ст. 222 та ст. 190 КК).

В процесі створення чи придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) винна особа може використовувати завідомо підроблені офіційні документи, у зв'язку з чим норми, передбачені ст. 205 та ч. 4 ст. 358 КК співвідносяться як загальна (ст. 205 КК) та спеціальні (ч. 4 ст. 358 КК). Тому у всіх випадках використання завідомо підроблених документів кваліфікація має здійснюватись за сукупністю злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 205 та ч. 4 ст. 358 КК.

7. Санкції, встановлені в ст. 205 КК, за конструкцією є відносно-визначеними. Згідно з п. 5 підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України розмір одного нмдг для визначення розміру штрафу становить 17 грн., тобто штраф за фіктивне підприємництво, передбачене ч. 1 ст. 205 КК, може бути призначено у розмірі від 8500 грн. до 34000 грн., а за передбачене ч. 2 цієї статті КК – починаючи від 51000 грн. Таким чином, структура санкції зазначених кримінально-правових норм дозволяє призначити суду лише основне покарання у виді штрафу. Розрахунок розміру штрафу, на відміну від обчислення розмірів матеріальної шкоди, заподіяної фіктивним підприємництвом, ґрунтується на сумі нмдг, визначення якої жодним чином не пов'язане з мінімальною заробітною платою, податковою соціальною пільгою, що фактично призводить до так званого дисбалансу в сумах коштів, які враховуються при обчисленні заподіяної матеріальної шкоди, та коштів, які можуть бути призначені до сплати винною особою як покарання. Очевидною вадою санкцій ч. 1 і ч. 2 ст. 205 КК є певний розрив у «суворості» передбачених ними розмірів покарання у виді штрафу. Так, максимальною межею штрафу за ч. 1 ст. 205 КК є дві тисячі нмдг, а мінімальною межею за ч. 2 цієї статті КК – вже три тисячі нмдг. Наведена вище недосконалість конструкції кримінально-правової норми та відсутність альтернативних видів покарання у санкціях ст. 205 КК, як показало дисертаційне дослідження, є причинами виникнення труднощів при призначенні судами покарання за ч. 1 та ч. 2

ст. 205 КК у виді штрафу.

Таким чином, при побудові санкцій, передбачених ст. 205 КК, слід враховувати: а) юридичну природу фіктивного підприємництва, а також цінності, які мають охоронятися цією нормою; б) обставини, які посилюють або пом'якшують небезпечність (тяжкість) діяння: основні, кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки (зокрема, повторність, рецидив, заподіяння шкоди тощо); в) визначити вид та розмір покарання (ув'язнення, примусу), основні та додаткові види покарання; г) підстави та умови звільнення від покарання або його відбування, заміну його на інший вид і розмір тощо.

8. З урахуванням системного аналізу чинного кримінального законодавства, декриміналізацію фіктивного підприємництва вважаємо взагалі можливою, утім, із огляду на міжнародні зобов'язання України та вкрай актуальну для всього людства проблему протидії організованій транснаціональній злочинності (у тому числі економічній) на даному історичному етапі передчасною.

9. З урахуванням здійсненого аналізу запропоновано таку редакцію ч.1 та ч.2 ст. 205 КК України:

«Стаття 205. Фіктивне підприємництво

1. Фіктивне підприємництво, тобто вчинення в процесі здійснення підприємницької діяльності чи діяльності, яка містить ознаки підприємницької, правочину без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином, –

карається штрафом від п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян до двох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

2. Фіктивне підприємництво, вчинене повторно або якщо воно заподіяло велику матеріальну шкоду державі, юридичній або фізичній особі, –

карається штрафом від трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян до п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми кримінального права: навч. посіб. / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.
2. Андрушко П.П. Коментар до ст. 205 Кримінального кодексу України // Юридичний вісник України. – 29 грудня 2001р. – 4 січня 2002р. - №52.
3. Андрушко П. Фіктивне підприємництво: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства / Андрушко П. // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 11. – С. 27-32.
4. Андрушко П.П. Коментар до статті 205 Кримінального кодексу України / Андрушко П.П. // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2002. – №1. – С. 42-54.
5. Антонова Е.Ю. Юридическое лицо как субъект преступления: опыт зарубежных стран и перспективы применения в России: автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.Ю. Антонова. – Владивосток, 1998. – 24 с.
6. Архів Апеляційного суду міста Києва. Справа № 11-а-1798 за 2003 рік.
7. Архів Вишгородського районного суду Київської області. Справа № 1-КП-4/2013 за 2013 рік.
8. Архів Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області. Справа № 0907/1-1037/2011 за 2013 рік.
9. Архів Києво-Святошинського районного суду Київської області. Справа 1-232/12 за 2012 рік.
10. Архів Кіровоградського районного суду Кіровоградської області. Справа № 1108/1595/12 за 2013 рік.
11. Архів Комсомольського районного суду міста Херсона. Справа № 2114/10417/12 за 2013 рік.
12. Архів Куйбишевського районного суду міста Донецька. Справа № 259/4618/13-к за 2013 рік.

13. Архів Печерського районного суду міста Києва. Справа № 1-493/11 за 2011 рік.
14. Архів Подільського районного суду міста Києва. Справа № 2607/232/2012 за 2012 рік.
15. Архів Рівненського міського суду. Справа № 1715/16295/12 за 2013 рік.
16. Архів Рівненського міського суду. Справа № 1715/4848/12 за 2013 рік.
17. Архів Солом'яського районного суду міста Києва. Справа № 1 – 166/2012 за 2012 рік.
18. Архів Шевченківського районного суду міста Києва. Справа № 1-1166/11 за 2011 рік.
19. Архів Шевченківського районного суду міста Києва. Справа № 1-1486/11 за 2013 рік.
20. Архів Шевченківського районного суду міста Києва. Справа № 1п-329/11 за 2011 рік.
21. Баймурзин Г.И. Ответственность за прикосновенность к преступлению / Баймурзин Г.И. – Алма-Ата, 1968. – С. 37-38.
22. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Балобанова Дар'я Олександрівна. – Одеська національна юридична академія. – О., 2007. – 208 с.
23. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
24. Беларева О.А. Уголовно-правовая характеристика незаконного предпринимательства (ст. 171 УК РФ): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ольга Александровна Беларева. – Томск: Томский государственный университет, 2005. – 227 с.
25. Белецкий В. Псевдопредприниматели или преступники? // Закон и бизнес. - 6 ноября 1996 г. – № 45.
26. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Николай Александрович Беляев. – Ленинград, изд-во ЛГУ : 1986. – 176 с.

- 27.Беляева Н.В., Орешкина Т.Ю., Устинова Т.Д. Судебная практика применения закона об уголовной ответственности за частнопредпринимательскую деятельность / Н.В. Беляева, Т.Ю. Орешкина, Т.Д. Устинова // Уголовно-правовая охрана экономической системы СССР. Сборник научных трудов. - М., 1987. – С. 73-77.
- 28.Беніцький А.С. Історія розвитку кримінального законодавства щодо причетності до злочину на території України: монографія / А.С. Беніцький. – Луганськ: СПД Рєзников В.С., 2013. – 340 с.
- 29.Берднік І.В. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію виборчих документів та документів референдуму (ч.ч. 1 – 3 ст. 158 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Інна Володимирівна Берднік. – Академія адвокатури України. – К., 2012. – 249 с. с. 15,
- 30.Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія / П.С. Берзін. – К.: Дакор, 2009. – 736 с.
- 31.Бигич О.Л. Порівняльне правознавство: природа та методологічне значення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Олена Леонідівна Бигич. – Інститут держави і права НАН України імені В.М. Корецького. – К., 2002. – 208 с.
- 32.Бігняк О.В. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Олександр Валентинович Бігняк. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2007. – 204 с.
- 33.Білецький В. Фіктивне підприємництво і економічна злочинність // Право України. - 1997. - N2 5. - С. 36.
- 34.Білоус В.В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Василь Васильович Білоус. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 211 с.
- 35.Білоус В.В. Проблеми розслідування фіктивного підприємництва: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 20 с.
- 36.Блага А.Б., Мартиненко О.А. Законодавче забезпечення боротьби зі злочинністю в паливно-енергетичному комплексі: історичний аспект / Алла

- Володимирівна Блага; Олег Анатолійович Мартиненко // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка – Донецьк, «Норд Комп'ютер», 2009. – С. 66 – 69.
37. Богачова О.В. Зарубіжний досвід законотворення та вдосконалення вітчизняної практики створення законів // Наше право. – 2012. – №2, ч. 3. – С. 93 – 101.
38. Богачова О.В. Роль законодавчої техніки у забезпеченні стабільності майбутнього закону / Олена Вікторівна Богачова // Наше право. – 2012. – №4, ч. 2. – С. 5 – 10.
39. Боева О.Ю. Множественность пре ступлений, совершаемых в сфере экономики (понятие, виды, типичные ситуации, квалификация, ответственность): дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ольга Юрьевна Боева. – Нижегородская академия МВД России. – Нижний Новгород, 2005. – 237 с.
40. Борисов В.І. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012р. / Редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. гол. Ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. С. 178-182.
41. Брич Л.П. Значення ознак суб'єкта для розмежування складів злочинів / Л.П. Брич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць / головний редактор В.Л. Ординський. – Львів, 2006. – Вип.. 3. – С. 213-217.
42. Бурбело О.А., Щеглов Д.С. Господарсько-правове визначення фіктивного господарювання // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - 2008. - Випуск 1. – С. 16 - 18.
43. Бусыгин А.В. Предпринимательство. Основной курс: Учебник для вузов. – М.: Инфра-М, 1998. – 608 с.

- 44.Важинський В.М. Процес доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва та пов'язаних з ним злочинів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Володимир Михайлович Важинський. – Національний університет державної податкової служби в Україні. – Ірпінь., 2009. – 202 с.
- 45.Василевич В.В. Боротьба з озброєними формами організованої злочинності корисливо-насильницького спрямування: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1998. – 20 с.
- 46.Василенко В.П., Модогоев А.О. Особенности организации и методика расследования преступлений в сфере экономики, совершенных нетрадиционными способами // Актуальные проблемы расследования преступлений: Труды Академии МВД РФ. – М., 1995. – С. 48 – 56.
- 47.Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
- 48.Вересов В.М. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (на матеріалах Автономної Республіки Крим): Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Харків, 1999. – 20 с.
- 49.Волинець Р.А. Кримінальна відповідальність за порушення бюджетного законодавства України (ст. 210 КК України) : моногр. – К. : ВД Дакор, 2012. – 184 с.
- 50.Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна у сфері підприємництва. Навч. посібник. За ред. О.М. Бандурки. - Х.: Рубікон, 2000. – 272 с.
- 51.Волох О.В. Історія кримінально-правової боротьби з посяганнями на власність в Україні (1917 – 1921 роки.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Олена Василівна Волох. – Національна академія внутрішніх справ. – К., 2001. – 209 с.
- 52.Волошкевич Г.А. .Розвиток споживчої кооперації на землях наддніпрянської України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (історико-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Геннадій Андрійович Волошкевич. – Одеська національна юридична академія. – О., 2007. – 266 с.

- 53.Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике / Александр Сергеевич Воронин. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ – УПИ, 2006. – 135 с.
- 54.Галахова А.В. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления: вопросы квалификации. – М.: Юридическая литература, 1987. – 160 с.
- 55.Гальперин И.М. Уголовная политика и уголовное законодательство : основные направления борьбы с преступностью / И. М. Гальперин. – М. : Юридическая литература, 1975. – 176 с.
- 56.Ганцевич С.В. Историко-правовой анализ законодательства об ответственности за лжепредпринимательство в России / С.В. Ганцевич // Юрист-Правовед. - 2001 - № 2. – С. 66-68.
- 57.Гаухман Л.Д. Преступления в сфере экономической деятельности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: Учебно-консульт. центр «ЮрИнфоР», 1998. – 296 с.
- 58.Гацелюк В.О. Криміналізація «на вимогу» та проблема оціночних ознак складу злочину в контексті відповідальності за незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації / Гацелюк В.О. // Наше право. – 2011. – №1. – Ч.2. – С. 160 – 169.
- 59.Гацелюк В.О. Рекомендації FATF як фактор криміналізації Гацелюк В.О. // Наше право. – 2011. – №3. – С. 109 – 114.
- 60.Гетьман О.М. Теоретико-методологічні проблеми історико-правової науки в працях українських вчених ХІХ – початку ХХ сторіччя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Олександр Миколайович Гетьман. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 325 с.
- 61.Гнетнев М.К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності: монографія / М.К. Гнетнев. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2009. – 310 с.
- 62.Голованов Н.М. Теневая экономика и легализация преступных доходов / Н.М. Голованов, В.Е. Перекислов, В.А. Фадеев. – Спб: Питер, 2003. – 303 с.

63. Горелов А.П. Уголовно-правовая охрана сферы предпринимательской деятельности как направление обеспечения экономической безопасности России: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Александр Петрович Горелов – Государственное учреждение «Всероссийский научно-исследовательский институт МВД России». – Москва, 2004. – 340 с.
64. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
65. Григор'єв Є.М. Деякі аспекти розвитку підприємництва в Україні / Є.М. Григор'єв // Видання ЧДУ імені Петра Могили. – Політичні науки. Том 40. – С. 108.
66. Грищук В.К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства / В.К. Грищук. – Львів: Львівський університет, 1993. – 137 с.
67. Гуторова Н. Податкові відносини: проблеми кримінально-правової охорони / Гуторова Н. // Науковий вісник Академії державної податкової служби України. - 2002.- Вип. 4. – С. 58-64.
68. Гуторова Н.О. Злочини в сфері економіки (проблеми кримінологічної і кримінально-правової класифікації) / Гуторова Н.О., Романов С.Ю. // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 14. – С. 3-8.
69. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: Монографія / Н.О. Гуторова. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.
70. Гуторова Н.А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием / Гуторова Н.А. – Х.: Одиссей, 2003. – 256 с.
71. Гуторова Н.О. Злочини проти державних фінансів: механізм побудови кримінально-правових санкцій / Гуторова Н.О. // Вісник НУВС, 2003. – Вип. 23. – С. 11-14.
72. Гуторова Н.О. Щодо гуманізації відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності / Гуторова Н.О. // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права / Матеріали міжнародної науково-практичної

- конференції. (Луганськ, 19-20 квіт. 2012 р.) / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; [уклад.: Є.О. Письменський, Ю.Г. Старовойтова]. – Луганськ : ЛДУВС, 2012. – С. 141-145.
73. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози; пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Международные отношения, 1999. – 400 с.
74. Давиденко Л.М. Кримінологічна класифікація економічних злочинів та її практичне значення // Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності: Збірник матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. (15-16 листопада 1998 р.) / Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. – Харків: Харківський центр вивчення організованої злочинності. – 1999. – С. 130-133.
75. Давиденко М.Л. Незаконне підприємництво: кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Михайло Леонідович Давиденко. – Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 183 с.
76. Даньшин И.Н. Преступность в сфере экономики: некоторые уголовно-правовые и криминологические вопросы / И.Н. Даньшин // Актуальные проблемы формирования правового государства. – Харьков, 1990. – С. 237-240.
77. Даньшин І.М. До питання про кримінологічне поняття економічної злочинності / Даньшин І.М. // Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності: Збірник матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. (15-16 листопада 1998 р.) / Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. – Харків: Харківський центр вивчення організованої злочинності. – 1999. – С. 66-71.
78. Дарнопих Г.Ю. Економічний фактор у системі детермінант фіктивного підприємництва / Г.Ю. Дарнопих // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Випуск восьмий. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 348 с.
79. Деуленко Н.А. Лжепредпринимательство: понятие, формы и уголовно-правовое значение: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук:

- спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Деуленко Наталья Анатольевна. – М.: Академия управления МВД России, 2002. – 21 с.
80. Дмитрієв А.І. Порівняльне правознавство / А.І. Дмитрієв, А.О. Шепель // Навчальний посібник / Відп. Редактор В.Н. Денисов. – К., 2003. – 184 с.
81. Досюкова Т.В. Уголовная ответственность за лжепредпринимательство: дис. ... кандидата юрид. Наук: 12.00.08 / Досюкова Татьяна Викторовна. – М.: Московский юридический институт МВД России, 1997. – 194 с.
82. Досюкова Т.В. Уголовная ответственность за лжепредпринимательство: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т.В. Досюкова. – М., 1997. – 26 с.
83. Дудник Л.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності податкової міліції щодо протидіяї фіктивному підприємництву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Леонід Миколайович Дудник. – Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, 2008. – 209 с.
84. Дудник Л.М. Протидія фіктивному підприємництву підрозділами податкової міліції в сфері паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України (Адміністративно-правовий аналіз) / Л.М. Дудник // Монографія. – Київ: Політехніка, 2007. – 114 с.
85. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права / Дудоров О.О. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
86. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія / Дудоров О.О. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.
87. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика фіктивного підприємництва як злочинного посягання на систему оподаткування // Законодавство України. Науково-практичний коментар. - 2005. - № 4. – С. 43-91.

88. Емельянов В.П. К вопросу об объекте преступлений против собственности / В.П. Емельянов // Теневая экономика, проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией в сфере экономики: Сб. материалов «круглого стола». – Луганск, 1997. – С. 145 – 147.
89. Есипов В.М. Теоретико – методологические проблемы нейтрализации экономической преступности Есипов В.М. // Преступность: стратегия борьбы / Под ред. А.И. Долговой. – М.: Криминологическая Ассоциация, 1997. – С. 100-116.
90. Есаков Г.А. Основы сравнительного уголовного права: [монография] / Г.А. Есаков. – М.: Изд-во «Элит», 2007. – 152 с.
91. Жовнир С.А. Уголовная ответственность за лжепредпринимательство: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Жовнир Сергей Александрович. – М.: Московская государственная юридическая академия, 2002. – 201 с.
92. Жовнир С.А. Уголовная ответственность за лжепредпринимательство: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Сергей Александрович Жовнир. – М.: Московская государственная юридическая академия, 2002. – 26 с.
93. Загнітко О.П. Попередження створення фіктивного підприємництва / Загнітко О.П., Марков В.І. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 3 (Ч.1). – С. 66-70.
94. Закон об исламских уголовных наказаниях Исламской Республики Иран / Научное редактирование А.И. Ахани. Предисловие заместителя Председателя Государственной Думы РФ Ю.Н. Волкова. Перевод с персидского М.С. Пелевина. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 343 с.
95. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 23. – Ст. 160.

96. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
97. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906 – IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/про%20міжнародні%20договори%20україни>.
98. Закон України «Про підприємництво» від 07.02.1991 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/про%20підприємництво>.
99. Закон України №4025-VI від 15 листопада 2011р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» // Голос України 17 грудня 2011. - №4025-VI.
100. Закон України від 06.03.1996 р. № 79/96-ВР «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №12. – Ст. 57.
101. Закон України від 07.07.1992 р. № 2547-XII «Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР і Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення» // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 39. – Ст. 570.
102. Закон України від 28.01.1994 р. № 3888-XII «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №19. – Ст. 111.
103. Залялова І.М. До питання щодо конструювання кваліфікованих складів злочинів // Ірина Миколаївна Залялова // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної

- конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка – Донецьк, «Норд Комп'ютер», 2009. – С. 114-116.
104. Заріцька І.М. Історичний досвід розвитку земельного законодавства в Україні (1917 – 1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ірина Михайліна Заріцька. – Інститут держави і права НАН України імені В.М. Корецького. – К., 2009. – 226 с.
105. Зейкан І. Кваліфікація дій службової особи фіктивного підприємства // Право України. - 2004. – № 7. – С. 78-79.
106. Зеленкевич В.А. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: деякі питання розвитку та становлення / В.А. Зеленкевич // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20 – 21 травня 2011р., / редкол.: Г.Є.Болдарь, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ум. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 185 – 188.
107. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність [Текст] / А.Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 139 с.
108. Злочини у сфері підприємництва: Навч. посіб. / О.О. Дудоров, М.І. Мельник, М.І. Хавронюк; ред.: М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2001. – 605 с.
109. Илюхин В.В. Преступления, совершаемые в сфере предпринимательской деятельности: квалификация, ответственность и предупреждение / В.В. Илюхин: автореф. дис... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2001. – 29 с.
110. Інформація Генеральної прокуратури України про стан законності в державі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/vlada.html>
111. Казанцева К.В. Кримінальна відповідальність за порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Катерина Валентинівна Казанцева. – Національна академія внутрішніх справ. – К., 2011. – 272 с.

112. Калашник М.В. Правові засади охорони громадського порядку у Київській Русі / Марина Володимирівна Калашник // Європейські перспективи. – 2010. – №4. – С. 94 – 100.
113. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 40 с.
114. Каменський Д.В. Кримінальна відповідальність за податкові злочини за федеральним законодавством США: монографія / Д.В. Каменський. – Луганськ, 2011. – 424 с.
115. Карчевський М.В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України: монограф. / М.В. Карчевський; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – 528 с.
116. Книженко О.О. Урахування диференціації та індивідуалізації відповідальності під час встановлення кримінально-правових санкцій / Оксана Олександрівна Книженко // Наше право. – 2011. – №2, ч. 2. – С. 81-86.
117. Ковяров М.Ю. Уголовно-правовая характеристика лжепредпринимательства: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Михаил Юрьевич Ковяров. – М.: Московский государственный лингвистический университет, 2008. – 28 с.
118. Коган В.М. Уровни анализа эффективности уголовно норм / В. М. Коган // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 30. – М. : Юридическая литература, 1979. – С. 50-51.
119. Козирева Т.П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. П. Козирева. – К., 2007. – 22 с.

120. Комментарий к Уголовному кодексу Белорусской ССР / Под общей редакцией председателя Верховного Суда БССР С.Т. Шардыко. – Минск, Издательство «БЕЛАРУСЬ», 1966. – 460 с.
121. Комментарий к Уголовному кодексу РК / Отв. редакторы: член-корреспондент Академии естественных наук Республики Казахстан, доктор юридических наук, профессор Борчашвили И.Ш.; кандидат юридических наук, доцент Рахимжанова Г.К. – Караганда, РГК ПО «Полиграфия», 1999. – 951 с.
122. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
123. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
124. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
125. Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей. Научно-практическое пособие / Корж В.П. – Х.: «Лицей», 2002. – 280 с.
126. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Коржанский Н.И. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – 76 с.
127. Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні. Монографія. Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 448 с.
128. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 267 с.

129. Красноголовець С.В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референтних прав громадян в Україні та державах Центральної Європи (порівняльний аналіз на прикладі Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сергій Васильович Красноголовець. – Ужгородський національний університет. – Ужгород., 2009. – 226 с.
130. Кригер Г. А. Проблемы социальной обусловленности уголовного закона / Г. А. Кригер, Н. Ф. Кузнецова – М. : 1977. – 181 с.
131. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / [за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського]. – Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. – Том I. – 2012. – 779 с.
132. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / [за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського]. – Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. – Том II. – 2012. – 703 с.
133. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / [М.М. Агеїв, О.О. Батурицька, Д.П. Альошин та ін.]. – Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав, 2010. – 364 с.
134. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. [за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка]. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
135. Кримінальне право України: Загальна частина. / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]. – Київ – Харків: Юрінком-Інтер – Право, 2002. – 416 с.
136. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / [А.С. Беніцький, В.О. Гацелюк, М.К. Гнетнев та ін.]. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
137. Кримінальне право. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. Відп. ред. Шакун В.І. – К.: НАВСУ - «Правові джерела», 1999. – 896 с.
138. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.

139. Крылов В.В. Расследование финансовых преступлений // Криминалистика: Учебник для вузов по специальности «Юриспруденция» / Т.С. Волчецкая, В.Я. Колдин, Н.П. Яблоков и др. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2002. – 573 с.
140. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. - 2-е изд., перераб. и дополн. / В.Н. Кудрявцев – М.: Юрист, 2001. – 268 с.
141. Кузнецов В.В. Реформування та удосконалення кримінального кодексу України: історія та перспективи / В.В. Кузнецов // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20 – 21 травня 2011р., / редкол.: Г.Є.Болдарь, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ум. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 265 – 270.
142. Кузьмін Р.Р. Господарсько-правова інтерпретація процесу декриміналізації економіки / Ренат Равелійович Кузьмін // Європейські перспективи. – 2011. – №2, ч. 1. – С. 140 – 145.
143. Кундурушкин И.С. Частный капитал перед советским судом. Пути и методы накопления по судебным и ревизионным делам / И.С. Кундурушкин. – М.-Л.: Госиздат, 1927. – 240 с.
144. Куркин Н.В. Факторы, обуславливающие преступность в сфере экономической деятельности / Куркин Н.В. // Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матеріали Міжнародої науково-практичної конференції (15-16 грудня 1998 р., м. Харків) / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1999. – С. 38-48.
145. Курлов В.Ф. Социальная норма и возможности её измерения / Курлов В.Ф., Матюшкина М.Д., Смирнова Е.Э. // Социологические исследования. – 1999. – № 1. – С. 97-101.
146. Курс советского уголовного права. В шести томах. Часть Особенная. Т. V. Преступления против личности, её прав. Хозяйственные преступления. – М.: Издательство «НАУКА», 1971. – 571 с.

147. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Том 2. / А.А. Пионтковский, В.Д. Меньшагин, В.М. Чхиквадзе. – М.: Государственное издательство Юридической литературы, 1959. – 811 с.
148. Курс уголовного права. Общая часть. В 2-х томах. Т. 2. Учение о наказании – М.: Зерцало-М, 2002. – 464 с.
149. Кучеров И.И. Налоги и криминал. Историко-правовой анализ / И.И. Кучеров. – М.: Первая Образцовая типография, 2000. – 349 с.
150. Ларьков А.Н. Изучение личности расхитителя в процессе расследования, его роль в групповых хищениях / Методика расследования хищений социального имущества / Ларьков А.Н., Оривенко М.Я., Куранова Э.Д.// Расследование новых видов экономических преступлений. – М., 1995. – Вып. 3. – М., 1979. – С. 133-150.
151. Лесной С.К. Насильственные преступления, совершаемые против предпринимателей (криминологический и уголовно-правовой анализ): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.К. Лесной. – М.: Юридический институт МВД России, 1996. – 23 с.
152. Лизогуб Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: Монографія / Лизогуб Я.Г. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 204 с.
153. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика): Монографія / В.В. Лисенко. – К.: Логос, 2004. – 324 с.
154. Лисенко В.В. Фиктивные фирмы: Криминалистический анализ / В.В. Лисенко // Монография. – К.: Парламентское издательство, 2002. – 112 с.
155. Лисенко В.В. Фіктивні суб'єкти підприємництва у злочинному механізмі переведення безготівкових грошових коштів у готівку / Лисенко В.В. // Актуальні проблеми криміналістики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25-26 вересня 2003 року) / Редкол.: М.І. Панов (голов. ред.), В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – Х.: Гриф. – 2003. – С. 106-108.

156. Лисоконь Д.М. Шляхи детінізації економіки України / Дарина Михайлівна Лисоконь // Європейські перспективи. – 2011. – №3. – С. 157-161.
157. Лисько Т.Д. Кримінальна відповідальність за зґвалтування (порівняльно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Тетяна Давидівна Лисько. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007. – 282 с.
158. Литвак О.М. Поняття та структура економічної злочинності / Литвак О.М. // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 14. – С. 8-12.
159. Лопашенко Н.А. О некоторых проблемах законодательной регламентации и квалификации преступлений в сфере экономической деятельности / Лопашенко Н.А. // Прокурорская и следственная практика. – 2003. – №1-2. – С. 55-67.
160. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: [навчальний посібник] / Людмила Андріївна Луць. – Львів : юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 258 с.
161. Лысенко В.В. Криминалистическая характеристика отдельных способов преступной деятельности с использованием фиктивных предприятий / Лысенко В.В. // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №3. – С. 66-70.
162. Лысенко В.В. Криминалистическая характеристика преступной деятельности лиц, совершающих налоговые преступления с использованием фиктивных субъектов предпринимательства / Лысенко В.В. // Збірник наукових праць Харківського центру вивчення організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. — 2003. – Вип.5. – С. 233-266.
163. Лысенко В.В. Фиктивные фирмы (криминалистический анализ) / В.В. Лысенко – К.: Парламент. вид-во, 2002. – 112 с.
164. Лысов М.Д. Ответственность за частнопредпринимательскую деятельность по советскому уголовному праву / М.Д. Лысов. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1969. – 140 с.

165. Магомедова А.М. развитие принудительных мер воспитательного воздействия в уголовном праве: дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Аминат Мустафаевна Магомедова. – Дагестанский государственный университет. – Махачкала, 2006. – 178 с.
166. Мазур С.Ф. Уголовно-правовая охрана экономических отношений в сфере частного предпринимательства: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Сергей Филиппович Мазур – Академия управления МВД России. – Москва, 2004. – 725 с.
167. Майкл Готтфредсон. Загальна теорія злочину / Майкл Готтфредсон, Тревіс Герші ; переклад з англійської Н. Бердукової. – Х. : Атіка, 2000. – 323 с.
168. Майкут Х.В. Цивільне право на українських землях за литовськими статутами: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Христина Василівна Майкут. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів., 2009. – 218 с.
169. Макаров Д.Г. Теневая экономика и уголовный закон / Д.Г. Макаров. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2003. – 216 с.
170. Макаров Д.Г. Уголовный кодекс в борьбе с теневой экономикой. Проблемы и перспективы // Налоговый вестник. - 2000. – № 1. – С. 152-159.
171. Макаров Д.Г. Экономические и правовые аспекты теневой экономики в России / Макаров Д.Г. // Вопросы экономики. – 1998. – № 3. – С. 50-59.
172. Маликов М.М. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика незаконной предпринимательской деятельности (по материалам Республики Дагестан): дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мавлидин Магомедбегович Маликов. – Дагестанский государственный университет . – Махачкала, 2005. – 192 с.
173. Марченко М.Н. Курс сравнительного правоведения / М.Н. Марченко. – М.: Городец-изд., 2002. – 1068 с.
174. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г.А. Матусовский. – Харьков: Консум, 1999. – 480 с.

175. Матусовський Г.А. Формування комплексних методик розслідування економічних і суміжних з ними злочинів / Матусовський Г.А. // Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 15-16 грудня 1998р. – Х.: Національна юридична академія ім. Я. Мудрого. – 1999. – С. 78-89.
176. Мельник М.І. Вступне слово до видання: Швець В.Д., Грицак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М.І. – К.: Атіка, 2008. – 244 с.
177. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні : формування та реалізації / А.А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
178. Михалев И.Ю. Криминальное банкротство / И.Ю. Михалев. – Спб: Юридический центр Пресс, 2001. – 216 с.
179. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9.12.1999 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518.
180. Міщенко С.М. Деякі питання призначення покарання за злочини у сфері господарської діяльності в аспекті нещодавніх законодавчих змін / Міщенко С.М. // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітн. 2012р. / Упорядники: Є.О.Письменський, Ю.Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О.Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2012. – С. 321 (С. 321-324).
181. Мойсик В.Р. Кримінальна відповідальність за шахрайство з фінансовими ресурсами в Україні: аналіз правотворчості та правозастосування: Монографія / В.Р. Мойсик. – К.: Атіка, 2010. – 244 с.

182. Музика А.А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія / А.А. Музика, О.П. Горох. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 404 с.
183. Музика А.А. Порівняльні кримінально-правові дослідження в Україні (сучасний стан) / Музика А.А. // Юридичний вісник України. – 2008. – 26 квітня – 2 травня.
184. Мусаев Ф.А. Преступления против общего порядка осуществления экономической деятельности (ст.ст. 171, 172-174¹ УК РФ): вопросы законодательной техники и дифференциации ответственности: дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Фарид Агарза оглы Мусаев. – Ярославль: Ярославский государственный университет имени П.Г. Демидова, 2005. – 191 с.
185. Навроцький В.О. Кримінальне право. Особлива частина. Курс лекцій / В.О. Навроцький. – К.: Знання, 2000. – 771 с.
186. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Навчальний посібник / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
187. Назимко Є.С. Встановлення основних етапів розвитку інституту покарання за допомогою використання історично-ретроспективного методу пізнання / Єгор Сергійович Назимко // Наше право. – 2011. – №2, ч. 1. – С. 30-34.
188. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (3-е вид., перероб та доп.) / За заг. ред. П.П. Андрушко, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.
189. Наумов А.В. Российское уголовное прав. Курс лекций: в 3 т. Т. 1. Общая часть / А.В. Наумов. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.
190. Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций: в 2 т. / А.В. Наумов. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М.: Юр. лит-ра, 2004. Т.1.: Общая часть. – 2004. – 496 с.
191. Недотко Ю.В. Тенденции российской уголовно-правовой политики постсоветского периода: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Юлия

- Владимировна Недотко – Челябинск: Южно-Уральский государственный университет, 2005. – 170 с.
192. Никифоров Б.С. Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – 180 с.
193. Никуленко В.А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия / В.А. Никуленко. – М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001. – 160 с.
194. Новий Тлумачний словник Української мови / Уклад.: Яременко В.В., Сліпушко О.М., – 2-ге вид., виправл. – К. – Т.2: К-П. – 2005. – 928 с.
195. Новікова В.С. Економічна злочинність в умовах становлення та розвитку промислового комплексу Донбасу у 20-ті рр. ХХ ст. (історико-правовий аспект) / Вікторія Сергіївна Новікова // Наше право. – 2011. – №1, ч. 1. – С. 15 – 20.
196. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления / Новоселов Г.П. – М.: Норма, 2001. – 208 с.
197. Образцов В.А. О комплексном подходе к проблемам борьбы с преступлениями, совершаемыми в народном хозяйстве / В.А. Образцов, В.Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – 1978. – Вып. ч. 9. – С. 56-66.
198. Опалінський Ю.В. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю.В. Опалінський. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1998. – 21 с.
199. Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / Под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М.: Наука, 1982. – 304 с.
200. Павленко В.Г. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика громадських робіт, як виду покарання: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня

- канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.Г. Павленко. – К., 2007. – 20 с.
201. Памятники русского права: Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. Вып. 6 / под ред. К.А. Софроненко. – М. : Юрид. лит., 1957. – 503 с.
202. Перепелица А.И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности: комментарий к действующему законодательству / Перепелица А.И. – Харьков: Рубикон, 1997. – 105 с.
203. Петросян О.Ш. Уголовно-правовые и криминологические аспекты обеспечения финансовой безопасности государства: монография / Олег Шагенович Петросян. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2010. – 279 с.
204. Пинкевич Т.В. Криминологические и уголовно-правовые основы борьбы с экономической преступностью: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Татьяна Валентиновна Пинкевич – Краснодар: Краснодарский юридический институт МВД РФ, 2002. – 417 с.
205. Піяк К. Проблеми визначення змісту бланкетних ознак, використаних в Кримінальному кодексі України. / К. Піяк // Актуальні питання державотворення в Україні. Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції (24-25 квітня 2008 року). – К.: ВГЛ «Обрії», 2008. – Ч. 4. – С. 40-42.
206. Полный курс уголовного права / [под ред. А.И. Коробеева]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. – Том III: Преступления в сфере экономики. – 2008. – 784 с.
207. Полтавець В.В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Полтавець. – К., 2005. – 20 с.
208. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки / В.М. Попович. – Ірпінь: Акад. держ. податк. служби України, 2001. – 524 с.

209. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. – К.: Правові джерела, 1998. – 447 с.
210. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 р. № 3 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03>.
211. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. / упоряд. В.В. Рожнова. А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 456 с.
212. Постатейный комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. д-ра юр. наук, проф. А.И. Чучаева. – М.: ИНФРА-М: КРНТРАКТ, 2004. – 819 с.
213. Правові основи підприємницької діяльності / [під редакцією Шакуна В.І., Мельника П.В., Поповича В.М.]. – К.: Правові джерела, 1997. – 768 с.
214. Предпринимательское право в вопросах и ответах: Учебное пособие / под ред. Н.А. Саниахметовой. – Х.: Одиссей, 2001. – 560 с.
215. Предпринимательское право Украины: Учебник / Р.Б. Шишка, А.М. Самыгин, В.Н. Левков и др. – Х.: Эспада, 2001. – 624 с.
216. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
217. Про ознаки фіктивної фірми: Лист ДПА від 21 травня 1999 р., № 229/4/25-1210 // Юрид. вісн. України. – 1999. — № 27. – С. 5.
218. Проблеми протидії злочинності: підруч. / за ред. проф. О.Г. Кальмана. – Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 352 с.

219. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706.
220. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733
221. Проект Закону України від 21.12.2009 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення відповідальності за фіктивне підприємництво)» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=36782
222. Проект Кримінального кодексу України, реєстр. №1029-1 від 15.05.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3885
223. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / Пушкаренко П., Логвиненко М. // Економіка України. – 2004. – № 10 (515). – С. 43-49.
224. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21.07.1997 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_786.
225. Ривман Д.В. Виктимологический аспект экономической преступности / Ривман Д.В. // Криминология: вчера, сегодня, завтра: Труды Санкт-Петербургского криминологического клуба. – 2001. – №1 (1). – СПб: Изд-во СПУ, 2001. – С. 134-144.
226. Романов А.Г. Криминологический анализ и предупреждение преступности в сфере незаконного предпринимательства: дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Андрей Геннадьевич Романов. – Санкт-Петербургский университет МВД России. – Санкт-Петербург, 2005. – 180 с.
227. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 1. – 560 с.

228. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Законодательство периода становления абсолютизма. – М. : Юрид. лит., 1986. – Т. 4. – 512 с.
229. Сабадаш В.П. Методика розслідування злочинів, вчинених у сфері реалізації корпоративних прав: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / К.: Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2003. – 18 с.
230. Савкина М.А. Уголовно-правовая охрана экономических интересов: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Марина Анатольевна Савкина – Государственный университет – Высшая школа экономики. Нижегородский филиал. – Нижний Новгород, 2006. – 182 с.
231. Савушкин В.В. Проблемы борьбы с организованной преступностью в сфере экономической деятельности: дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Владислав Владимирович Савушкин. – Современная гуманитарная академия. – Москва, 2005. – 172 с.
232. Савченко А.В. Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження: [монографія] / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. – К.: Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 216 с.
233. Савченко А.В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Савченко Андрій Володимирович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2007. – 616 с.
234. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: Учебное пособие. – Х.: Одиссей, 2004. – 800 с.
235. Сатуев Р.С. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе / Р.С. Сатуев, Д.А. Шраер, Н.Ю. Яськова. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 272 с.
236. Светлов А.Я. Борьба с должностными злоупотреблениями / А.Я. Светлов. – К.: Наук. думка, 1970. – 187 с.
237. Семина Л.В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты мошенничества, совершаемых в сфере экономической деятельности: дисс

- ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Людмила Васильевна Семина. – Краснодар: Краснодарская академия МВД России, 2003. – 215 с.
238. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Сенаторов Микита Валерійович. – Х.: Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, 2004. – 215 с.
239. Сенаторов Н.В. К вопросу о соотношении понятий «потерпевший от преступления» и «потерпевший как субъект уголовного процесса» / Сенаторов Н.В. // Вісник ЛАВС імені 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск у двох частинах. – Луганск: РВВ ЛАВС, 2002. – ч. 2. – С. 56–59.
240. Середа И.М. Преступления против налоговой системы: характеристика, ответственность, стратегии борьбы: дисс ...докт. юрид. наук: 12.00.08 / Ирина Михайловна Середа. – Иркутск: Байкальский государственный университет экономики и права, 2006. – 472 с.
241. Сидоркин А.И. Наказания, связанные с лишением и ограничением свободы в русском уголовном законодательстве IX – XVII вв.: проблемы правового регулирования, систематизации и применения: дисс ...докт. юрид. наук: 12.00.08; 12.00.01 / Александр Иванович Сидоркин. – Казань: Казанский государственный университет имени В.И. Ульянова-Ленина, 2005. – 451 с.
242. Синюков В.Н. Российская правовая система : Введение в общую теорию / В.Н. Синюков. – Саратов : ГП «Полиграфист». – 1999. – 494 с.
243. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков: Консум, Ун-т внутр. дел., 2000. – 704 с.
244. Скора Л.М. Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л.М. Скора. – К., 2012. – 20 с.
245. Словник української мови:[в 11 т] / АН УРСР, Ін-т мовознавства. – К.: Наукова думка. Т.6.: П-Поїти. – 1975. – 832 с.

246. Смелік В.Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Володимир Борисович Смелік. – Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2005. – 244 с.
247. Соловійов Е.П. Деякі питання відмежування фіктивних дій в підприємстві від шахрайства (ст. 190 КК України) / Едуард Петрович Соловійов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка – Донецьк: «Норд Комп'ютер», 2009. – С. 117 – 119.
248. Соловійов Е.П. Теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за фіктивні дії в підприємстві: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Соловійов Едуард Петрович. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС при Донецькому національному університеті, 2005. – 251 с.
249. Соловьев Э.Ю. Прошлое толкует нас: (Очерки по истории философии и культуры) / Э.Ю. Соловьев. – М.: Политиздат, 1991. — 432 с.
250. Солошкіна І.В. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ірина Володимирівна Солошкіна. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006. – 195 с.
251. Социальная психология. Словарь / [под ред. М.Ю. Кондратьева]. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 176 с.
252. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
253. Стан та структура злочинності в Україні. Статистичні дані МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788120>

254. Сташис В.В. Хозяйственные преступления по советскому уголовному праву [Текст] : учеб. пособие / В.В. Сташис. – Х.: Вища шк., 1971. – 58 с.
255. Стрельцов Е.Л. Экономическая преступность в Украине: Курс лекций / Е.Л. Стрельцов. – Одесса, 1997. – 570 с.
256. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти / Є.Л. Стрельцов. – Одеса: Астропринт. – 2000. – 476 с.
257. Стрижевська А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: моногр. // А. Стрижевська. – Одеса: Фенікс, 2011. – 248 с.
258. Стурова Т.С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) / Стурова Т.С. // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20 – 21 травня 2011р., / редкол.: Г.Є.Болдарь, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ум. Е.О. Дідоренка, 2011. – С. 475 – 479.
259. Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. Выпуск I-IV / Таганцев Н.С. – СПб.: Государственная Типография, 1887-90. – 1928 с.
260. Танасевич В.Г. Борьба с должностными преступлениями / Танасевич В.Г. // Вопросы советской криминологии. – М., 1976. – 454 с.
261. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С.А. Тарарухин. – К.: Юринком, 1995. – 132 с.
262. Тарарухін С.А. Вибрані твори. Частина III: Кримінальне право. Теорія кваліфікації злочинів / С.А. Тарарухін. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 248 с.
263. Таций В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. Объект и система / В.Я. Таций. – Х.: Издательство при Харьковском госуниверситете «Вища школа», 1984. – 231 с.

264. Тацій В.Я. Проблемы ответственности за хозяйственные преступления: объект и система: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Киевский Государственный университет им. Г.Г. Шевченко. – Киев, 1984. – 26 с.
265. Тацій В.Я. Десять років чинності кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення / В.Я. Тацій // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали між нар. Наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011р. / редкол. В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2011. – 456 с.
266. Телесніцький Г.Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис....к.ю.н. / Геннадій Никонович Телесніцький. – Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2012. – 20 с.
267. Теория государства и права : Учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / [С.С. Алексеев, С И. Архипов, Г.В. Игнатенко и др.; Отв. ред. В.Д.Перевалов] – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2004. – 484 с.
268. Терентьев В.И. Ответственность специального субъекта преступления по уголовному праву Украины: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Терентьев Виктор Иванович. – Одесса, 2003. – 195 с.
269. Тихомиров О.Д. Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.12 / Олександр Деонисович Тихомиров. – Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2006. – 461 с.
270. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. – К.: НІСД, 2011. – 31 с.
271. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
272. Тютюгин В.И. Совершенствование норм УК Украины о применении наказания Тютюгин В.И. // Проблемы законности: Респ. міжвідомч. наук. зб.

- Вип. 77. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 108–109.
273. Уголовное право / Под ред. проф. Утевского Б.С. Кн. 2. – М.: Гос. Издат. юр.лит., 1949 – 212 с.
274. Уголовное право: учебник для бакалавров: в 2 т. Т. 1. Общая часть / отв. ред. И. А. Подройкина, Е. В. Серегина, С. И. Улезько. – М.: Изд-во Юрайт, 2012. – 549 с.
275. Уголовный и Военно-уголовный кодексы Народной Республики Болгарии / Перевод с болгарского Ш.С. Грингаус и М.И. Якубовича. Вступительная статья проф. И.Т. Голякова. Редактор З.И. Луковникова. – М.: Издательство Иностранной литературы, 1951. – 121 с.
276. Уголовный кодекс Австралии 1995 г. / Под ред. и с предисл. канд. юрид. наук, проф. И.Д. Козочкина, Е.Н. Трикоз; Пер. с англ. Е.Н. Трикоз. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 388 с.
277. Уголовный кодекс Австралии. 1995г. / Научное редактирование и предисловие канд. юрид. наук, проф. И.Д. Козочкина, Е.Н. Трикоз; перевод с англ. Е.Н. Трикоз. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 388 с.
278. Уголовный кодекс Австрии / Перевод с нем. – М.: ИКД «Зерцало - М», 2001. – 144 с.
279. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – Баку: Издат. «Юридическая литература», 2002. – 215 с.
280. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. докт. юрид. наук, заслуженный деятель науки РФ, проф. Б.В. Волженкин, перевод с англ. И.В.Мироновой. 2-е изд. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.
281. Уголовный кодекс Грузии. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 409с.
282. Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие С.С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М.В. Ломоносова). Перевод с датского и

- английского канд.юрид. наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой.— СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.
283. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. А.И. Лукашов, Э.А. Саркисова. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.
284. Уголовный кодекс Литовской республики / Науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
285. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой Представителей 2 июня 1999 года. Одобрен советом Республики 24 июня 1999 года. / Предисловие проф. Б.В. Волженкина; Обзорная статья А.В. Баркова. – СПб., Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.
286. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. к.ю.н., проф. А.И. Лукашова. Пер. с болг. Д.В. Милушева, А.И. Лукашова; вступ. статья Й.И. Айдарова. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
287. Уголовный кодекс Республики Корея / Под ред. и с предисл. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева; Пер. с кор. канд. филол. наук В.В. Верхоляка. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 240 с.
288. Уголовный кодекс Республики Молдова. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 408 с.
289. Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Е.А. Саркисовой; перевод с польского Д.А. Барилевич. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. — 234 с.
290. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / Под ред. и с вступ. статьей вице-президента Восточно-Европейского отделения Международной академии наук Республики Сан-Марино, проф. Московского института МВД России, д-ра юрид. наук С.В. Максимова; Пер. с итал. В.Г. Максимова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
291. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисловие А.В. Федорова. — СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.

292. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / вступит. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.
293. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Издательство «Омега-Л», 2012. – 175 с.
294. Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий / Под редакцией и с предисловием председателя Верховного суда СССР И.Т. Голякова. 2-е издание. – М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1944 – 340 с.
295. Уголовный кодекс РСФСР: официальный текст с изменениями на 1 июля 1950 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов / [редактор Титова Т.А.]; Министерство юстиции РСФСР. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. – 231 с.
296. Уголовный кодекс Турции. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 374 с.
297. Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др. – К.: Политиздат, 1987. – 880 с.
298. Уголовный кодекс Франции. Науч. редактирование канд.юрид.наук, доц Л.В. Головки, канд.юрид.наук, доц. Н.Е. Криловой; перевод с французского и предисловие канд.юрид.наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.
299. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред. А.В. Серебренникова. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. – 290 с.
300. Уголовный кодекс Швейцарии / Перевод с нем. – М.: ИКД «Зерцало - М», 2001. – 138 с.
301. Уголовный кодекс Швеции / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С.С. Беляева; Пер. на рус. С.С. Беляева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.
302. Уголовный кодекс Эстонской республики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 262 с.

303. Уголовный кодекс Японии / Науч. редактирование и предисловие докт. юрид. наук, проф. А.И.Коробеева. - СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс» 2002. – 226 с.
304. Ужва Л.О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лілія Олександрівна Ужва. – Одеса: Одеський національний морський університет, 2004. – 205 с.
305. Україна в 2005 – 2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – 655 с.
306. Уложение о Наказаниях Уголовных и Исправительных. – СПб.: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1845. – 915 с.
307. Устинова Т.Д. Актуальные проблемы уголовной ответственности за преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность: автореф. дис. .... д-ра юрид. наук. - Москва, 2005 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://sartraccc.sgap.ru>.
308. Устинова Т.Д. Актуальные проблемы уголовной ответственности за преступления, посягающие на предпринимательскую деятельность: дисс. ...докт. юрид. наук: 12.00.08 / Тамара Дмитриевна Устинова. – М.: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Генеральной прокуратуре РФ, 2005. – 494 с.
309. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: автореф. дисс... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Є.В. Фесенко. – К., 2004. – 301 с.
310. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / Фесенко Євгеній Володимирович. – К.: Академія адвокатури України, 2004. – 444 с.
311. Философская энциклопедия. В 5-ти томах / Гл. ред. Ф.В. Константинов. – Москва: Советская энциклопедия. Т.4: Наука-логики-сигети. – 1967. – 591 с.

312. Философский словарь. – К.: А.С.К. – 2006. – 1056 с.
313. Філей Ю.В. Побудова кримінально-правових санкцій з урахуванням повторності злочинів / Філей Ю.В. // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20-21 травня 2011р. / редкол.: Г.Є. Бондарь, А.О. Данилевський, О.О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. Держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О.Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2011. – С. 512-515.
314. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / П.Л. Фріс. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 440 с.
315. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. – К., 2007. – 557 с.
316. Хавронюк М.І. Настав час розмежовувати / Хавронюк М.І. // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012р. / Редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. гол. Ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 182-186.
317. Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації / Микола Іванович Хавронюк // Монографія. – К.: Істина, 2005. – 264 с.
318. Хавронюк М.І. Історія кримінального права європейських країн / Микола Іванович Хавронюк. – К.: Істина, 2006. – 192 с.
319. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – в 2 томах – М. : Международные отношения, 2000. – Т. 1. – Основы. – 2000. – 480 с.
320. Цесарський М.О. Про необхідність визначення понять «фіктивний суб'єкт підприємництва» та «конвертаційний центр» / Михайло Олександрович Цесарський // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м.

- Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка – Донецьк: «Норд Комп'ютер», 2009. – С. 129-132.
321. Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С.С. Чернявський. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 20 с.
322. Чич М. Охрана социалистической экономики: Уголовно-правовые аспекты: Пер. со словац / Чич М., Матэрн В. – М.: Юрид. лит., 1987. – С. 73 – 74.
323. Чулінда Л.І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Чулінда Людмила Іванівна. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 228 с.
324. Чупрова Е.В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии: дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Елена Вадимовна Чупрова – М.: Институт государства и права РАН, 2005. – 239 с.
325. Чупрова Е.В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии / Е.В. Чупрова. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 208 с.
326. Шабуніна В.В. Еволюція західноєвропейського приватного права (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Вікторія Віталіївна Шабуніна. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. – 325 с.
327. Шапченко С.Д. Зроби краще, щоб не вийшло як завжди / Шапченко С.Д. // Дзеркало тижня. – 22 жовтня 2011р.
328. Шапченко С.Д. Кваліфікація злочинів, як соціально-правове явище: основні юридичні аспекти / Шапченко С.Д. // Альманах кримінального права: зб. статей. Вип. I / Відповід. ред. П.П.Андрушко, П.С. Берзін. – К.: Правова єдність, 2009. – С. 415-423.
329. Швець В.Д. Практика внесення змін і доповнень до КК України: здобутки та прорахунки / Швець В.Д. // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-

- прак. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 35-40.
330. Шевченко Є.В. Злочини з похідними наслідками в кримінальному праві: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Шевченко Євген Валерійович. – Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2001. – 200 с.
331. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р.М. Шехавцов. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 20 с.
332. Шишко И.В. Взаимосвязь уголовно-правовых и регулятивных норм в сфере экономической деятельности: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Ирина Викторовна Шишко. – Екатеринбург, 2004. – 402 с.
333. Яблоков Н.П. Основы методики расследования финансовых преступлений / Яблоков Н.П. // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 1999. – № 2. – С. 3–17.
334. Ярыгин В.Г. Экономическая преступность в современных условиях: теоретико-прикладные аспекты: дисс ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Владимир Гаврилович Ярыгин. – Нижний Новгород, 2006. – 214 с.
335. Яценко С.С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав: Навчальний посібник / С.С. Яценко. – К.: ВД «Дакор», 2013. – 168 с.